

NIEUWSBRIEF

Het Merkske

Echte Koekoeksbloem
(foto: Geert Brosens)

Vlaanderen
is natuur

INHOUD

4 Bonte vliegenvanger in Wortel-Kolonie

Bart Hoeymans (Boswachter Natuur en Bos)

10 De komst van de Grauwe Klauwier

Ted Overmeer (Boswachter, Staatsbosbeheer)

18 Prooiresten uit braakballen van Bosuil

Leo Dufraing

29 Boomkikker 2023

Bart Hoeymans (Boswachter Natuur en Bos)

31 Dagvlinders 2023

Bart Hoeymans (Boswachter Natuur en Bos)

42 Libellen van het Merkske

Bart Hoeymans (boswachter Natuur en Bos), Dirk Eysermans, Jurgen van der Schans, Alex Zuidervliet (Boswachter Staatsbosbeheer), Ted Overmeer (Boswachter Staatsbosbeheer)

59 Waargenomen libellensoorten 2023

Jurgen van der Schans

61 Ongewervelden uit de Vallei van het Merkske

Dirk Eysermans

68 Omgeving 'de Spie'

Ted Overmeer (Boswachter, Staatsbosbeheer)

BONTE VLEGENVANGER IN WORTEL-KOLNIE

Bart Hoeymans (Boswachter Natuur en Bos)

De oplettende wandelaar zal al wel opgemerkt hebben dat er in Wortel-Kolonie erg veel nestkasten hangen. Over een oppervlakte van ongeveer 300 ha bos hangen meer dan 450 genummerde nestkasten voor mezen. Deze nestkasten hangen hier al van voor de eeuwwisseling en kaderen uit een voormalig ringonderzoek dat werd uitgevoerd door wijlen Ludo Berckvens. Jaarlijks werden alle kasten diverse keren gecontroleerd, waarbij genoteerd werd welke nestkast door welke soort bezet was. Later op het seizoen werden alle pullus geringd.

De kasten zijn allen vrij laag aan de boom opgehangen (ongeveer op borsthoogte) zodat deze makkelijk te controleren (en te reinigen) zijn. Na het overlijden van Ludo zijn enkele van zijn 'helpers', waaronder Jos Peeters verder gegaan met het onderzoek maar is het effectieve ringen gestopt. Sinds 2000 worden de verzamelde gegevens aan de beheerder van de bossen bezorgd (Agentschap voor Natuur en Bos). We beschikken intussen een mooie tijdreeks van de kleine holenbroeders (die goed gebruik maken van kunstmatige holtes) in de bossen van Wortel-Kolonie.

In dit artikel bespreken we 2 broedvogels. De bonte vliegenvanger, *Ficedula hypoleuca*, is een soort die sinds 2000 duidelijk in de lift zit en het erg goed doet en de zwarte mees, *Periparus ater*, die we intussen als broedvogel kwijt zijn geraakt.

Het merendeel van de nestkasten wordt jaarlijks in bezit genomen door koolmezen en pimpelmezen. De aantallen van deze 2 algemene soorten schommelen sterk door de jaren heen. Zo was het maximaal getelde broedende paartjes koolmees sinds 2019 252 (in 2019) en het laagste aantal 145 (in 2020), bij pimpelmees was het maximum aantal paartjes 67 (in 2023) en het laagste aantal 5 (in 2020).

Om te voorkomen dat alle nestkasten bezet worden door kool- of pimpelmees wordt de vliegopening van een deel van de kasten afgesloten met een kurken stop. Deze kurk wordt verwijderd vanaf half april wanneer de eerste bonte vliegenvangers terug in het broedgebied arriveren.

De landelijke gegevens die gebruikt zijn voor dit artikel hebben betrekking op Nederland en zijn afkomstig van Sovon. Bij het schrijven van dit artikel loopt het Vlaamse atlasproject ten einde maar zijn de gegevens nog niet verwerkt. Dat verklaart deze Nederlandse 'bril'.

Bonte vliegenvanger

De bonte vliegenvanger is een lange afstands trekker. De winterverblijven liggen in tropisch West-Afrika, ten zuiden van de Sahel. De zangvogels keren bij ons terug vanaf half april en de eerste dieren vertrekken al terug naar het zuiden vanaf eind juli, de laatste exemplaren verlaten ons land begin oktober.

Het is een vrij algemene broedvogel die voornamelijk te vinden is op de binnenlandse zandgronden (Kempen, Veluwe, Drenthe, ...) Ze hebben een duidelijke voorkeur voor structuurrijk (loof)bos maar komen ook in andere biotopen voor zoals parken, halfopen landschappen, ...

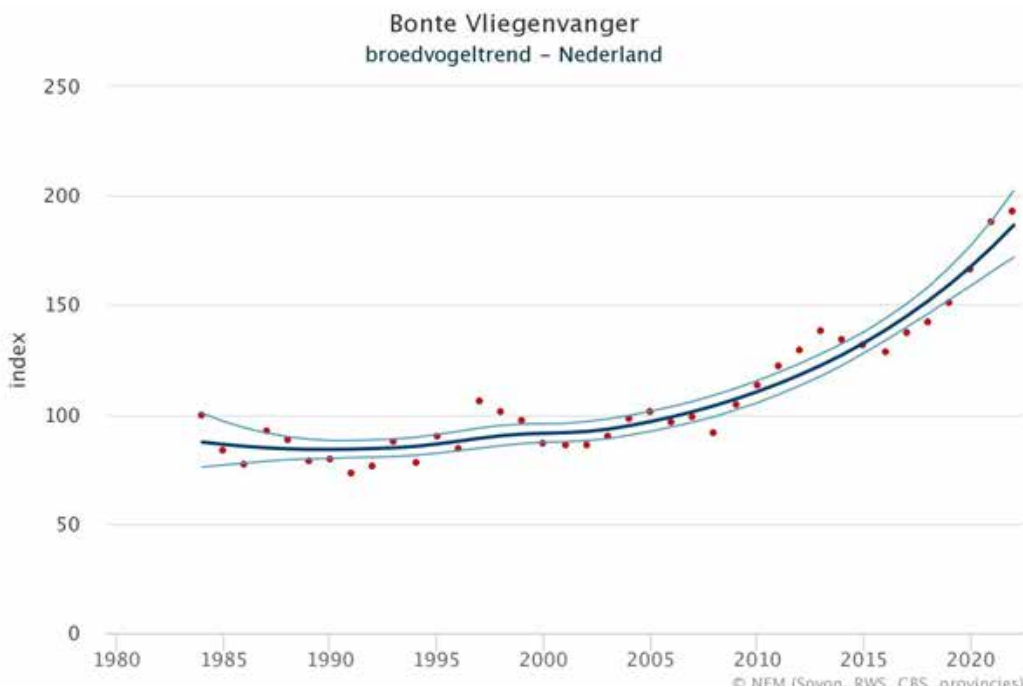
foto: Marc Sloomackers

Volwassen bonte vliegenvangers eten graag vliegende insecten zoals vliegen, langpootmuggen, vlinders, ... Het voedsel van de jongen bestaat echter bijna uitsluitend uit rupsen van nachtvlinders (vooral rupsen van de kleine wintervlinder).

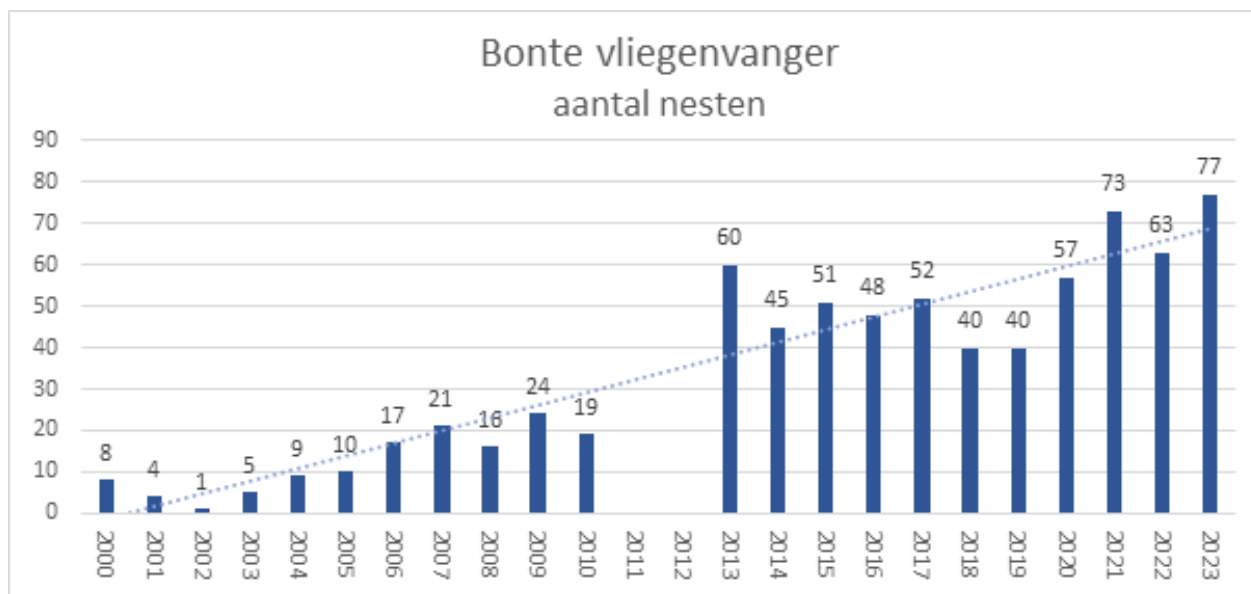
In Nederland en Vlaanderen kent de soort een grote afhankelijkheid aan nestkasten omdat er in onze bossen toch nog te weinig natuurlijke holtes aanwezig zijn.

Het vrouwtje legt 5 tot 8 blauwe eitjes die ze gedurende 2 weken bebroedt. Na 15-16 dagen verlaten de jongen het nest waarna de ze nog ongeveer een week in de buurt van de ouders blijven. Jaarlijks heeft de soort één legsel.

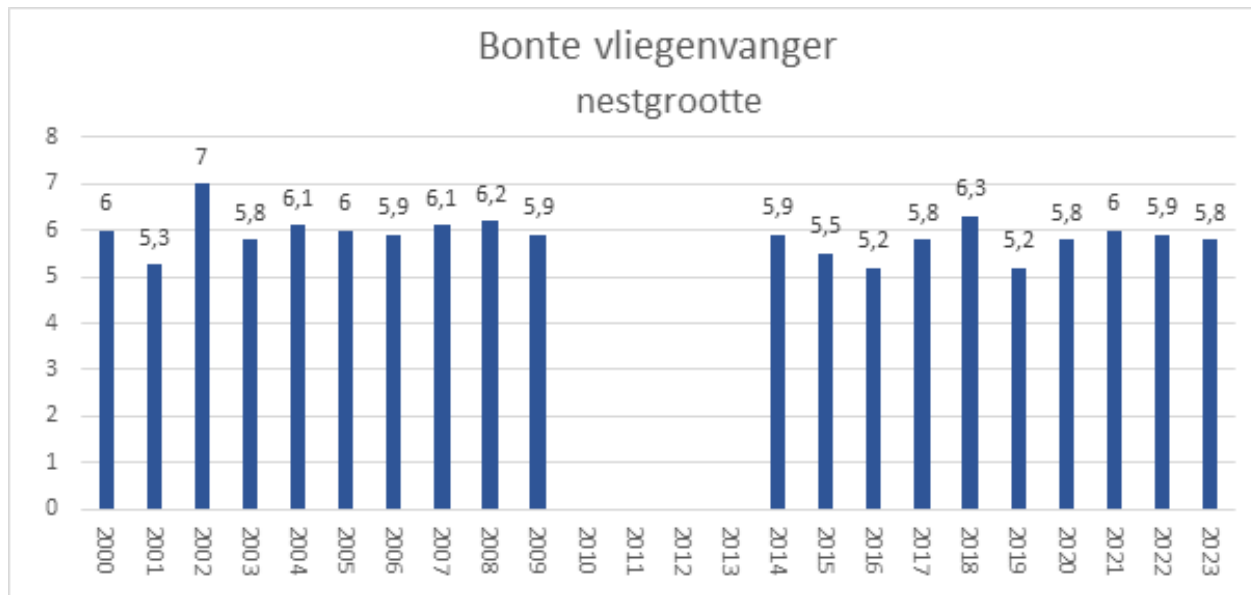
Landelijk doet de bonte vliegenvanger het goed. Het geschatte aantal broedparen bedroeg rond 1998-2000 in Nederland 14000 tot 18000, voor de perioden 2018-2020 werd de populatie op 21000 tot 26000 broedparen geschat.

Deze positieve trend zien we ook terug in Wortel-Kolonie. In de periode 2000 – 2004 lag het aantal bezette nestkasten steeds onder de 10, daarna zijn de aantallen beginnen te stijgen en werden meermaals meer dan 20 bezette nestkasten geteld. Jammer genoeg ontbreken de gegevens van 2011 en 2012 want in 2013 was het aantal broedparen sterk gestegen tot 60 exemplaren. Het gemiddelde aantal bezette nesten sinds 2013 bedraagt 55 waarbij het aantal nooit meer onder de 40 broedparen is gezakt. 2021 en 2023 zijn de topjaren met respectievelijk 73 en 77 broedparen.

De nestgrootte blijft door de jaren heen vrij stabiel met een gemiddelde van 5,9 pullus per jaar. In 2002 werd een gemiddelde nestgrootte van 7 geteld maar dit geeft een vertekend beeld aangezien er toen maar 1 nestkast bezet was. Deze nestgrootte is vergelijkbaar met wat er beschreven wordt in de literatuur.

Het is duidelijk dat de soort het landelijk erg goed doet en de trend van de bonte vliegenvanger in Wortel-Kolonie sluit hier bij aan. Deze landelijk trend verklaart slechts ten dele de zeer sterke stijging van de soort in Wortel Kolonie.

De landelijke trend geeft een stijging van het aantal broedparen van 40 tot 50%.

Als we het gemiddelde nemen van de broedparen in Wortel-Kolonie voor de periode 2000-2005 komen we op een gemiddelde van 5,4 koppels per jaar. Als we hetzelfde doen met periode 2019-2023 komen we op een gemiddelde van 62 koppels per jaar. Dit is vermenigvuldiging van de aantallen met ongeveer 11,5 (+1148 %) voor een korte periode van 20 jaar.

Er is dus meer aan de hand dan de landelijke trend om deze aantallen te verklaren.

Het aantal nestkasten dat op terrein aanwezig is, is ongeveer gelijk gebleven en kan de hogere aantallen niet verklaren.

De belangrijkste reden die aangehaald kan worden is een veranderd bosbeheer waarbij de gesloten naaldbossen omgevormd worden naar meer open, structuurrijkere gemengde bossen. Dit aangepaste beheer is ingezet in de jaren '90 en de effecten worden pas enkele decennia later duidelijk. Intussen bestaat het merendeel van de bossen uit een open boomlaag met naaldhout (hoofdzakelijk grove den) maar is er een stevige onderetage aanwezig met (als voornaamste) struik- en loofboomsoorten zomereik (waardplant voor kleine wintervlinder), ruwe berk, lijsterbes en spork.

Verder zijn de meeste invasieve exoten uit het bos verwijderd zodat er meer ruimte is gekomen voor inheemse soorten. Op inheemse boom- en struiksoorten komen meer insectensoorten voor en de aantallen (biomassa aan) ongewervelden is ook groter.

Voor de bonte vliegenvangers betekend dit een verhoogd voedselaanbod voor de volwassen en jonge vogels.

Ook is er sterk gewerkt aan de realisatie van bosranden en kleine open plekken in het bos, dit zijn plaatsen waar bonte vliegenvangers graag foerageren.

Als laatste geven we mee dat de bossen ouder zijn geworden. Dit heeft gezorgd voor meer structuur maar ook voor de aanwezigheid van een groter aandeel dood hout (zowel staand als liggend).

Het is dus aannemelijk dat het aangepaste bosbeheer (deels) gezorgd heeft voor de zeer sterke toename van bonte vliegenvanger in Wortel-Kolonie.

Zwarte Mees

De bij ons broedende zwarte mezen zijn standvogels. In de winter worden deze aangevuld door een vrij laag aantal overwinteraars. In sommige jaren vinden er invasies plaats van (noord)oostelijke vogels en dan kan het aantal overwinterende mezen groot zijn.

Het zijn vogels van naaldbossen met een voorkeur voor vrij monotone bossen met spar en/of grove den op de binnenlandse zandgronden. De soort is veel schaarser in de naaldbossen langs de kust.

Zwarte mezen leven voornamelijk van kleine ongewervelden, in de winter aangevuld met wat plantaardig materiaal zoals zaden van naaldbomen, elzen en berken. Het voedsel voor de jongen bestaat uitsluitend uit kleine ongewervelden.

Zwarte mezen zijn holenbroeders die graag gebruik maken van nestkasten.

Vanaf half april begint het broedseizoen. Een nestje bestaat gemiddeld uit 8 à 9 eitjes dat 14 tot 15 dagen door het wijfje bebroed wordt, na 16 tot 19 dagen vliegen de jongen uit.

Zoals diverse andere mezensoorten kan de zwarte mees meerdere legfels per jaar produceren, 2 tot 3 is standaard.

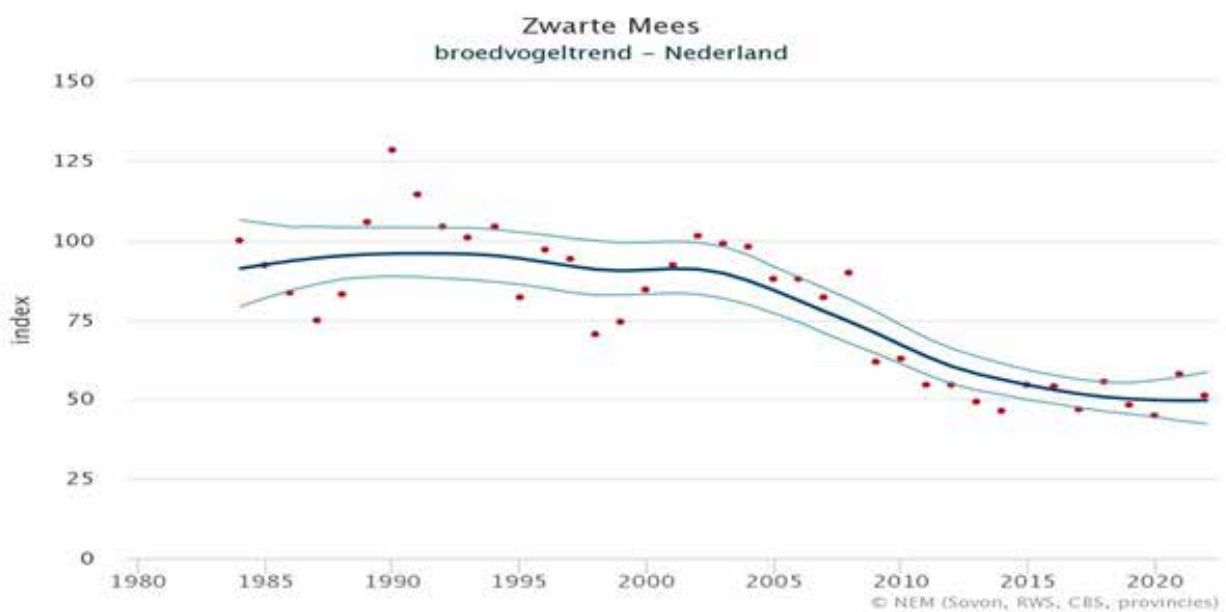
In het verleden heeft de soort sterk geprofiteerd van het 'rendabel' maken van de 'woeste gronden'. Heidegebieden werden (waar mogelijk) omgevormd tot agrarisch gebied of (meestal) naar naaldbos. Dit is ook, vanaf de oprichting in 1822, in Wortel-Kolonie het geval geweest. Deze jonge naaldbossen waren het ideale leefgebied voor de soort.

Foto: Hugo Willocx

Vanaf ongeveer 1985 zijn de aantallen beginnen af nemen. Deze afname kwam in een versnelling halverwege de jaren 2000. Ten opzichte van de jaren 50 lijkt de populatie te zijn gehalveerd. Het verspreidingsgebied van de soort blijft, tot op heden, redelijk stabiel ondanks de lagere dichtheden.

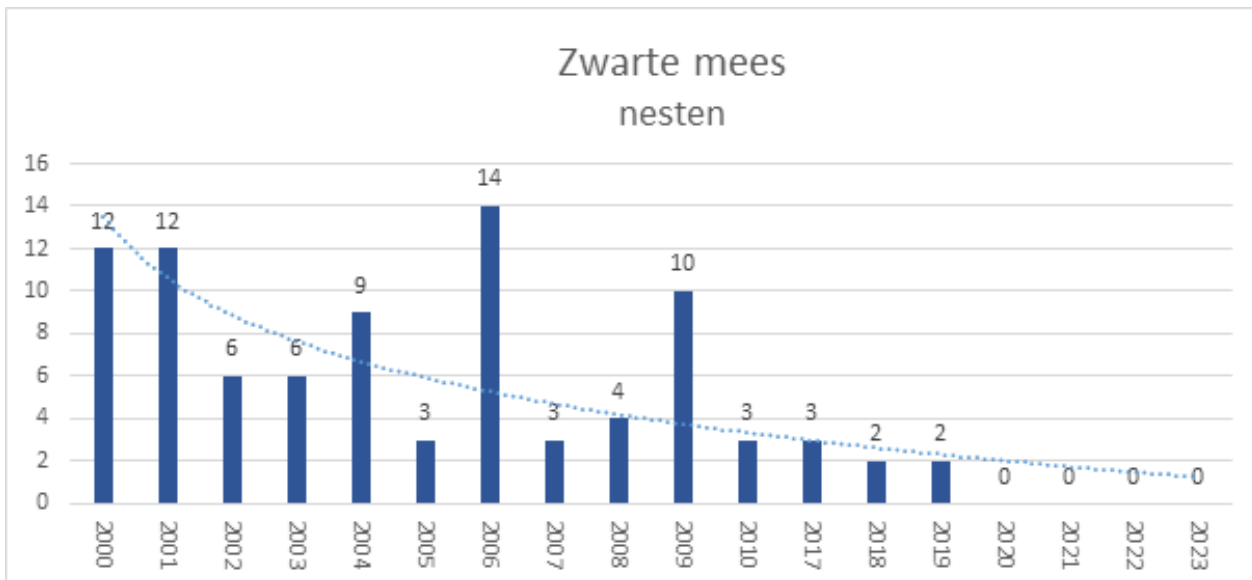
De laatste 10 jaar gaat de soort met meer dan 5% per jaar achteruit. Voor de perioden 2018-2020 werd de populatie op 14000 tot 18000 broedparen geschat.

De zwarte mees is intussen als (jaarlijkse) broedvogel uit Wortel-Kolonie verdwenen. Hiermee volgt de soort ook hier de landelijke trend. Deze trend wordt hier mogelijk versterkt door het gevoerde beheer.

Waar de bonte vliegenvanger duidelijk blijkt te profiteren van een omvormingsbeheer van monotoon naalddhout naar een gemengd bos met veel structuur pakt dit voor de zwarte mees veel minder gunstig uit. Aangezien zwarte mezen een voorkeur lijken te hebben voor relatief jonge naalddhoutbossen is ook het ouder worden van de bossen op zich al een probleem.

Onderstaande grafiek geeft de trend in Wortel-Kolonie weer. Gegevens van de periode 2011-2016 ontbreken waardoor deze jaren niet in de grafiek opgenomen zijn.

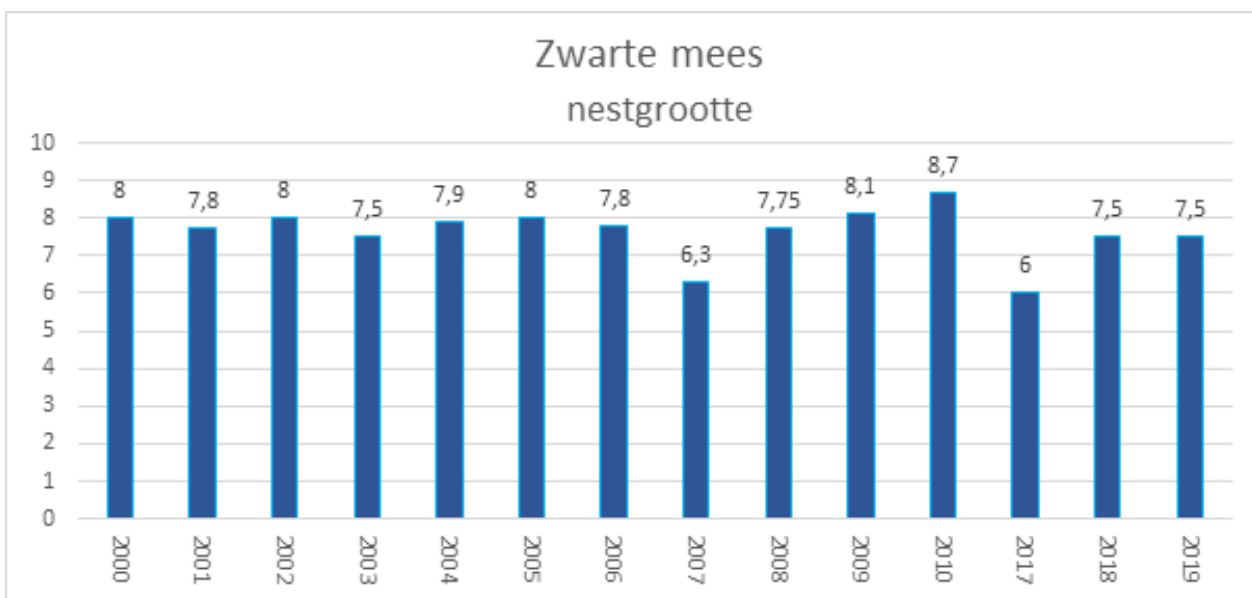

Volgens Sovon is de (landelijke) neerwaartse trend van zwarte mees niet enkel te verklaren door het verlies aan habitat maar is er meer aan de hand. In het verleden werd de afname van diverse vogelsoorten in verband gebracht met de afname van ongewervelden in bossen als gevolg van zure regen. Door verzuring is er niet genoeg kalk in het systeem aanwezig voor de aanmaak van chitine pantsers bij ongewervelden. Als vogels te weinig kalk binnen krijgen kan dit ook gevolgen hebben voor de dikte van de eischaal en de sterkte van de botten bij de pullus.

De problematiek van verzuring is nu weer actueel. Als we zwarte mees willen helpen dan zal ook de milieukwaliteit van naaldbossen verbeterd moeten worden. Dit kan/moet door het aanpakken van de oorzaken van de huidige verzuring. Op deze manier kan er gewerkt worden aan de verbetering van de verstoorde mineralenbalans.

Natuurlijk is het behoud van 'eilanden' monotoon naaldbos ook erg belangrijk om de soort een duurzame toekomst te kunnen garanderen.

In Wortel-Kolonie werd er een gemiddelde nestgrootte van 7,6 geteld wat lager is dan een legselgrote van 8 à 9 zoals in de literatuur te lezen is.

Conclusie

Het uitzicht van de bossen in Wortel-Kolonie is de laatste decennia ingrijpend veranderd. Er is een duidelijke ontwikkeling richting een meer gevarieerd bostype met meer inheemse boomsoorten, oudere bomen, meer structuurvariatie, meer bosranden en meer (staand en liggend) dood hout. Inventarisaties leren ons dat er veel soorten profiteren van dit veranderd bosbeheer.

Natuurlijk gaan beheerkeuzes gepaard met verliezers. Niet alle soorten voelen zich thuis in een gemengd bos. Als beheerder moeten we ons daar altijd goed bewust van zijn.

Om dit te illustreren heb ik in dit artikel voor 2 broedvogels gekozen. Door gebruik te maken van een langlopend monitoringsproject hebben we een set gegevens verkregen die goed met elkaar te vergelijken zijn. De populatietrends die deze soorten laten zien zijn minstens gedeeltelijk door het gevoerde beheer te verklaren.

Als 'geluksvogel' kwam de bonte vliegenvanger uit de bus en als 'pechvogel' de zwarte mees.

Bronnen:

- www.sovon.nl
- www.vogelbescherming.nl
- Kwak, R., van Beusekom, R., Foppen, R., Louwe Kooijmans, J & de Pater, K. (Vogelbescherming Nederland). 2018. Bedreigde vogels in Nederland. Vogels van de Rode lijst in hun leefgebied. KNNV Uitgeverij, Zeist.
- Handboek Vogels van Nederland, Luc Hoogenstein, Ger Meesters, ISBN 978 90 5011 270 3, KNNV Uitgeverij.
- VERMEERSCH G., ANSELIN A., DEVOS K., HERREMANS M., STEVENS J., GABRIËLS J. & VAN DER KRIEKEN B., 2004. Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor natuurbehoud.

Beukenbos Wortel-Kolonie
foto: Geert Brosens

DE KOMST VAN DE GRAUWE KLAUWIER

Ted Overmeer (Boswachter, Staatsbosbeheer)

Ook in het beekdal van het Merkske zijn de effecten van de klimaatsverandering goed te merken. Door warmere zomers en winters zien we helaas een aantal soorten verdwijnen en veel natuur systemen staan onder druk. Gelukkig zien we deze klimaatverandering ook gepaard gaan met enkele positieve evoluties zoals het verschijnen van zuidelijke soorten en/of verdwenen soorten die minder kritisch geworden zijn.

Jonge en een mannetje Grauwe Klauwier
in het beekdal van het Merkske

Als natuurbeheerders merken we een versnelde, gunstige, ontwikkeling van onze droge typegraslanden. Door het frequentere voorkomen van droogte ontstaan er gaten in de grasmat waarin bloemen en andere kruiden zich kunnen vestigen. Van hieruit kunnen deze planten zich dan verder in het grasland verspreiden en slagen ze erin om de concurrentie met dominante grassoorten te winnen. Voorheen bleef de grasmat vaak erg gesloten waardoor het voor veel plantensoorten lastig was om zich in een grasland te vestigen en zich uit te breiden.

Soorten die hiervan profiteren zijn onder ander: vlasbekje, knoopkruid, muizenootje en zandblauwtje. We komen deze planten nu op veel meer percelen tegen en in veel hogere aantallen.

Een combinatie van maaien en afvoeren in de juiste periode geeft deze soorten nog een extra duwtje in de rug.

Niet alleen planten profiteren van deze geopende grasmat, ook voor veel insecten is dit gunstig. Een goed voorbeeld hiervan is de veldkrekel, een soort die zich de laatste jaren enorm heeft uitgebreid. Onderstaande kaartjes illustreren de uitbreiding van de veldkrekel in het centrale gedeelte van het Merkske. Het bovenste kaartje geeft de verspreiding weer t.e.m. 2019, het tweede kaartje geeft de verspreiding weer tussen 2020 en 2023. De eerste waarneming van veldkrekel in de omgeving van de Castelrèse heide en Wortel-Kolonie dateert uit 2018.

Moerassprinkhaan in het Moer
foto: Wim Verschraegen

Een soort die het de afgelopen jaren terug erg goed doet is de grauwe klauwier. Deze iconische zangvogel met roofvogellures eet voornamelijk grote insecten. Met name sprinkhanen staan vaak op het menu, waaronder de veldkrekel en de moerassprinkhaan, welke volop in het beekdal voorkomen. Voor deze vogel is het dus belangrijk om de insecten stand goed op orde te houden, bij voorkeur de grote insecten. Door de komst van de veldkrekel staat er weer iets extra's op het menu.

De combinatie van veldkrekel en moerassprinkhaan is ideaal voor een soort als de grauwe klauwier. De veldkrekel is een fors insect dat vroeg op het jaar actief is. De mannetjes zijn volop te horen in de periode mei-juni, op het moment dat de vogels terugkomen uit het overwinteringsgebied en beginnen met broeden. De moerassprinkhanen zijn volwassen, en als 'bulkvoedsel' voor de jongen aanwezig, wanneer het seizoen van de veldkrekel is afgelopen. Hierdoor vullen beide soorten elkaar goed aan.

Veldkrekel in Wortel-Kolonie
foto: Wim Verschraegen

Het beekdal van het Merkske is zeer geschikt voor de grauwe klauwier. De grauwe klauwier jaagt vanaf een uitkijkpost op grote insecten. Dit kan een bramenstruik, een houtwalletje, een losse boom of paaltje in een grasland zijn.

T.e.m. 2018 kwamen we in het Merkske alleen grauwe klauwieren op trek tegen. De vogels bleven soms een paar dagen in het gebied hangen en gingen er dan weer vandoor.

In 2019 hadden we voor het eerste een koppel dat uiteindelijk 3 jongen groot bracht. Of er een oorzakelijk verband weten we niet, maar 2019 is ook het jaar dat de veldkrekel in het Merkske aan haar opmars is begonnen.

In 2020 ging het hard waarbij we de grauwe klauwier op veel plaatsen in het Merkske tegen kwamen. Tegen alle verwachtingen in heeft dit geresulteerd in maar 1 succesvol koppel met jongen.

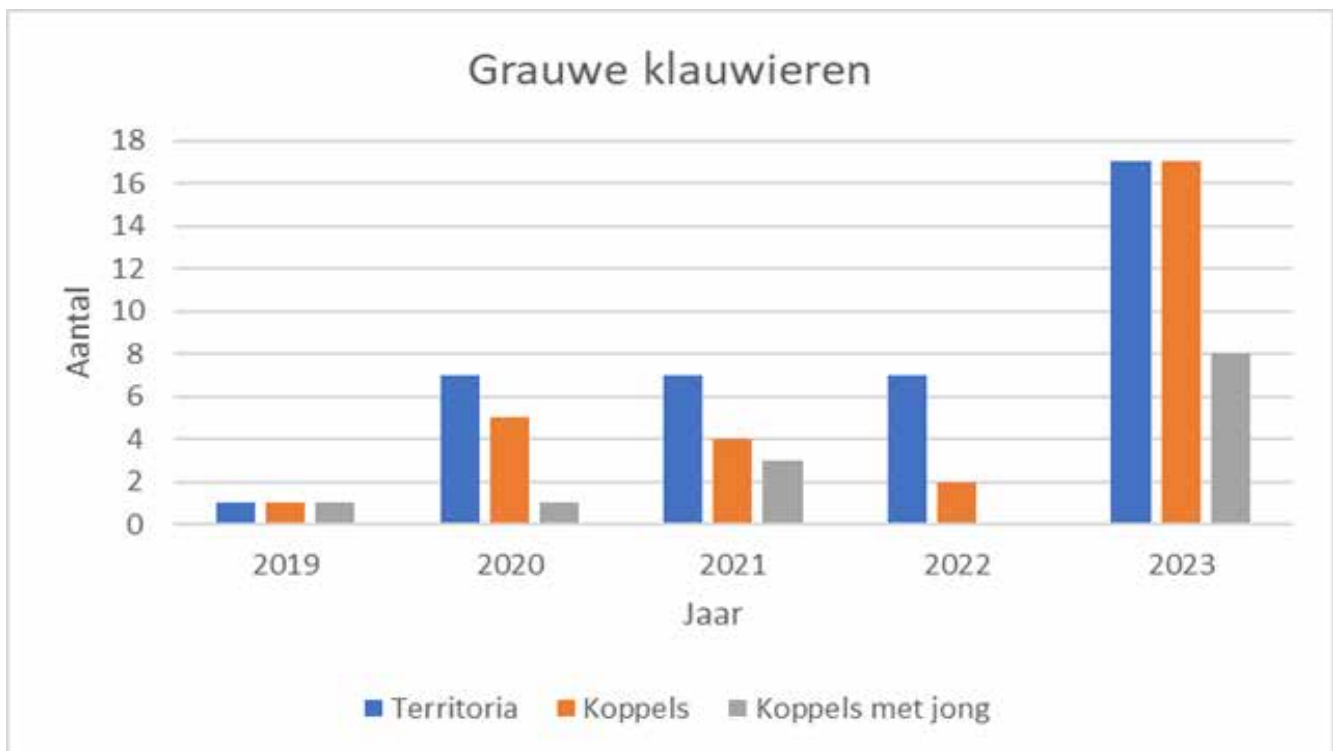
In 2021 werden gelijkaardige aantallen geteld maar resulteerde dit wel in meer koppels met jongen. Een goed jaar dus!

2022 kende een behoorlijke dip. De territoria (een mannetje dat gedurende heel het broedseizoen rond dezelfde plek wordt waargenomen wordt een territoria genoemd) bleven wederom het zelfde.

Van alle territoria bleven er maar 2 zekere koppel over die waarschijnlijk geen jongen hebben grootgebracht.

2023 was een top jaar! Er werden veel grauwe klauwieren gezien. Doordat sommige koppels dicht bij elkaar zaten was het lastig om een goed beeld te krijgen van de exacte aantallen. Dankzij de grote inzet en tijdsinspanning van een aantal vrijwilligers hebben we toch een behoorlijk beeld gekregen van het aantal locaties en de aanwezige aantallen.

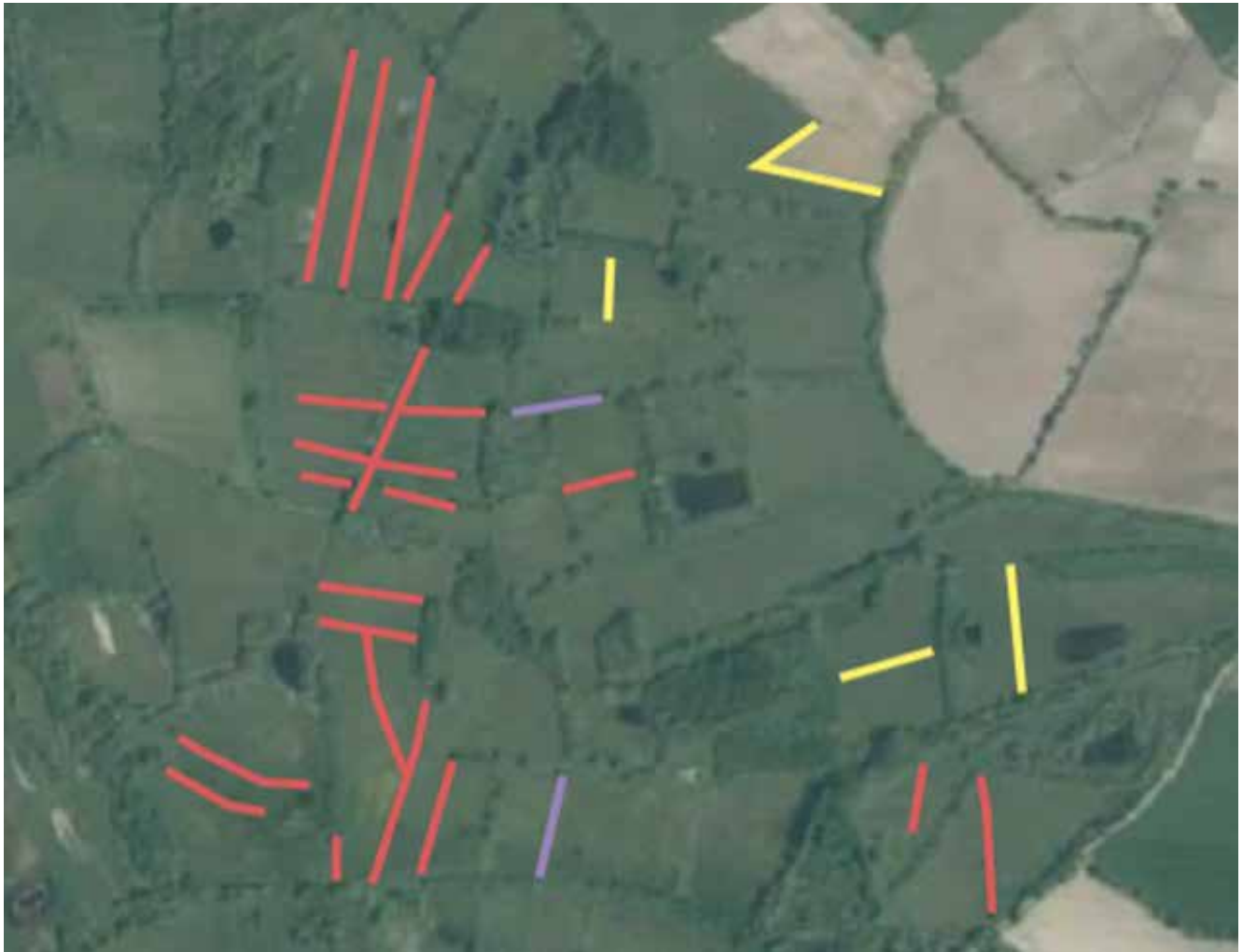
Zo telden we (in een gebied dat het Merkske en de Strijbeekse heide omvat) 17 koppels waarvan minstens 8 jongen hebben grootgebracht.

Aantal grauwe klauwieren in het beekdal van het Merkske tot en met de Strijbeekse heide.

In het Merkske werken we samen met de omliggende landbouwers die graslanden pachten voor het hooi en om er vee op te laten grazen. Jonge vogels kunnen de eerste weken nog niet ver vliegen, maar beginnen al vrij vroeg op insecten te jagen. Om ervoor te zorgen dat er voldoende voedsel voor de jongen beschikbaar blijft, vragen we de pachters om een flinke strook gras te laten staan op de plekken waar een koppel grauwe klauwieren broed. Hierdoor blijft er in de buurt van het nest genoeg voedsel over. Een andere goede bron van voedsel zijn de flora akkers. In deze akkers leven veel

Daarnaast proberen we het landschap door beheermaatregelen meer geschikt te maken voor de grauwe klauwier waarvan talrijke andere soorten mee profiteren. Een van de maatregelen die we treffen is het aanplanten van houtwallen en houtsingels. In de loop van de jaren zijn er veel houtwallen en -singels uit het beekdal verdwenen. Deze walletjes dienden in het verleden als perceelsgrens of om (brand)hout uit te oogsten. Via oude kaarten hebben we de historische locaties van veel houtwallen en -singels terug kunnen vinden. Jaarlijks trachten we een deel van deze verdwenen houtsingels te herstellen door aanplantingen. Op deze manier versterken we het kleinschalige landschap wat zo kenmerkend is voor het beekdal.

Verdwenen houtwallen en -singels in de Broskens. Deze zullen in de komende jaren hersteld worden.

Sinds een paar jaar hebben we als Staatsbosbeheer in het Merkske een eigen werkploeg die ongeveer 2 weken per maand in het gebied actief is. Deze groep bestaat uit 9 mensen en zijn veel achterstallig werk van de afgelopen jaren aan het wegwerken. Zo doen ze veel snoeiwerkzaamheden, onderhouden ze wandelpaden en verwijderen ze oude rasters uit het gebied. Op de percelen waar rasters opgeruimd worden, worden de palen die nog goed zijn hergebruikt. Deze palen worden, op een slingerende lijn, een paar meter van de plek waar het oude raster stond terug geplaatst. Op deze manier ontstaat er meer variatie, verdwijnen rechte lijnen uit het landschap en uiteindelijk levert dit een hogere biodiversiteit op.

Deze plekken zijn voor insecten erg aantrekkelijk. Zo is er meer nectar beschikbaar, is er meer afwisseling tussen zonnige en schaduwrijke hoekjes en is er veel variatie in vegetatie hoogte. Doordat het leefgebied voor insecten aantrekkelijker wordt verhoogt ook de kans voor insectenetende vogels zoals de grauwe klauwier.

Met onze werkploeg en onze vrijwilligersgroep zijn we ook terug gestart met hakhoutbeheer. In het verleden planten boeren houtwallen aan en werden ze periodiek, in de winter, afgezaagd. Dit leverde brand- en geriefhout op. Deze bomen en struiken liepen daarna weer vanaf de stobbe uit waarna ze ongeveer 10 jaar later weer afgezet werden. Dit beheer heeft ook een ecologische meerwaarde.

Voorbeeld van het verplaatsen van rasterpalen in het Vosters-schoor, waardoor meer variatie ontstaat.

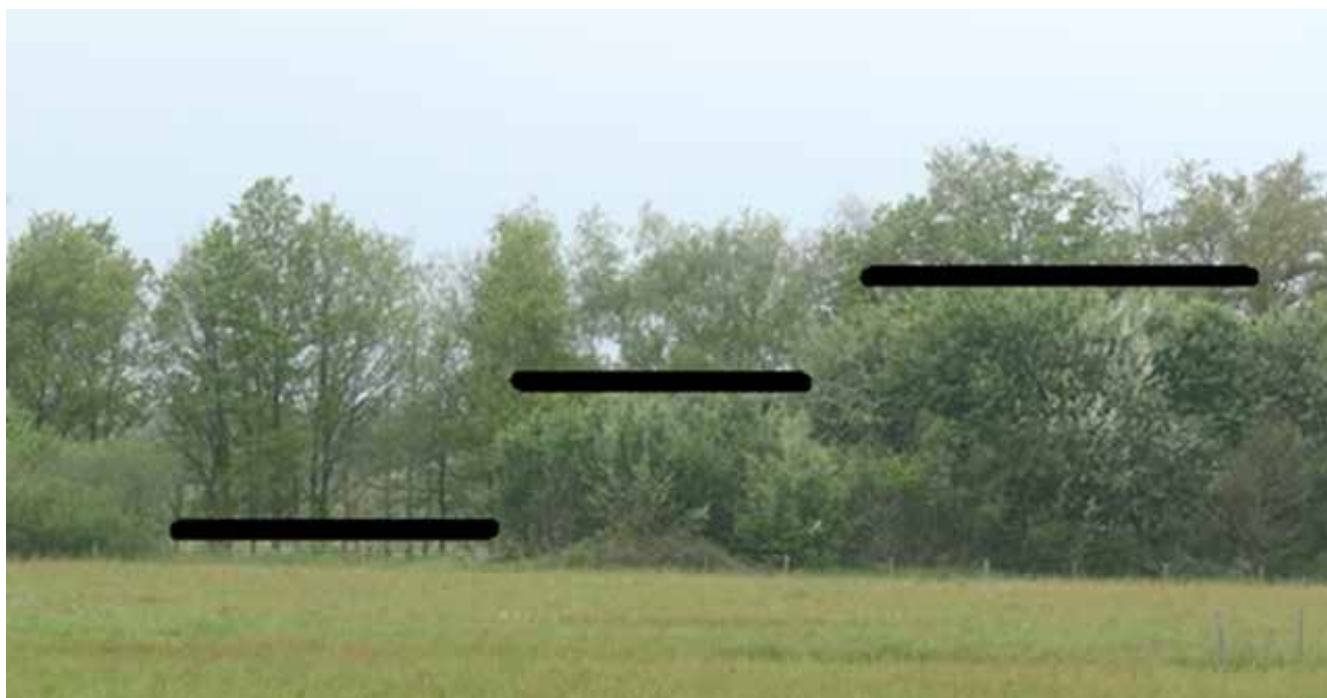
Als je een houtwal te lang onbeheerd laat dan verdwijnen na een tijd de struiken en blijven er enkel de bomen over. Hierdoor krijgt de houtwal een meer open karakter en kan je door de wal heen kijken. Een groot deel van de ecologische waarde van een houtwal is echter te vinden in de dichte struiken. Deze struiken geven veel beschutting waardoor het de ideale broedbiotoop vormt voor diverse zangvogelsoorten, waaronder de grauwe klauwier.

Omdat het vaak een dichte, doornige vegetatie betreft zijn de nesten goed beschermd tegen rovers. De struiken leveren daarnaast veel voedsel (nectar en bessen) voor een tal van andere dieren. Tijdens de ruilverkaveling, ongeveer 20 jaar geleden, zijn veel houtwallen aangeplant die nu een aardige hoogte hebben. We zijn al enkele winters bezig met het gefaseerd afzetten van stukken houtwal met een lengte van ongeveer 10 meter. Uiteraard is het de bedoeling dat deze ook weer uitlopen. De tijdelijke verhoogde lichtinval op de bodem heeft een korte explosie aan ruigtekruiden tot gevolg.

Op termijn geeft deze groepsgewijze kap een fraai beeld van een houtwal met een variatie in hoogtes, soorten en doorkijkjes. Veelgebruikte struik- en boomsoorten in houtwallen zijn mei- en sleedoorn, zoete kers, gewone vogelkers, sporkehout, hazelaar en inlandse eiken. Al deze soorten lopen weer goed uit als het afzagen in de juiste periode en op de juiste manier gebeurd.

Een probleem bij het aanleggen en beheren van hakhoutwallen is de productie van veel, heel veel snoeiafval. Vroeger kon de eigenaar al het vrijgekomen materiaal gebruiken maar vandaag is dat zeker niet meer het geval. Afvoeren is te duur, vandaar dat we in 2022 begonnen zijn met het aanleggen van takkenrillen bestaande uit het vrijgekomen snoeihout. We doen dit vooral op plaatsen waar we een natuurlijk raster tussen weilanden en paden willen ontwikkelen. Op locaties waar we het open, grootschalige karakter willen doorbreken plaatsen we grote takkenhopen in het perceel. Deze takkenrillen en -hopen zijn ideale schuilplaatsen en leefgebieden voor een rijk gamma aan kleine dieren (zoals vogels, zoogdieren en amfibieën).

Doordat er heel het jaar door veel vogels op de takkenhopen zitten komen hier, via uitwerpselen, ook de zaden van eerder gegeten vruchten terecht. Mogelijk zitten hier ook zaden van bramen bij. Als deze bramen kiemen en beginnen te groeien vormen de takkenhopen en rillen mogelijk de basis voor mooie braamstruwelen en -groepen. Het landschap breken en speelser maken doen we ook door het aanplanten van kleine groepjes met mei- en/of sleedoorn struiken.

Voorbeeld van een hakhoutwal in de Halsche beemden. Links: afgelopen winter afgezaagd. Midden: 5 jaar geleden afgezaagd. Rechts: nog niet gebeurd en ongeveer 20 jaar oud.

Wat erg opvalt bij het aanleggen van deze takkenrillen, en nog meer bij de hopen, is de snelheid waarbij deze gevonden worden door roodborsttapuit. Op korte termijn zagen we op meer dan de helft van de aangelegde hopen een koppeltje roodborsttapuit verschijnen, die hier ook het gehele broedseizoen bleven.

Ook worden de hopen graag als uitkijk- of zangpost gebruikt door graspieper en geelgors.

In het voorjaar heeft een mannetje grauwe klauwier tijdelijk gebruik gemaakt van zo'n takkenhoop. Jammer genoeg heeft dit mannetje geen vrouwtje gevonden en verdween de vogel weer. We zijn er wel van overtuigd dat de hopen op termijn geschikt leefgebied voor grauwe klauwier vormen, zeker als deze overgroeit raken met bramen. De kans is groot dat er dan, af en toe, een klein groen boomkikkertje aan de jonge klauwiertjes gevoerd zal worden. Dat is niet erg, want boomkikkers zijn er intussen weer veel ...

Wat een topgebied is het toch!

Voorbeeld van een takkenhoop en een takkenril gemaakt van snoeihout uit enkele hakhoutwalleetjes uit de omgeving.

Mannetje geelgors gebruikt
een takkenhoop als zangpost.

Mannetje Grauwe Klauwier
(foto: Riet De Strooper)

*Wat een topgebied
is het toch!*

BOSUIL, PROOIRESTEN UIT BRAAKBALLEN

Leo Dufraing

Een hoeveelheid braakballen bemachtigen, die een goed beeld geven van de diversiteit aan prooien die een bosuil vangt, is niet eenvoudig. Meestal wordt zulk onderzoek gedaan in grote bosbestanden met een looptijd van 5 tot 10 jaar. Bij deze zijn losse gegevens verzameld in de Markvallei op uiteenliggende plaatsen. Dit zijn de Kruisbeemden te Zondereigen, 2 nestkasten van Merksplas-Kolonie en Wortel-Kolonie, 2 nestkasten van Meerle, een roestplaats in de Bolkse beek en een roestplaats in het Zondereigens Moer. De tabellen geven het aantal gevonden prooien weer.

Kruisbeemden (Zondereigen – Merkske)

Zomer 2018. In een omgewaaide populier in de Kruisbeemden langs het Merkske zit een holte waarin een bosuil heeft gebroed. In de nestholte bevinden zich nog prooiresten. Botjes van wezel, mol en haas/konijn bevestigen dat het om een Bosuil gaat.

Bolkse Beek (Rijkevorsel)

Op 9/5/2021 werd een roestplaats gevonden in een met klimop begroeide boom aan de beek. Bij nadere inspectie lagen er 10 braakballen onder. Om de 14 dagen is verder controle gedaan, wat nog 27 braakballen opleverde met de laatste 2 gevonden op 4/7/2021. Er werden opvallend veel juveniele muizen in de braakballen gevonden, waarbij soms enkel de tandjes. Ook werden 96 meikevers en 20 mestkevers gevonden waaronder 10 driehoornmestkevers en 4 gewone mestkevers. In de braakbal afgebeeld zaten de resten van 1 bosmuis en 20 meikevers.

Tabel 1: Prooien Kruisbeemden (KB), prooien Bolkse beek (BB)

	KR	BB
Bosspitsmuis sp.	4	
Huisspitsmuis	1	1
Mol	1	2
Rosse woelmuis	10	8
Veldmuis	3	3
Aardmuis	11	
Woelmuis sp.	11	6
Dwergmuis	2	
Bosmuis	36	54
Huismuis		1
Wezel	1	
Haas/Konijn	1	
Koolmees	1	
Vogel sp.		2
Kikker	3	5
Meikever		96
Driehoornmestkever		10
Gewone Mestkever		4
Kever sp.		6

Blauwbossen en Gouverneursbossen (Minderhout), Merksplas-Kolonie (Merksplas), Wortel-Kolonie (Wortel)

Eind december 2019 bezorgde Jan Peeters me een zak nestvulling uit bosuilkasten van De Blauwbossen en Gouverneursbossen, en een zak met nestvulling uit bosuilkasten van Merksplas-Kolonie en Wortel-Kolonie (Merkske).

De zak nestvulling uit de Blauwbossen en Gouverneursbossen bevatte behalve een 50-tal braakballen en losse botjes ook het skelet van een salamander, de onderkaken van een eekhoorn en een schedel van hermelijn. Eén van de bosuilkasten was door een marterachtige ingenomen geweest. In de uitwerpselen van deze marter zaten de snavel van een roofvogel, de resten van een kip en een bosmuis.

De zak uit de kolonies leverde slechts 16 braakballen, losse botjes en veel pluimen van een kauw op. Deze kauw werd waarschijnlijk in de bak door een uil verrast en is daarin geplukt.

Tabel 2: Prooien Blauwbossen en Gouverneursbossen (BL-Go) en Merksplas-Kolonie en Wortel-Kolonie (MK-WK)

	BL-Go	MK-WK
Rosse woelmuis	52	22
Ondergrondse woelmuis	2	3
Veldmuis	5	
Aardmuis	11	1
Woelmuis sp.	4	5
Dwergmuis	1	
Bosmuis	107	88
Rat sp.	2	
Hermelijn	1	
Eekhoorn	1	
Pimpelmees	2	
Koolmees	1	
Winterkoning	1	
Kauw		1
Duif sp.	1	
Vogel sp.	1	2
Salamander	1	
Kikker	30	8
Sprinkhaan sp.	2	
Meikever		1
Driehoornmestkever		2

Kerkemoer (Zondereigen – Merkske)

Op 10/3/2019 werd een roestplaats gevonden van een bosuil in een vervallen woonst op de zolder in het voormalige buitenverblijf van de familie Steenakkers (nu eigendom van ANB)

Een grote hoop uiteengevallen braakballen wees op het langdurig verblijf van een uil. Op 17/3/2019 werd zowat 20 liter gruis en 6 verse braakballen opgekuist voor onderzoek. Alles werd gewassen en op een fijnmazige zeef gedroogd. Zo goed als mogelijk zijn de botjes uitgezocht, gesorteerd en per soort geteld.

Gewassen en uitgesorteerde botjes en het gebouw waarin de roestplaats van bosuil zich bevond.

Bij de zoogdieren is het hoogste aantal linker of rechter onderkaken geteld om het aantal te bepalen.

141 snavelresten van vogels zijn gevonden, waarvan 10 soorten gedetermineerd konden worden. Ook werden pluimen van een grote bonte specht gevonden en 3 wetenschappelijke ringen, waaronder 1 zwartkop geringd op 29/9/2003 te Merksplas en 2 pimpelmezen geringd op 7/11/2010 te Wemmel en op 7/5/2017 te Merksplas.

Van kikkers zijn de darmbeenderen geteld. Deze botjes zijn goed herkenbaar, blijven meestal het best bewaard in braakballen, ze zijn op enkele uitzonderingen na altijd gescheiden. In deze partij werden slechts 11 aan elkaar gegroeide (foto rechts) gevonden op 1695 dieren, wat duidt dat er grotendeels jonge kikkers gepakt werden.

Een groot aantal resten van insecten, voornamelijk van kevers, werd ook aangetroffen. Het blijft gissen in hoeverre een deel hiervan prooien van kikkers zijn. Bij een test werden er 5 (plaatselijke) kikkers gevangen en deze werden een dag in een aquarium met een beetje water gehouden. Na onderzoek bleek dat er een aantal skeletresten van kleine kevers in het water lagen.

Enkel dekschilden van grotere kevers werden als prooiresten van bosuil in de tabel opgenomen.

Tabel 3: Prooien uit uergane braakballen van het Kerkemoer

Dwergspitsmuis	11
Bosspitsmuis sp.	28
Huisspitsmuis	25
Mol	11
Rosse woelmuis	387
Ondergrondse woelmuis	4
Veldmuis	38
Aardmuis	106
Woelmuis sp.	44
Dwergmuis	18
Bosmuis	619
Huismuis	2
Rat sp.	53
Konijn/Haas juv.	11
Vleermuis sp.	4
Eend sp. juv.	1
Winterkoning	1
Boomklever	8
Merel	1
Zwartkop	2
Pimpelmees	8
Spreeuw	5
Koolmees	11
Huismus	1
Grote bonte specht	1
Vinken sp.	36
rikker sp.	1695
Keuer sp.	100
Meikeuer	4
Geelgerande watertor	2
Driehoornmestkeuer	9
Gr. groene sabelsprinkhaan	1

Prooiresten in verse braakballen uit het Kerkemoer:

Vanaf 17/3/2019 tot eind december 2021 is de roestplek tweemaal per maand bezocht om braakballen te verzamelen. Alle braakballen zijn in water gelegd en op een fijnmazige zeef van 0,5 mm uitgespoeld, zodat er niet te veel verloren ging voor determinatie. De prooiresten zijn per braakbal genoteerd. Door het sterke maagzuur van de bosuil, worden haar, pluimen en jonge botjes zo goed als volledig verteerd en samengeperst tot een viltachtige braakbal, wat zeker de determinatie van vogels bemoeilijkt. Vermeldenswaard is het feit dat tijdens de ruiperiode in vele braakballen ongeschonden veren van (de) bosuil gevonden werden.

Tabel 4 geeft bij benadering het aantal gevonden braakballen weer per maand. Opgemerkt dient te worden dat er meestal niet op de maandwisseling verzameld werd, zodat de maanden indicatief zijn. Vanaf half mei 2020 tot half juni 2020 (tijdens de Covid lockdown) was de uil verstoord door spelende kinderen die er kampementen gemaakt hadden met rondslingerend bouwmateriaal. Toen zijn er braakballen in aanpalende koterijen gevonden. Uiteindelijk is de uil vanaf november 2020 definitief verdwenen, waarschijnlijk verstoord door veelvuldig bezoek aan het gebied. De braakballen van 2021 zijn dan ook in de nabije omgeving gevonden.

Zoogdieren:

Bosmuis (329) en rosse woelmuis (136) zijn de meest gepakte prooien onder de zoogdieren. Beide soorten zijn bosbewoners. Waar de nachtactieve bosmuis meer op open plekken in het bos te vinden is (wat de pakkans verhoogt) leeft de rosse woelmuis meer verdoken onder braamstruweel en is deze tijdens wildcameraonderzoek meestal overdag waargenomen. Vanaf midden april worden bij regelmaat tandjes van meerdere zeer jonge (bos- of dwergmuizen) in braakballen gevonden, wat wijst op nestroof. Dit geldt ook voor het konijn. Braakballen verzameld op 1/4/2020, met resten van 4 konijntjes waarvan de kiezen nog in de tandkas staken, staven deze stelling. Konijnen verlaten pas het nest als hun tanden volgroeid zijn. Jonge hazen worden geboren met een volgroeid gebit. Er werd slechts 1 vleermuis gevonden ondanks het feit dat er een kolonie grootoorvleermuizen op de zolder verbleef. De lengte van onderkaken en de profiellijn van de schedel geeft aan dat het een ingekorven vleermuis of franjestaart betrof

Onderkaken van de Vleermuis

Tabel 4: Prooiresten van zoogdieren in verse braakballen van het Kerkemoer

Soort	Jaar	Jan.	Feb.	Maa.	Apr.	Mei	Jun.	Jul.	Aug.	Sep.	Okt.	Nou.	Dec.	TOTAAL
Braakballen	2019			12	13	26	30	24	22	24	23	15	7	196
	2020	11	24	13	22	8	17	31	29	22	10			187
	2021						14	1			3			18
Dwergspitsmuis	2019										1			1
	2020													
	2021													
Bosspitsmuis sp.	2019													
	2020	1	1	2		2		1						7
	2021							1						1
Huisspitsmuis	2019				1	1				1	1			4
	2020	1	1	1	1	1		2						7
	2021										1			1
Mol	2019													
	2020							4						4
	2021							4	1					5
Rosse woelmuis	2019			8	5	8	7	17	10	10	9	6	4	84
	2020	5	8	2	4		3	15	3	2	2			44
	2021						7	1						8
Ondergrondse woelmuis	2019													
	2020						1							1
	2021						1							1
Veldmuis	2019				1	4	4	2		3	1			15
	2020					1				1				2
	2021													
Aardmuis	2019			3					1	1	2	1		8
	2020													
	2021										1			1
Dwergmuis	2019				2	3		1				2	1	9
	2020	1			1			1	2	1	1			7
	2021						1							1
Bosmuis	2019			10	21	24	51	25	21	23	20	5	7	207
	2020	7	6	3	22	10	21	18	6	14	7			114
	2021						7	1						8
Rat	2019													
	2020										1			1
	2021													
juvenile muis sp; enkel tandjes	2019			1			11		3		2		1	18
	2020								3	2				5
	2021													
Konijn	2019													
	2020				4									4
	2021													
Vleermuis sp.	2019										1			1
	2020													
	2021													

Vogels:

Er zijn 106 resten van vogels gevonden, waaruit 15 soorten gedetermineerd werden en 20 resten niet gedetermineerd konden worden. Het op naam brengen van vogels uit braakbalresten is een hele opgave. Als er bij het verzamelen pluimen op zolder aanwezig waren, gaf dat alvast een eerste aanwijzing die steeds bevestigd werd bij het determineren. Bij kleinere vogels is er van de schedel vaak enkele de bovensnavel terug te vinden, die bij sommige soorten, zoals de boomkruiper, heel kenmerkend is. Van grotere soorten (lijsters, spechten) zijn geen schedelresten gevonden. Kleine deeltjes van gekleurde pluimen die soms in een kikkerbotje geperst zaten, zoals het blauw van de pimpelmees of het rood van een specht, hielpen ook. De maag van een vogel wordt niet verteerd. Enkele keren zaten er pitten van Europese vogelkers in braakballen waarbij resten van een grotere vogel zaten. Deze vogel kon uiteindelijk gedetermineerd worden als grote bonte specht. Jonge spechten vullen hun dieet het eerste jaar aan met bessen.

Zoals in de lijst te zien is zijn de vogels die in de zomermaanden gevonden worden niet op naam gebracht. Het betreft hier voornamelijk insecteneters waarvan de snavels sterk op elkaar lijken en er geen referentie materiaal voorhanden was om ze te determineren.

Tabel 5: Prooiresten van vogels in verse braakballen van het Kerkmoer

Soort	Jaar	Jan.	Feb.	Maa.	Apr.	Mei	Jun.	Jul.	Aug.	Sep.	Okt.	Nou.	Dec.	TOTAAL
Grote bonte specht	2019								1	1				2
	2020						1	3		1				5
	2021													
Zwarte specht	2019													
	2020							1						1
	2021													
Zwartkop	2019													
	2020								1					1
	2021													
Roodborst	2019					1								1
	2020		3											3
	2021													
Merel	2019				1									1
	2020		2				1			1				4
	2021													
Zanglijster	2019													
	2020			1										1
	2021													
Koperwiek	2019													
	2020				1									1
	2021													
Winterkoninkje	2019													
	2020				1									1
	2021													
Pimpelmees	2019							3	5	2	2			12
	2020	1	1	1			2	4	3	1	2			15
	2021													
Koolmees	2019			1		1	4	1		1		1		9
	2020		1					1	2					4
	2021													
Staartmees	2019													
	2020		2		1									3
	2021													
Goudhaantje sp.	2019			1										1
	2020													
	2021													
Boomklever	2019						3	1						4
	2020			1										1
	2021													
Boomkruiper	2019			1			1	4		2	3	1	3	15
	2020	2	1					2						5
	2021													
Mus sp.	2019					1								1
	2020													
	2021													
Rietgors	2019													
	2020	1												1
	2021													
Vogel ondet.	2019			1		2		3	2	2	3			13
	2020	3				1		4	1					9
	2021													

Kikkers:

In totaal werden er resten van 672 kikkers gevonden. Dit is het hoogste aantal gevonden prooien per soort. Meerdere keren lagen er eventueel uitbraaksels bestaande uit losse kikkerbotjes, als gewone braakballen. Zelfs in de winterperiode van 2020 zijn er veel kikkers gepakt. Het is moeilijk te achterhalen welke soorten het zijn. Meestal zijn het juveniele kikkers zonder schedelresten die men terugvindt. Op enkele uitzonderingen na zullen het waarschijnlijk bruine kikkers geweest zijn die er talrijk in de schemering te spotten zijn. Ook de winterwaarnemingen wijzen in de richting van bruine kikker aangezien groene kikkers dan altijd in rust zijn. Gewone pad is giftig waardoor deze soort waarschijnlijk vermeden wordt.

Insecten:

Net zoals bij de steenuil zijn insecten een zeer geliefde prooi voor de bosuil. Meestal zijn het de grotere soorten die worden bejaagd.

Insecten hebben een exoskelet dat doorgaans gemaakt is van chitine, een taai, flexibel materiaal dat bijdraagt aan de structurele sterkte van het dier. Delen ervan worden niet verteerd, net zoals hun eieren, en deze zijn terug te vinden in braakballen.

Kevers:

Bij kevers zijn het de kop, het rugschild, de poten en soms de vleugeldekenschilden die in braakballen terug te vinden zijn.

Grote kevers zijn een favoriete prooi en worden gepakt op het moment in het jaar wanneer ze actief zijn. Hierdoor zijn de seizoenen goed te volgen. In tabel 6 kan men zien dat de driehoornmestkever en de geelgerande watertor in de wintermaanden maanden bovengronds komen en bejaagd worden door de bosuil.

Meikevers worden waarschijnlijk in bomen van de bladeren geplukt, deze zijn in 2019 en 2021 in mei en juni gevonden. In 2020 was dit in april en mei wat natuurlijk iets zegt over een zacht of koud voorjaar. Enkele kevers zijn niet gedetermineerd bij gebrek aan een degelijk determinatiewerk.

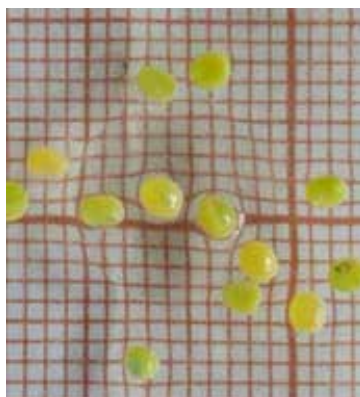
Sprinkhanen:

De grote groene sabelsprinkhaan is veel aangetroffen, voornamelijk vrouwtjes, waarvan de legboor goed herkenbaar is. Maar ook aan de vorm van kop en kaken zijn de mannetjes gedetermineerd. Minstens nog 2 andere soorten werden gevonden waarvan het gewoon spitskopje vrijwel zeker herkend werd. Ook hun eitjes zijn terug te vinden in braakballen, ze hebben een lange ovale vorm.

Ik neem aan dat de sprinkhanen in bosgebied gevangen zijn daar er in de zomer en herfst een massa moerassprinkhanen en andere soorten in de aanpalende beemden zitten. Van deze soorten is niets teruggevonden in de braakballen.

Enkele normale braakballen en braakballen die uitsluitend uit kikkerbotjes bestaan.

Eitjes, waarschijnlijk afkomstig van een nachtvlinder.

Vlinders:

Vlinders zijn niet zo stevig gebouwd als kevers of sprinkhanen. Hierdoor is er in braakballen weinig van terug te vinden. Wel zijn er behoorlijk wat eitjes gevonden, tot 155 ex. in een braakbal, die doen denken aan pijlstaartvlinders. Qua kleur, vorm en grootte lijken ze er goed op. Pijlstaarten zijn luidruchtiger dan andere vlinders tijdens het vliegen en worden mogelijk in de bomen gevangen bij het afzetten van hun eitjes. Linde- en/of dennepijlstaart zijn in het gebied goed mogelijk. Waardbomen waarop hun eitjes worden afgezet staan in de vaste nabijheid van de roestplaats.

Slakken:

Kikkers eten vooral ongewervelden zoals kevers, spinnen, wormen, mieren, en soms naaktslakken en huisjesslakken. Er zijn een aantal kleine slakkenhuisjes teruggevonden in de braakballen die, waarschijnlijk, ten prooi gevallen zijn aan kikkers. Deze kikkers zijn vervolgens door de bosuil opgegeten. Vooral de huisjes van het boerenknoopje en de vale clausilia (foto) werden gevonden. Deze laatste werd massaal waargenomen na de eerste regen in september rond de roestplaats. Alhoewel het een vrij algemene soort is, was ze in de Noorderkempen nog niet waargenomen. In een artikel over "voedsel en terreingebruik van de bosuil in de Rucphense bossen en Visdonk" van Hans Donkers die in 5 jaar, 11341 prooi resten van de bosuil vond, meldt hij de vondst van een klein aantal steenharde, roestkleurige braakballen. Deze braakballen leken samengesteld uit aan elkaar gelijmde houtmoolm en zouden volgens Guérin (1932) gevormd worden door het slijm van naaktslakken waarbij de andere substantie vermoedelijk fungeert als bindmiddel. Ik heb zulke braakballen ook meerdere keren in een veldschuur (waar ik al 5 jaar een kerkuil opvolg) gevonden, waar er buiten (houtmoolm?) ook pitten van bessen, (o.a. braam) in zitten.

Bij deze Bosuil zijn in twee braakballen telkens twee schildjes van naaktslakken gevonden (foto). Het schildje van een naaktslak is een overblijfsel van het slakkenhuis, geëvolueerd naar een ovaal schelpje dat bestaat uit kalk en zich onder het rugschild bevindt. Behalve de wegslakken van het geslacht Arion hebben de meeste inlandse naaktslakken zulk een schildje. Op sommige dagen, bij vochtig weer, ziet men naaktslakken tot hoog in bomen kruipen om er algen te eten die op de schors groeien. Mogelijk worden ze dan door de bosuil gepakt. Daar er geen resten van kikkers in deze braakballen gevonden zijn, denk ik dat het een prooi is van de uil.

Regenwormen:

In maart en april zijn er enkele braakballen gevonden met zand in. Dit wordt gelinkt aan regenwormen. Regenwormen zijn tweeslachtig en hebben elkaar nodig voor de voortplanting. De meeste wormen paren in de grond behalve "dauwpieren" (gewone regenworm) die 's nachts bij zacht, vochtig weer bovengronds komen waar ze 3 tot 4 uur verstrengeld in het gras liggen. In de lente, wanneer het gras nog kort staat, kunnen ze gemakkelijk bejaagd worden.

Tabel 6: Prooiresten van kikkers en ongewervelde in verse braakballen van het Kerkemoer

Soort	Jaar	Jan.	Feb.	Maa.	Apr.	Mei	Jun.	Jul.	Aug.	Sep.	Okt.	Nou.	Dec.	TOTAAL
kikker sp.	2019			13	5	6	43	57	62	33	34	2	5	260
	2020	18	58	72	37	13	33	23	80	33	16			383
	2021						21				8			29
Hoornaar	2019													
	2020						1							1
	2021													
Grote spinnende watertor	2019													
	2020						1							1
	2021													
Geelgerande watertor	2019			1										1
	2020	2	2	1										5
	2021													
Driehoornmestkever	2019													
	2020	2	12		1									15
	2021													
Meikever	2019					6	19							25
	2020				21	22								43
	2021						23							23
kever sp.	2019				1	1								2
	2020				2				1					3
	2021							4						4
Gr. groene sabelsprinkhaan	2019							18	49	1				68
	2020							13	20	3	1			37
	2021													
(Gewoon spitskopje?) Sprinkhaan sp.	2019							2	7+3					12
	2020													
	2021													
pijlstaartulinder? Eitjes	2019								155					155
	2020							27	5					32
	2021								33					33
naaktslak sp. schildje	2019													
	2020										2			2
	2021						2							2
Lumbricus terrestris Regenworm (braakbal met zand)	2019			1	1									2
	2020			2	3									5
	2021													

Het biotoop:

De roestplaats bevindt zich op een buitenverblijf dat in de jaren 60 is aangelegd en eind vorige eeuw is verlaten. Het buitenverblijf is gelegen aan de rand van een moerasgebied. De gebouwen zijn vervallen, in de aangelegde vijvers liggen omgewaaide bomen en sommige zijn dichtgegroeid met wilg. Veel populieren en fijnspar, destijds aangeplant, zijn omgewaaid of aangetast. Op het drogere gedeelte groeien diverse loofbomen en dennen. Het domein ziet er verwaarloosd uit en evolueert naar natuurlijk bos met veel bomen waarin spechten holen ingehakt hebben.

Besluit:

Hans Donkers (2018) suggereert dat onder dagroestplaatsen weinig braakballen aangetroffen worden. Volgens Mikkola (1983) ontdoen bosuilen zich doorgaans van hun braakballen voor ze hun dagroest betrekken.

Dit geldt toch niet voor de uil uit het Kerkemoer. Het aantal braakballen verschilt er met de lichturen dat de uil er verblijft. Er werden tussen 4/5/2019 en 6/8/2019, 74 braakballen gevonden en 25 tussen 8/11/2019 en 4/2/2020, waarvan in december slechts 7, wat mogelijk aan het broedproces te linken is. Een bosuil produceert 1 a 2 braakballen per dag. Hier zijn 232 braakballen op een volledig jaar geraapt. Vermenigvuldigd met 2 zijn dit er 464 wat neerkomt op 1,27 braakballen per dag. Dit is eerder een laag gemiddelde, maar kikkers geven weinig restafval. Het voedselpatroon van de uil in het Kerkemoer wijkt af van veel andere onderzoek. Dit heeft te maken met het voedsel dat zich aanbiedt. Het natte karakter van het gebied, de vele vijvers en amfibieënpoelen aan de rand ervan, brengt het jaar rond een overvloed aan kikkers teweeg. Dit is dan ook een veel teruggevonden prooi, waarvan elders de aantallen meestal te verwaarlozen zijn. Ook het hoge aantal meikevers (normaal wordt de driehoornmestkever meer in braakballen gevonden) zegt over het voorkomen ervan, de aanwezige voedselbomen en het biotoop. Driehoornmestkever prefereert een kale bosbodem (of heide) zoals in dennenbossen met weinig ondergroei. In het algemeen wordt het aandeel insecten onderschat in het dieet van de bosuil. Aan de maaginhoud van 215 bosuilen (voornamelijk verkeersslachtoffers) bracht Noors onderzoek (Kristiansen et.al 1995) opvallend veel rupsen aan het licht, waaronder die van de huismoeder. Van deze prooien is niets terug te vinden in braakballen. Wel zijn er een aantal resten van insecten teruggevonden die ik niet heb kunnen plaatsen. Muizen blijven wel de voornaamste voedselbron.

Door de natte weersomstandigheden in het voorjaar van 2020 kreeg de muizenpopulatie waarschijnlijk een sterke terugval. Dit is goed waar te nemen in de ontlede braakballen met 309 muizen in 2019 en 182 muizen in 2020. Het gebrek aan muizen is in het voorjaar 2020 ruimschoots opgevangen door kikkers. (Of was de reproductie van kikkers in 2019 zodanig hoog dat in 2020 deze boven muizen verkozen werden?) Wanneer andere prooien zich aanbieden, wat goed te zien is bij de ongewervelden, wordt er instinctief op gejaagd.

Het lijkt wel dat tijdens het broedseizoen vogels genegeerd worden, vooral hollenbroeders, nl. spechten, mezen, boomklever en 'boomkruiper', die buiten het broedseizoen veel gepakt worden. In april en mei 2019-2020 werden de resten van slechts 1 vogel teruggevonden tegenover 72 gedurende de overige 16 maanden. Grotere soorten zoals houtduif en kraai worden elders ook genoemd als prooi maar daar is in dit onderzoek niets van terug gevonden. Een ring uit 2003 kan een aanwijzing zijn dat deze roestplaats ongeveer 20 jaar in gebruik is geweest. Tijdens dit onderzoek heb ik 4 kadavers van de Bosuil gevonden in de vallei van het Merkske. Ongetwijfeld zullen er meerdere uilen deze roestplaats gebruikt hebben maar het is onmogelijk hier een schatting van te maken. Bij sterfte kan het enige tijd duren voor de roestplaats opnieuw in gebruik genomen wordt. Het vergelijken van het aantal prooien uit de oude- en verse prooieresten is ook moeilijk, mogelijk zijn er vele botjes vergaan in de loop der jaren. Ik ben er wel van overtuigd dat de verse braakballen van dezelfde uil komen die ik dikwijls ter plaatse gezien heb.

In restanten van de oudere braakballen werden 53 ratten aangetroffen, slechts 1 rat in de verse braakballen. Een sterke afname. Mogelijk is dit een gevolg van de ruilverkaveling toen veel grachten en houtsingels (het leef- en schuil gebied) van deze en vele andere soorten verdween. Ook het verdwijnen van konijnen door het (RHD2 virus?) lijkt zich weer te geven in deze waarnemingen.

Dit onderzoek, in deze partij braakballen, verzameld in 20 opeenvolgende maanden, geeft een goed inzicht in het voedselaanbod dat hier voorhanden is om een bosuil te huisvesten.

BOOMKIKKER

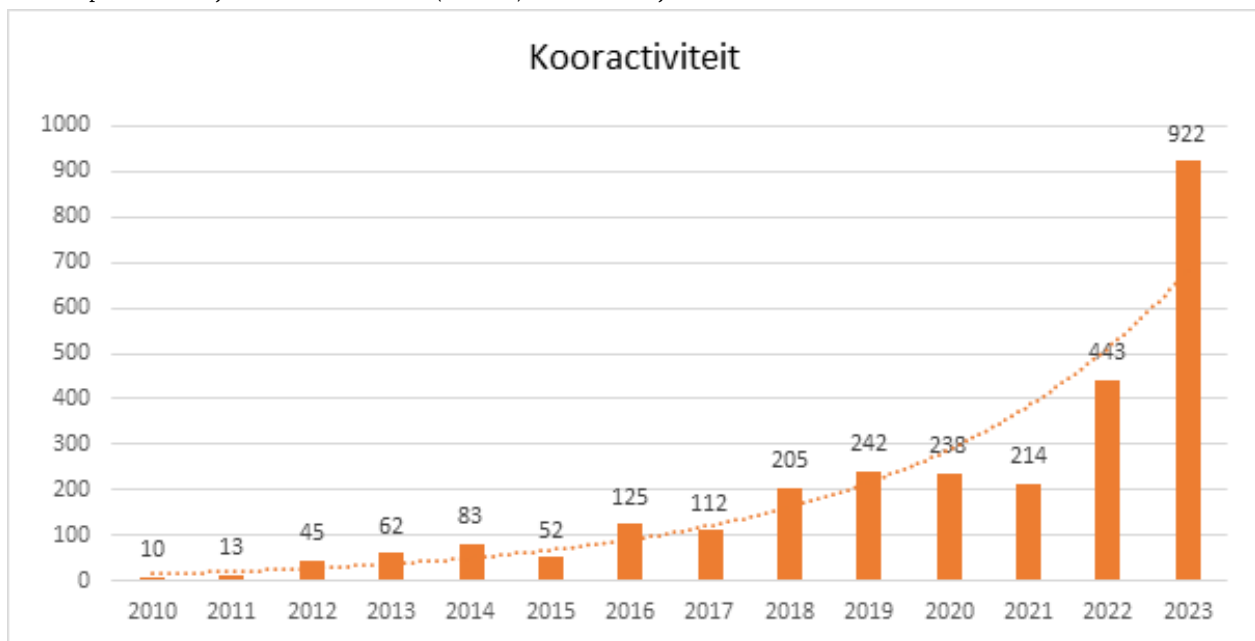
Bart Hoeymans (boswachter Natuur en Bos)

2023 kende enkel droge maanden in het voorjaar waardoor er gevreesd werd voor een te vroege droogval in tal van poelen. Deze vroege droogval zou dan als gevolg hebben dat veel larven van amfibieën niet zouden kunnen metamorfoser. Gelukkig is de droogte net op tijd gestopt en werd het voor boomkikker alsnog een prima jaar wat voortplanting betreft.

Ook de zomer van 2021 was eerder nat te noemen en dat jaar hadden de boomkikkers een heel hoog reproductiesucces. Toen werden er meer dan 2000 jonge kikkers in het landhabitat geteld.

Meestal duurt het een 2-tal jaren vooraleer de mannetjes volwassen zijn en aan de voortplanting deelnemen. We hadden dan ook hoge verwachtingen voor 2023 aangezien de jonge mannen van 2021 present zouden moeten geven! Onze verwachtingen werden ruimschoots ingelost.

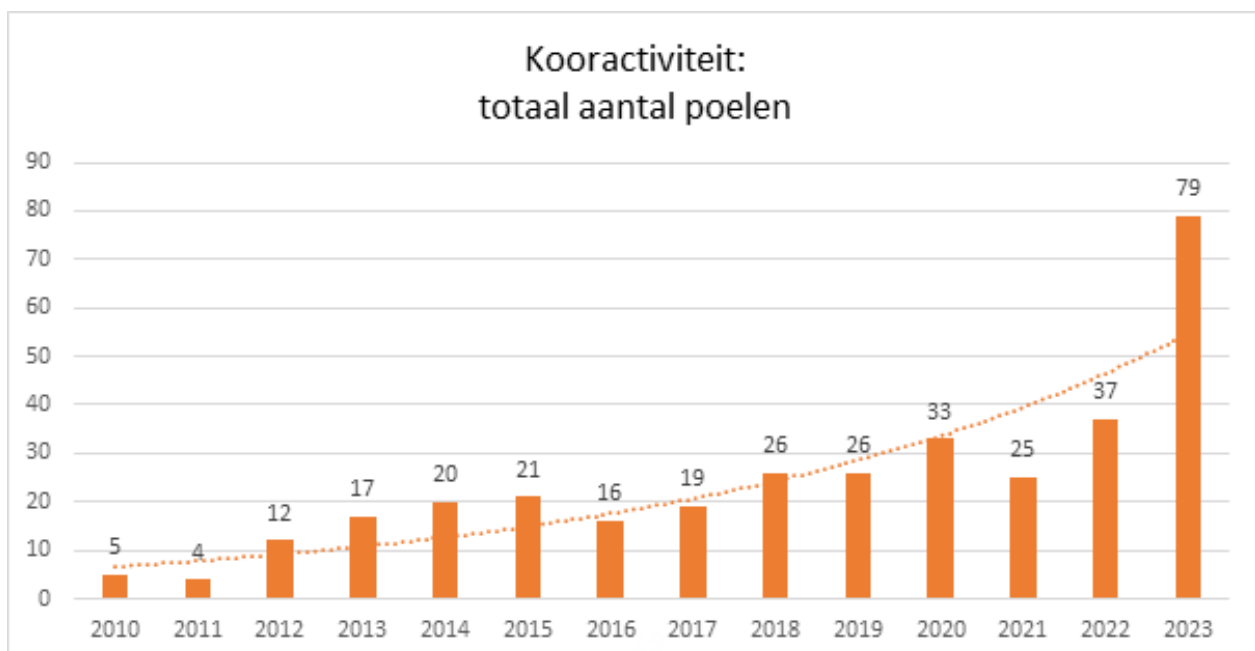
Het aantal roepende mannetjes dat we konden tellen (schatten) verdubbelde bijna t.o.v. 2022 tot 922 dieren!

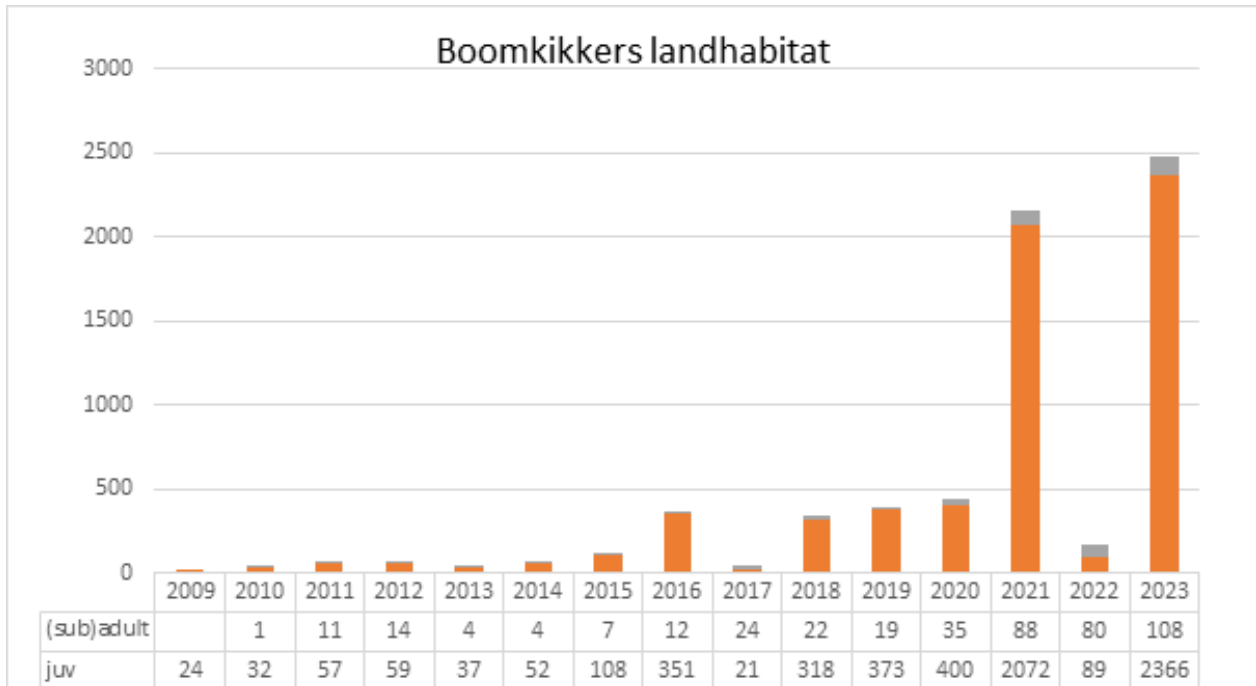
Niet enkel het aantal roepende mannetjes is sterk in aantal toegenomen maar ook het aantal poelen waaruit geroepen werd verdubbelde tot 79.

Geografisch nam de soort ook een hoge vlucht waardoor boomkikkers nu bijna overal in het Merkske te vinden zijn. Toch is er nog een duidelijk kerngebied aanwezig in de omgeving van de Broskens en de omliggende gebieden.

Ook fantastisch nieuws is het feit dat de soort het Merkske op diverse plaatsen heeft verlaten waarbij er roepende dieren zijn waargenomen in het Turnhoutse vennengebied en succesvolle voortplanting is vastgesteld in de Druytsloop.

Dat de voortplanting van boomkikker negatief beïnvloed wordt door droogte hebben we (opnieuw) in 2022 kunnen vaststellen. Toen werden er in totaal slechts 89 jonge kikkertjes in de struwelen geteld. Het voortplantingssucces in 2023 lag, dankzij de natte zomer, weer een stuk hoger met 2366 getelde kikkertjes. Dit is het hoogste aantal dat we ooit hebben geteld. Als we rekening houden met het, huidige, grotere verspreidingsgebied en het hogere aantal roepende mannetjes was het voortplantingssucces van 2021 veel hoger. Toen telden we 2072 jonge kikkertjes t.o.v. 214 roepende mannetjes. Het aantal roepende dieren lag in 2023 meer dan 4 keer hoger.

Zoals te verwachten is blijft het aantal volwassen (adulte) dieren dat we in het landhabitat tellen stijgen. Dit jaar klopten we af op 108 dieren.

Wat in 2023 ook duidelijk werd is de flexibiliteit die de soort aan de dag kan leggen. In 2022 zijn er werken uitgevoerd in het Strikkeven met als doel het realiseren van beter leefgebied voor kritische amfibieënsoorten. Hierbij werd alle vis uit het ven verwijderd, werd het slib uit een centrale slenk verwijderd en werd het ven verondiept waarbij we gebruik maakten van voedselarm zand. De boomkickers hebben deze maatregel duidelijk kunnen waarderen aangezien er in het voorjaar ongeveer 50 mannetjes roepende mannetjes aanwezig waren. Op 18 juli konden we vaststellen dat ook de voortplanting goed gelukt was aangezien we in de omliggende struwelen 254 jonge kikkertjes optekenden.

In 2015 werden de laatste jonge boomkickers losgelaten en werd de herintroductie afgerond. Intussen is de populatie gegroeid en is er in het Merkske een gezonde populatie aanwezig. Intussen koloniseert de soort vanuit het Merkske geschikt leefgebied in de omgeving.

*Kortom, de soort is
er terug om NOOIT
meer weg te gaan!*

DAGVLINDERS

Bart Hoeymans (boswachter Natuur en Bos)

Dit artikel is een actualisatie van eerdere versies die in de nieuwsbrief van het Merske zijn verschenen. We overlopen in de tekst alle dagvlinders die ooit in het gebied zijn waargenomen maar gaan dieper in op het voorkomen van een selectie dagvlindersoorten en vergelijken deze t.o.v. voorgaande jaren.

De gebruikte waarnemingen komen uit de invoerportalen waarnemingen.be en waarneming.nl en de meeste zijn afkomstig van vrijwilligers en professionelen, af en toe aangevuld met een losse waarneming. Onzekere waarnemingen en dubbelstellingen (verschillende waarnemers met zelfde waarneming) werden niet gebruikt.

In 2023 werden er 34 dagvlindersoorten waargenomen in het Merkske (34 België en 29 in Nederland). In het vet zijn de, voor het Merkske, zeldzame soorten weergegeven en in het vet onderlijnd de zeer zeldzame soorten.

2023			België	Nederland
1	Bont dikkopje	Carterocephalus palaemon	1	1
2	Zwartsprieddikkopje	Thymelicus lineola	1	1
3	Groot dikkopje	Ochlodes sylvanus	1	1
4	Koninginnepage	Papilio machaon	1	1
5	Oranjetipje	Anthocharis cardamines	1	1
6	Groot koolwitje	Pieris brassicae	1	1
7	Klein koolwitje	Pieris rapae	1	1
8	Scheefbloemwitje	Pieris manni	1	
9	Klein geaderd witje	Pieris napi	1	1
10	Oranje lugerneulinder	Colias crocea	1	1
11	Gele Lugerneulinder	Colias hyale	1	1
12	Citroenulinder	Gonepteryx rhamni	1	1
13	Kleine vuurulinder	Lycaena phlaeas	1	1
14	Eikenpage	Favonius quercus	1	1
15	lepenpage	Satyrium w-album	1	
16	Groentje	Callophrys rubi	1	1
17	Boomblauwtje	Celastrina argiolus	1	1
18	Bruin blauwtje	Aricia agestis	1	1
19	Icarusblauwtje	Polyommatus icarus	1	1
20	Heide blauwtje	Plebejus argus	1	
21	Keizersmantel	Argynnis paphia	1	1
22	Kleine parelmoerulinder	Issoria lathonia	1	1
23	Braamparelmoerulinder	Brenthis daphne	1	
24	Atalanta	Vanessa atalanta	1	1
25	Distelulinder	Vanessa cardui	1	1
26	Dagpauwoog	Aglais io	1	1
27	Kleine vos	Aglais urticae	1	
28	Grote vos	Nymphalis polychloros	1	1
29	Gehakkelde aurelia	Polygonia c-album	1	1
30	Landkaartje	Araschnia levana	1	1
31	Kleine ijsuogelulinder	Limenitis camilla	1	

32	Grote weerschijnvlinder	<i>Apatura iris</i>	1	1
33	Bruin zandoogje	<i>Maniola jurtina</i>	1	1
34	Oranje zandoogje	<i>Pyronia tithonus</i>	1	1
35	Bont zandoogje	<i>Pararge aegeria</i>	1	1
36	Hooibeestje	<i>Coenonympha pamphilus</i>	1	1
			36	29

De totale soortenlijst van het Merkske bestaat momenteel uit 45 soorten.

Uitgestorven soorten

7 soorten staan op de lijst als (mogelijk) uitgestorven.

De **heivlinder**, *Hipparchia semele*, het **heideblauwtje** en de **kleine ijsvogelvlinder** zijn we voor 2000 al kwijt geraakt. Van de laatste 2 soorten worden nog regelmatig zwervers waargenomen waardoor hervestiging mogelijk is. Het heideblauwtje heeft een mooie populatie in het Turnhouts vennengebied net ten zuiden van het Merkske. Het oppervlakte geschikt habitat is in de vallei van het Merkske eerder beperkt en de beste gebieden liggen vrij ver weg (Wortel-Kolonie, Castelrése heide). Hierdoor valt een duurzame vestiging op korte termijn niet te verwachten. In 2023 werd op het vliegveld Weelde een zwerver waargenomen.

De kleine ijsvogelvlinder moet van verder komen maar deze goede vlieger is in staat verder afgelegen leefgebied te ontdekken. In de vallei van het Merkske is er voldoende geschikt habitat aanwezig in de vorm van vochtig bos met wilde kamperfoelie als waardplant. Zowel in 2022 als in 2023 werd er een kleine ijsvogelvlinder waargenomen. De beheerders hebben deze soort al lang als 'doelsoort' in het vizier.

De **argusvlinder**, *Lasiommata megera*, was nog niet zo lang geleden een zeer algemene soort van wegbermen en gaslanden. Waarschijnlijk heeft de combinatie van klimaatverandering en stikstof gezorgd voor een dramatische instorting van de populaties in Nederland en Vlaanderen. De soort houdt in Vlaanderen nog stand in langs de kust en rond de Antwerpse haven. In Nederland komt de soort nog voor in het westen van het land, ten noorden van de grote rivieren. In het Merkske zijn we deze soort kwijt geraakt tussen 2000 en 2010.

Drie dagvlindersoorten zijn lokaal uitgestorven na 2010, er bestaat een waterkans dat 2 van deze soorten toch nog in het gebied voorkomen.

De **kommavlinder**, *Hesperia comma*, kwam tot 2018 voor op het NAVO Vliegveld van Weelde. Tot in het recente verleden was er een vrij forse maar geïsoleerde populatie aanwezig. In 2003 werden er nog 60 kkommavinders op 1 dag geteld. Nadien zijn de aantallen stelselmatig achteruit blijven gaan. In 2008 werden nog maximaal 26 vlinders waargenomen en 2016 was (met 12 vlinders) het laatste jaar met meer dan 10 imago's. De laatste 2 vlinders werden in de

zomer van 2018 waargenomen. Ondanks alle moeite die de beheerder heeft gedaan voor het behoud van de soort zijn de combinatie van geïsoleerde ligging, kleine populaties en droge zomers (2018 – 2020) de kkommavlinder fataal geworden.

Kommavlinder
(foto: Bart Hoeymans)

Het **geelsprietdikkopje**, *Thymelicus sylvestris*, lijkt sterk op het algemene(re) zwartsprietdikkopje en is in het Merkske altijd erg schaars geweest. Vanaf 2000 zijn er verspreid over het ganse gebied slechts 14 waargenomen met in 2018 een laatste zekere waarneming. Niet enkel het uiterlijk van de soorten overlapt maar ook het leefgebied. Het geelsprietdikkopje geeft echter iets meer de voorkeur aan meer beschutte, vochtigere plaatsen dan het zwartsprietdikkopje.

De **bruine eikenpage**, *Satyrus ilicis*, kwam op verschillende plekken in het gebied voor. De soort is aan de Vlaamse zijde voor het laatst in 2012 gezien, aan de Nederlandse zijde was dit 2018. Deze vlinder heeft een onopvallende levenswijze en het is dan ook niet geheel uitgesloten dat de soort toch nog, in zeer lage aantallen, in het Merkske te vinden is.

Soorten met een populatie

Van 30 soorten is er een populatie aanwezig waarbij de status van 4 soorten onzeker is. Het betreft 4 soorten die aan een opmars bezig zijn. Deze soorten worden eerst besproken.

Het **scheefbloemwitje** is een relatief nieuwe soort die in 2015 voor het eerst in Vlaanderen en Nederland werd gezien. De eerste waarnemingen van de soort in de omgeving van het Merkske dateren van 2020. Tot 2008 was het scheefbloemwitje een soort van berghellingen en lagen de dichtstbij gelegen locaties in de Alpen. Sindsdien heeft de soort zich sterk naar het noordwesten uitgebreid. Scheefbloemwitjes komen bij ons vooral in urbaan gebied voor. Dit heeft te maken met het feit dat de belangrijkste waardplant (voedsel voor de rups), scheefbloem, in tuinen te vinden is. Intussen is er ook aangetoond dat het scheefbloemwitje zich heeft aangepast en ook andere waardplanten in gebruik heeft genomen. In de Lage landen betreft het dan voornamelijk grote zandkool maar ook look zonder look. Hierdoor kan de soort zich ook buiten tuintjes voortplanten en is de kans groot dat het een soort zal worden die ook in het buitengebied algemeen voorkomt.

In 2023 werden er 2 scheefbloemwitjes in het Merkske waargenomen. Aangezien het scheefbloemwitje erg lijkt op het klein koolwitje en er voornamelijk in de bebouwde omgeving naar gekeken wordt is het aannemelijk dat we deze witjes vaak over het hoofd zien.

De **grote weerschijnvlinder** is een prachtige vlinder met zijn blauw oplichtende vleugels. De soort vliegt in één generatie van half juni tot begin augustus. De vlinders leven meestal hoog in de bomen waar ze zich voeden met honingdauw en sap van bomen. Vooral de mannetjes komen soms naar beneden om te drinken van plassen, kadavers, uitwerpselen, zweet, ...

De rupsen gebruiken boswilg als waardplant op beschutte plaatsen (halfschaduw). Het is een kenmerkende soort van oudere, vochtige loofbossen of groepen samenhangende bosjes in beekdalen/valleien. In dit habitat zijn ze te vinden in bosranden, bospaden en open plekken. De vlinders hebben ook behoefte aan grote, markante bomen in het leefgebied.

Tot voor kort was de grote weerschijnvlinder een erg zeldzame bossoort maar sinds de eeuwwisseling is ze bezig met een indrukwekkende uitbreiding.

In 2011 werd de soort voor het eerst waargenomen in het Merkske in omgeving Wortel-Kolonie / Schootse Hoek. Het was wachten tot 2018 op een nieuwe waarneming maar sindsdien wordt de vlinder jaarlijks gezien, tot 2022 in licht stijgende aantallen maar in 2023 werd de soort plots veel vaker waargenomen. Er werden, tussen 17 juni en 10 juli (dood ex. op 12 juli), niet minder dan 22 vlinders gezien verdeeld over 4 deelgebieden. In de vallei van het Merkske is voldoende geschikt habitat voor deze goede vlieger aanwezig. In principe kan de soort gevonden worden van de Hoekbeemden in het westen over Wortel-Kolonie langs de valleibosjes langs het Merkske en het Markske tot in het Moer. We hebben nog geen rupswaarnemingen van de soort maar dit neemt niet weg dat we er stilaan van kunnen uitgaan dat de soort zich in het gebied voortplant en dat er een populatie van aanwezig is.

Grote Weerschijnvlinder
(foto: Bart Hoeymans)

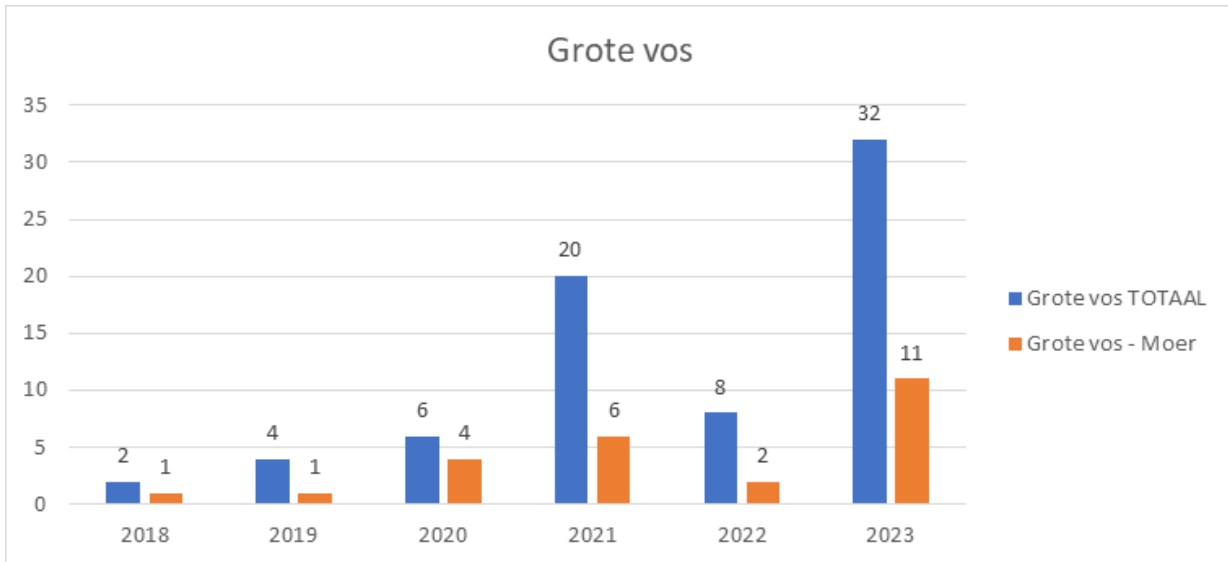

De **Grote vos** is een soort die vooral in het vroege voorjaar, na de overwintering wordt waargenomen. De vlinders paren in het voorjaar waarna de rupsen, in forse spinselnesten, leven op diverse boomsoorten zoals iep en wilg. Verse vlinders kunnen vanaf eind juni, begin juli gezien worden waarna de soort in zomerrust (zomerdiapauze) gaat die vaak overgaat in de winterslaap.

Verse vlinders die in de periode half juni, begin juli waargenomen worden kunnen dus wijzen op plaatselijke voortplanting.

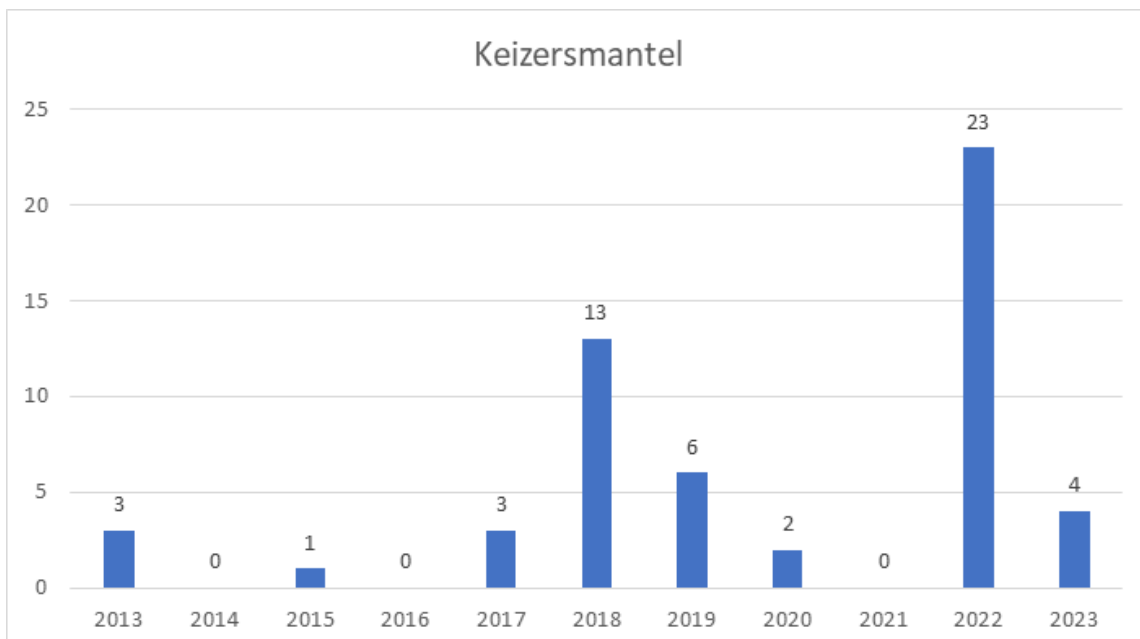
Deze vlinder van vochtige bossen met veel variatie en bosranden wordt sinds 2018 jaarlijks in het Merkske waargenomen. De depressie van het Moer is het deelgebied waar de grote vos ook jaarlijks wordt waargenomen. Gezien de aanwezigheid van voldoende geschikte leefgebied lijkt het ons logisch dat de soort intussen gevestigd is.

In 2023 werd de soort, tussen 19 maart en 6 juli, 32 keer waargenomen in 10 verschillende deelgebieden.

De **Keizersmantel** werd met 4 waarnemingen, verspreid over 3 deelgebieden, sporadisch waargenomen in 2023. In 2022 was de soort veel algemener en werd ze op meer plaatsen waargenomen. Vlinders werden waargenomen tussen 21 juni en 10 augustus.

De soort wordt sinds 2013 bijna jaarlijks in het Merkske waargenomen maar er is nog geen bewijs van voortplanting gevonden. Het wijfje legt eitjes op de schors van dikkere bomen, na het uitkomen gaan de rupsjes op zoek naar bosviooltjes die ze als waardplant gebruiken. De vlinder is een goede vlieger met een grote nectarbehoefte die ze in een ruime omgeving kan vinden. Het Moer en Wortel-Kolonie zijn de gebieden waar de soort het meeste waargenomen vinden. Het Moer en Wortel-Kolonie zijn de gebieden waar de soort het meeste waargenomen wordt en deze gebieden voldoen ook aan de habitatvereisten van de vlinder.

Van de 26 soorten met een *zekere populatie in het Merkske* wordt een selectie besproken.

Het **bont dikkopje** werd in 2023 60 keer waargenomen. Dat is vergelijkbaar met 2022 en iets minder dan de jaren daarvoor. De aantallen van de soort lijken wat af te nemen maar het verspreidingsgebied van de soort blijft ongewijzigd met als belangrijkste kern de bossen van Wortel-Kolonie (incl. Schootse Hoek) goed voor 55 waargenomen imago's.

Het bont dikkopje is te vinden in bosranden en kleine(re) open plekken in het bos. De rupsen leven voornamelijk van pijpenstrootje. Gerichte maatregelen in de bossen van Wortel-Kolonie (aanleg van bosranden, kleine open plekken, ...) hebben wel voor een betere verspreiding van de soort gezorgd. Tot ongeveer 2010 kwam het

bont dikkopje in Wortel-Kolonie in 3 gescheiden (deel)populaties voor, intussen kan je dit mooie vlindertje overal in Wortel-Kolonie tegenkomen.

Het lagere aantal waarnemingen heeft meer dan waarschijnlijk te maken met het meer verspreide voorkomen van het bont dikkopje waardoor een veel grotere zoekinspanning nodig is om alle leefgebied te bezoeken (wat praktisch onmogelijk is). Vast staat wel dat de soort in de bossen van Wortel-Kolonie in een duurzame populatie voorkomt.

In de vallei van het Merkske worden ook in de Kromme Hoek, de Strikkense bossen en het Moer jaarlijks bonte dikkopjes waargenomen. In 2023 werd ook een vlindertje in de Broskens gezien.

Het Bont Dikkopje
(foto: Wim Verschraegen)

Het **zwartsprietdikkopje** was begin deze eeuw nog heel algemeen en in hoge aantallen te vinden in bijna alle bermen en ruigere graslanden. De laatste jaren zijn de aantallen sterk afgenomen en is de soort zeldzaam geworden en op diverse plaatsen zelfs verdwenen. Toch komt de soort nog verspreid in het gebied voor maar de aantallen zijn overal erg laag. Dit is geen goed teken aangezien een gezonde populatie uit 10-tallen tot honderden imago's zou moeten bestaan. De hoogste aantallen werden waargenomen op een nieuwe vindplaats rond de Schouwloop waar er een 20-tal dikkopjes werden gezien. Alleen in het Moer (9) en Baarle-Brug (6) werden er ook meer dan 5 vlinders geteld.

De soort lijkt, samen met het geelsprietdikkopje en de kommavlinder, verdwenen te zijn uit het vliegveld van Weelde waar grote oppervlaktes aan, schijnbaar, geschikt leefgebied aanwezig is. In 2013 werden hier nog meer dan 100 vlinders geteld.

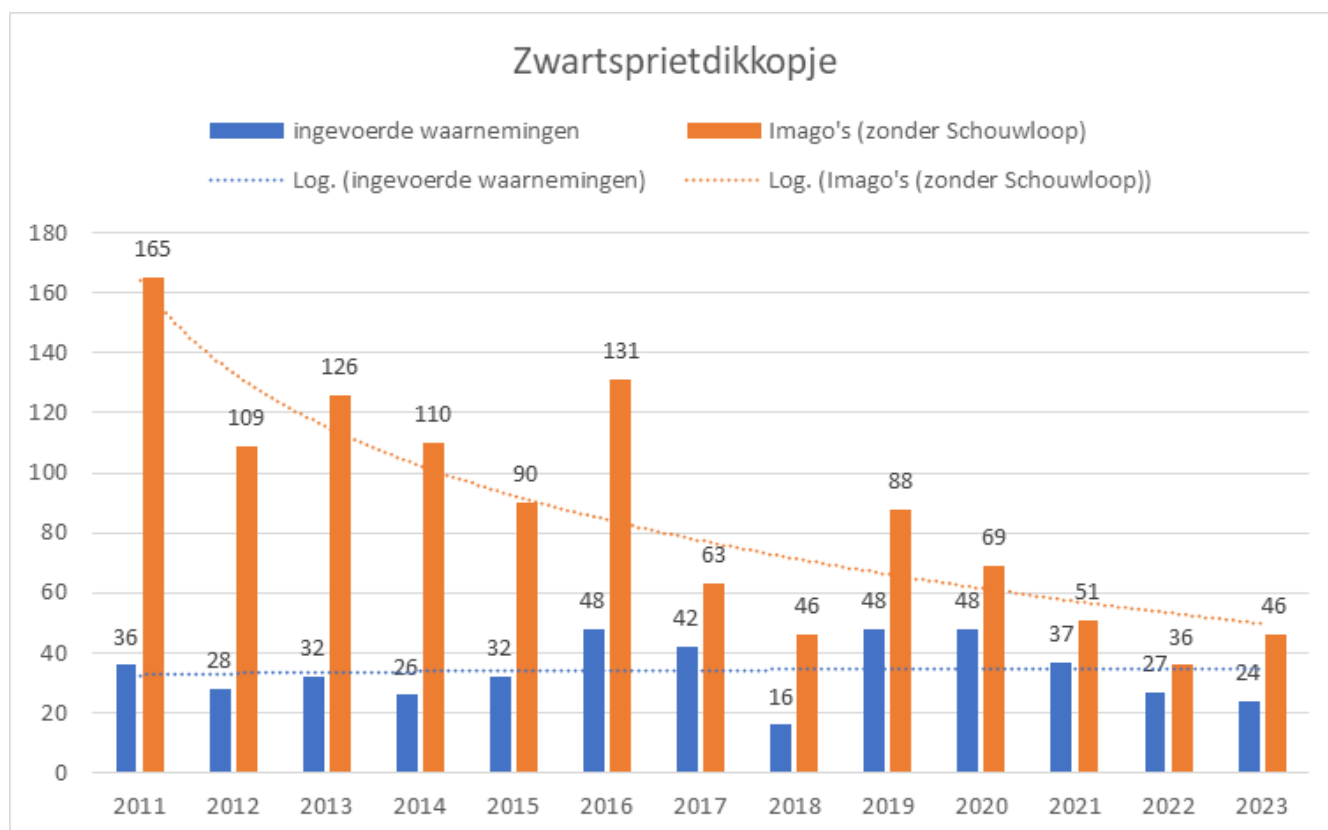
In 2023 werden er van het zwartsprietdikkopje 46 vlinders gezien verspreid over 24 ingevoerde waarnemingen.

Onderstaande grafiek geeft wat meer duiding over het voorkomen van het zwartsprietdikkopje in het Merkske. De oranje balken geven het aantal imago's (getelde vlinders) en de blauwe balken het aantal keer dat de soort ingegeven is (aantal ingevoerde waarnemingen). Ondanks de sterk dalende trend van de vlinder laat het aantal waarnemingen een stabiele tot licht positieve trend zien. Dit komt vooral omdat schaarse soorten vaker ingegeven worden dan algemene soorten. We kunnen er intussen vanuit gaan dat bijna ieder waargenomen zwartsprietdikkopje ingegeven wordt.

De soort doet het dus waarschijnlijk nog slechter dan de ingevoerde aantallen doen vermoeden.

Het is niet geheel duidelijk waarom de soort het zo slecht doet. De rupsen gebruiken diverse grassen die groeien op zonnige plaatsen als waardplant. Waarschijnlijk heeft stikstofdepositie en een verminderde voedselkwaliteit van de waardplant een effect. Vermoedelijk heeft ook klimaatverstooring met frequentere droogtes en hogere temperaturen een negatief effect maar het is duidelijk dat de dalende trend zich al van voor 2018 heeft ingezet.

Op landelijke schaal blijft het een algemeen vlindertje (Rode lijst status VL: Kwetsbaar, NL: Thans Niet Bedreigd) maar het is duidelijk dat dit vlindertje het erg moeilijk heeft.

Rups koninginpage
(Foto: Ted Overmeer)

Van de **koninginnepage** werden er 17 waarnemingen ingevoerd (15 keer imago's en 2 keer rupsen). Deze zeer mobiele vlinder profiteert van de klimaatverstoring en het is al lang geen zeldzaamheid meer.

Deze zwerflustige soort kan eigenlijk overal aangetroffen worden en omdat ze zo mobiel zijn hebben ze ook veel 'brandstof' nodig. Hierdoor zijn bloemrijke gebieden (waaronder soms tuinen) erg kansrijk als je de vlinders te zien wil krijgen.

Als waardplant gebruikt de soort diverse schermbloemigen. In het Merkske zijn de prachtige rupsen te vinden op wilde peen, melkepe en engelwortel. In moestuintjes kan je ze tegenkomen op het loof van worteltjes maar ook op venkel en pastinaak.

Van de **eikenpage** werden 33 vlinders ingevoerd verspreid over 11 locaties. Hiermee had de soort een vrij goed jaar maar veel minder goed dan in 2022 toen er maar liefst 70 vlinders werden waargenomen. Het is een soort waarvan geweten is dat de aantallen door de jaren heen sterk kunnen fluctueren.

De soort kan overal waargenomen worden op plekken met oudere winter- en/of zomereik.

In 2020 werd de **Iepenpage** in het Moer ontdekt op een drogere plaats waar oude ruwe iepen en Hollandse lindes samen voorkomen. Toen werden er maximaal 3 vlinders geteld. Ook in 2021 werd de soort waargenomen met een maximum van 3 vlinders. In 2022 is de soort op 6 verschillende dagen waargenomen met een maximum van 2 imago's.

Intussen is de vliegplaats van het vlindertje vrij ruim gekend en wordt deze tijdens de vliegtijd zeer vaak (te vaak) bezocht. Hierbij wordt er door de kwetsbare vegetatie gelopen tot onder de bomen in de hoop een vlinder nectar drinkend in de bosrand te kunnen waarnemen. Dit gedrag gaat gepaard met vertrapping en verstoring.

De iepenpages van het Moer zijn in 2023 18 keer op waarnemingen ingegeven door een keur aan vlinderliefhebbers. Het maximaal aantal waargenomen vlindertjes op hetzelfde moment bedroeg 12.

Dat zijn er fors meer dan in de voorgaande jaren en kan betekenen dat:

- de aanwezige populatie toch groter is dan gedacht of
- dat de soort het gebied nog niet zo lang geleden heeft gekoloniseerd en de populatie zich nog aan het uitbreiden is.

Iepenpage	
	Imago's max per dag
2020	3
2021	3
2022	2
2023	12

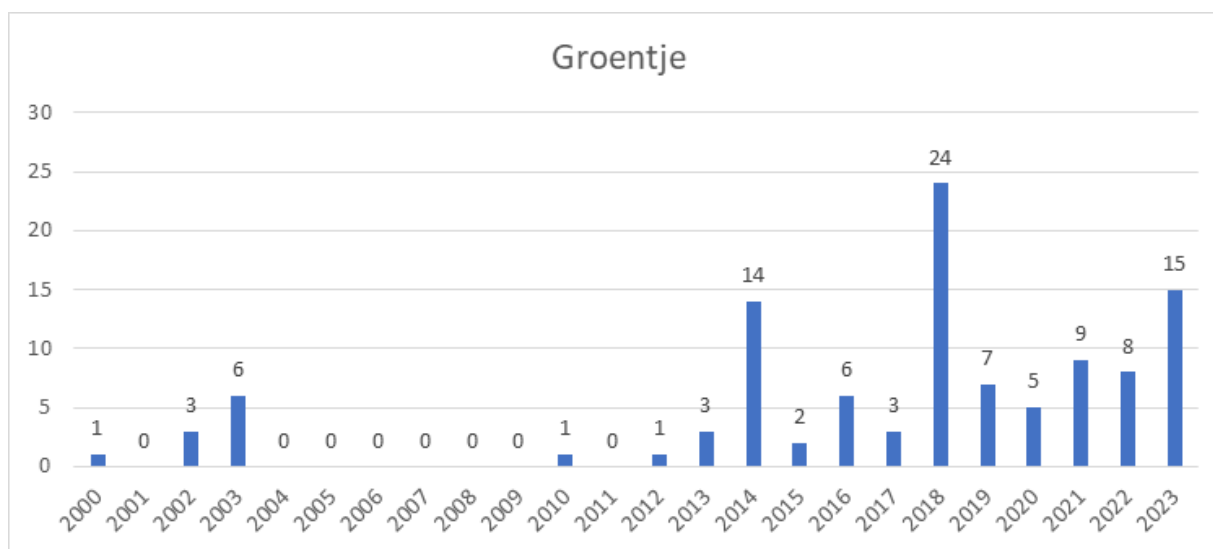
Iepenpage
(Foto Vilda - Jeroen Mentens)

Het **Groentje** komt in het Merkske voor in Wortel-Kolonie (en onmiddellijke omgeving). Hier is een mooie populatie aanwezig in het heidegebied in het noordoosten en een kleine populatie in de bosranden en kleine open plekken in het noordwesten van het gebied.

De rupsen van het groentje worden bij ons gevonden op dopheide waar ze vreten van de bloemknoppen en groeipunten. De imago's zijn, ondanks hun goede schutkleur, vrij makkelijk te vinden door te schudden aan kleine, opvallende boompjes/struikjes. De mannetjes scholen hier samen waarbij ze wachten op verkennende vrouwtjes.

Onderstaande grafiek geeft het voorkomen van de soort weer in het heidegebied van Wortel-Kolonie. Hieruit blijkt dat de soort tot 2003 in lage aantallen werd waargenomen. De soort lijkt gedurende verschillende jaren verdwenen te zijn maar duikt vanaf 2010 terug in het gebied op. In 2003 is het waterpeil van de aanwezige vennetjes sterk gestegen door het dempen van diverse grachten. Hierdoor is de oevervegetatie onder water komen te staan en zijn er veel rupsen verdronken.

Intussen is er altijd verder gewerkt aan het uitbreiden, en kwaliteitsverbetering van de aanwezige heiderelicten. Hierdoor is het actueel geschikt leefgebied van de groentje sterk vergroot. Mogelijks is het groentje nooit lokaal uitgestorven geweest maar was de populatie in de periode 2004-2009 zo klein dat ze niet meer opgemerkt werden.

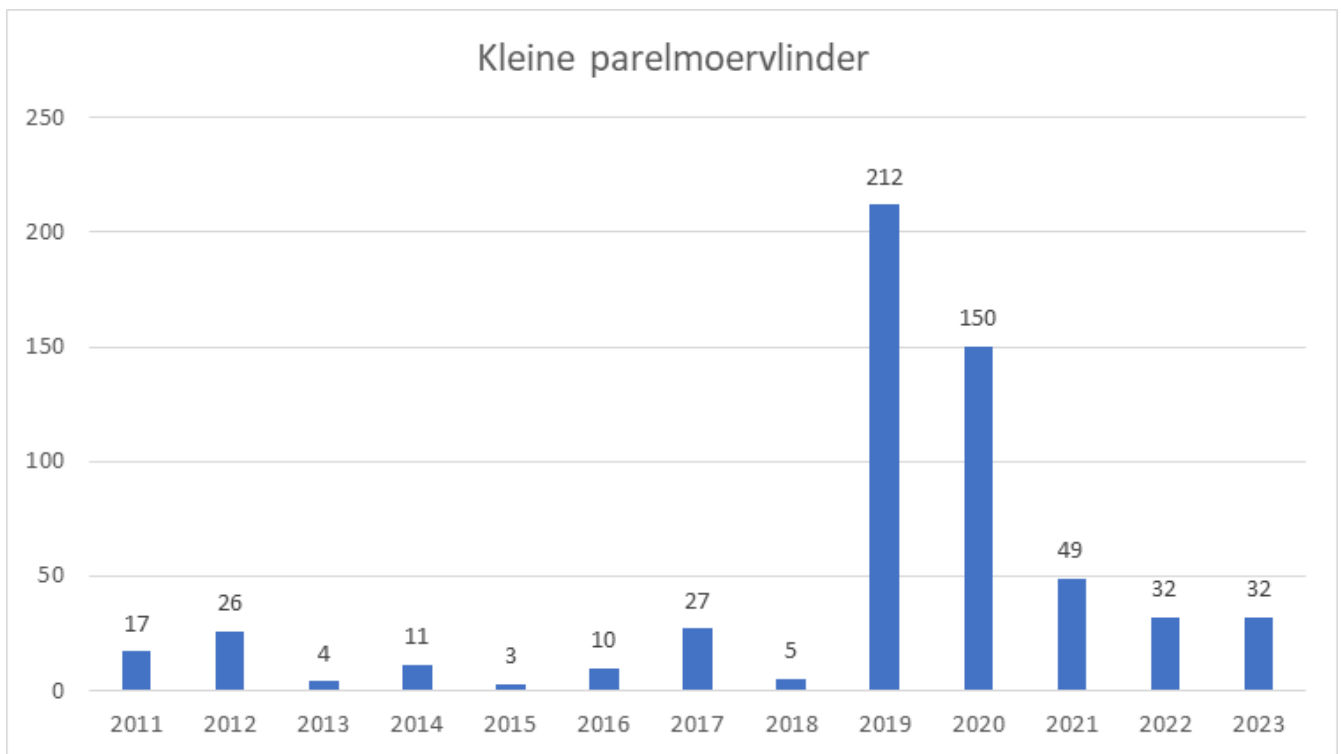

Het **bruin blauwtje** is aan geruime tijd aan een stevige opmars bezig en heeft haar areaal al flink uitgebreid waardoor ze nu in een groot deel van de Lage landen voorkomt. In 2015 werd het Bruin blauwtje voor de eerste keer in het Merkske waargenomen. Deze nieuwkomer heeft zich intussen vrij goed gevestigd en is vrij algemeen te noemen. De vlinders hebben een voorkeur voor voedselarme, droge, graslanden waarin de waardplant (vnl. gewone reigersbek) veelvuldig voorkomt.

In 2023 werd de soort 24 keer verspreid over het ganze stroomgebied waargenomen met in totaal 53 exemplaren.

Buiten een enkele waarneming in 1984 was de **kleine parelmoervlinder** tot 2011 afwezig in de vallei van het Merkske. Toen werd er een populatie ontdekt op het vliegveld van Weelde en werden er maar liefst 14 imago's ingegeven. In 2011 werden er ook 3 imago's aan de Nederlandse zijde van het gebied waargenomen. Tot en met 2018 kwamen zo goed als alle waarnemingen uit het vliegveld van Weelde waarna de soort in 2019 plots vrij talrijk, en verspreid wordt waargenomen. Er werden in 2019 niet minder dan 212 imago's verspreid over het gebied geregistreerd. Waarschijnlijk heeft de warme en droge zomer van 2018 hier iets mee te maken. Veel door grassen gedomineerde vegetaties zijn toen opengevallen waardoor kruiden zoals de waardplanten akker- en driekleurig viooltje meer kansen kregen. De kleine parelmoervlinder, met meerdere generaties per jaar, heeft hier dankbaar gebruik van gemaakt. Sindsdien zijn de aantallen terug sterk gedaald en zowel in 2022 als 2023 werden er maar 32 vlinders ingegeven verspreid over het ganze gebied. De soort werd gezien in 14 deelgebieden maar nergens kwam de soort 'in aantal' voor. Het maximaal getelde dieren op 1 plek was 3 imago's op de Tommelsche heide.

Opmerkelijk én zorgwekkend is het, zo goed als, ontbreken van waarnemingen uit het vliegveld Weelde. In het gebied is een grote hoeveelheid droge, schrale graslanden aanwezig. Enkele kenmerkende soorten van het gebied zoals het zwartsprietdikkopje en de kleine parelmoervlinder (in 2023 slechts 1 waarneming) doen het er heel erg slecht door de zeer droge zomers van de laatste jaren. Zo is de komnavlinder er na de droge zomer van 2018 uit het gebied verdwenen.

Kleine parelmoervlinder
gevangen door kameleonkrabspin
Misumena vatia
(Foto: Bart Hoeymans)

Kleine vos
(Foto: Vilda - Jeroen Mentens)

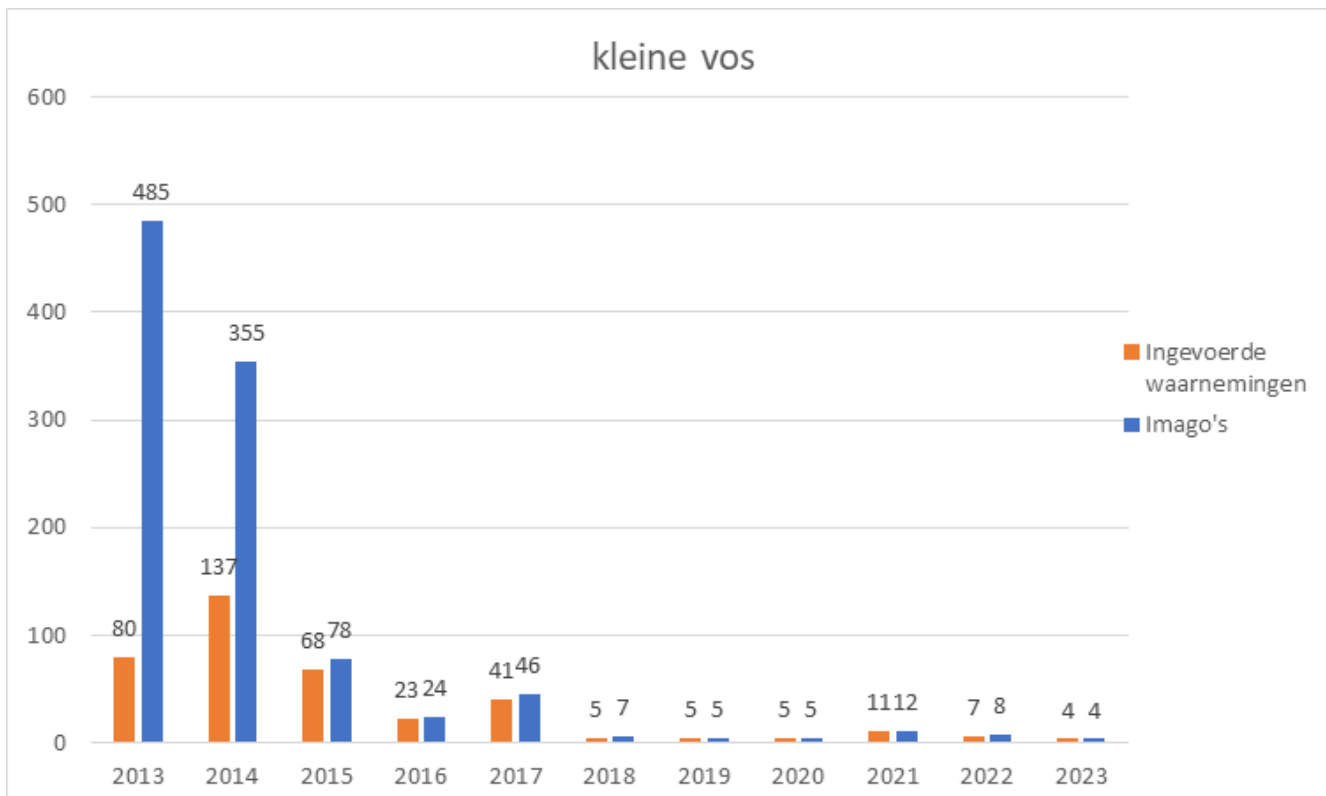

De **Kleine Vos** was nog niet zo lang geleden één van onze algemeenste dagvlinders maar laat in de Lage Landen een duidelijke neerwaartse trend zien. De rupsen gebruiken grote brandnetel op iets beschaduwde plekken als waardplant. Je zou verwachten dat het deze soort dan ook voor de wind zou gaan... Niets is minder waar, de soort gaat in Vlaanderen en in Nederland ten zuiden van de grote rivieren sterk achteruit.

Mogelijk heeft de achteruitgang van de kleine vos te maken met de klimaatverandering en/of het wijzigen van de voedselsamenstelling van de waardplant (mogelijk door invloed van stikstof).

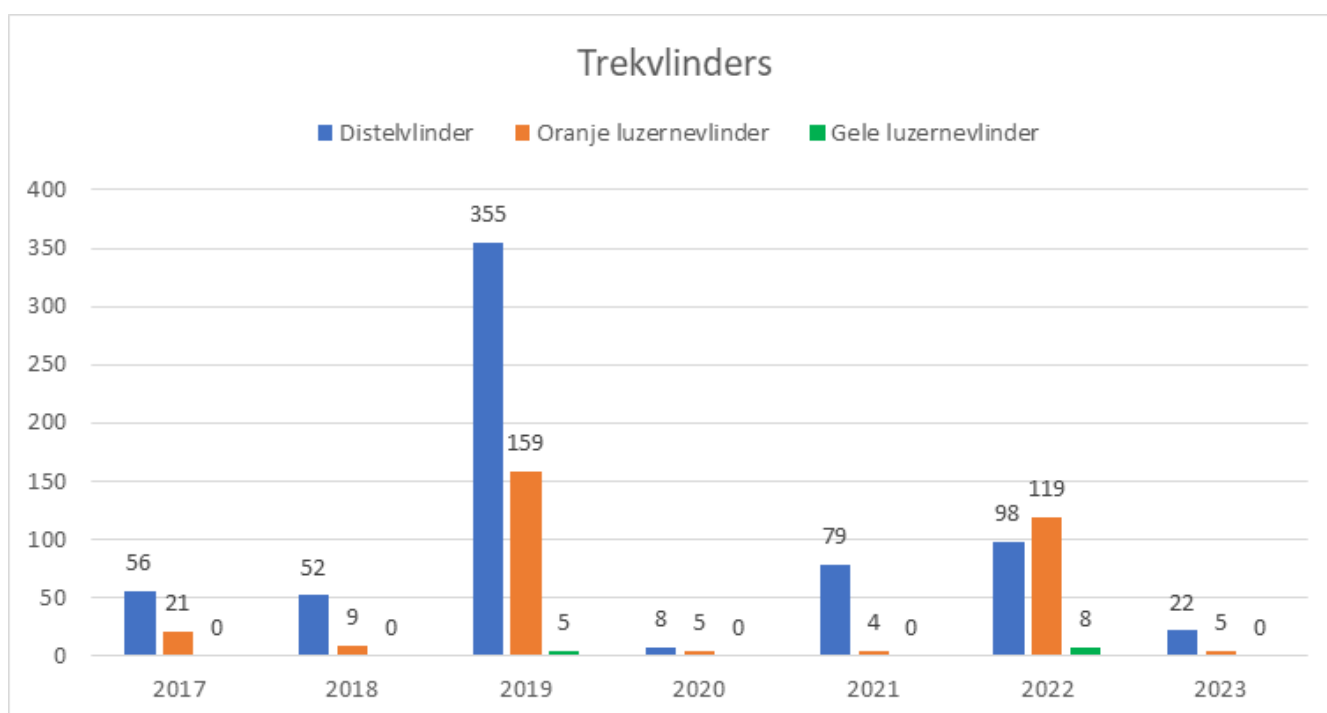
In het Merkske is de kleine vos intussen een echte zeldzaamheid geworden met slechts 4 waarnemingen in 2023 (allen imago's).

De overige dagvlindersoorten met een populatie in het Merkske zijn het groot dikkopje, de citroenvlinder, het oranjetipje, het groot koolwitje, het klein koolwitje, het klein geaderd witje, de kleine vuurvlinder, het boomblauwtje, het icarusblauwtje, het bont zanddoogje, het hooibeestje, het oranje zanddoogje, het bruin zanddoogje, de atalanta, de dagpauwoog, de gehakkelde aurelia, en het landkaartje.

Trekvlinders

2023 was een mager jaar voor trekvlinders waarbij we enkele hebben kunnen genieten van wat **distelvlinders** en een enkele **oranje luzernevlinder**.

Distelvlinder
(Foto: Wim Verschraegen)

Zwervers

Na 2000 zijn er van 5 soorten zwervers in het gebied waargenomen. In 2023 heeft geen enkele van deze soorten zich in het gebied laten zien. Het valt echter niet uit te sluiten dat 2 van deze soorten zich op termijn zouden kunnen vestigen.

Het **staartblauwtje**, *Cupido argiades*, is een zuidelijke soort die haar leefgebied naar het noorden aan het uitbreiden is. De soort komt voor in ruigere (vochtige) graslanden waar de waardplant (moeras)rolklaver talrijk voorkomt. Het staartblauwtje werd in 2018 in het Merkske waargenomen.

Ook de **braamparelmoervlinder**, *Brenthis daphne*, is een zuidelijke soort die haar areaal naar het noorden aan het uitbreiden is. Het is een soort van structuurrijke bosranden met veel braam. Het is een kwestie van tijd vooraleer deze mooie soort zich vestigt in de Lage landen. In het Merkske is er sowieso geschikt habitat aanwezig. De braamparelmoervlinder werd in 2018 met een maximum van 4 imago's aan het Bels lijntje gezien en in 2022 was een exemplaar te gast in de Hoogmoerheide.

Van de **Veldparelmoervlinder**, *Melitaea cinxia*, zijn er enkele waarnemingen gekend uit het vliegveld van Weelde. Mogelijk heeft de soort zich hier tijdelijk voortgeplant maar we gaan ervanuit dat het hier toch zwervers betreft. In vochtige jaren is er op het vliegveld zeker voldoende geschikt habitat aanwezig in de vorm van schrale graslanden met een royale hoeveelheid aan smalle weegbree (de waardplant). In droge jaren verdorren de waardplanten waarschijnlijk te sterk waardoor die niet meer geschikt zijn als voedsel voor de rups. Een duurzame vestiging van de soort op het vliegveld is dan ook niet te verwachten.

Het **koevinkje**, *Aphantopus hyperantus*, werd al een enkele keer in de depressie van het Moer waargenomen waar geschikt habitat aanwezig is. Aangezien de soort vrij honkvast is en deze vlinder het moeilijk heeft is de kans niet groot dat er nieuw leefgebied in het Merkske gekoloniseerd zal worden.

Ook van de **rouwmantel**, *Nymphalis antiopa*, zijn er enkele waarnemingen gekend. De meest recente waarneming dateert uit 2011. Een enkele keer, tijdens invasiejaren, bezoekt deze mooie soort onze contreien. Als ze het Merkske opnieuw bezoeken dan zal ik (en waarschijnlijk niet enkel ik) deze soort met veel plezier bewonderen!

LIBELLEN VAN HET MERKSKE

Bart Hoeymans (boswachter Natuur en Bos), Dirk Eysermans, Jurgen van der Schans, Alex Zuijderoet (Boswachter Staatsbosbeheer), Ted Overmeer (Boswachter Staatsbosbeheer).

Inleiding

Dit artikel is een geactualiseerde versie dat eerder verschenen is in het tijdschrift *Brachytron* (19(2):3-15, 2018).

De vallei van het Merkske is een grensoverschrijdend gebied gelegen in de provincies Antwerpen (B) en Noord Brabant (NL). Het is 6000 ha groot en hiervan wordt 1600 ha beheerd in het kader van natuur en biodiversiteit (figuur 1 en 2). De beheerders zijn het Agentschap Natuur en Bos (ANB), Staatsbosbeheer en Natuurpunt. De 'blauwe draad' van het gebied wordt gevormd door het Merkske, een grensriviertje dat nog mooi door het landschap meandert. Het gevarieerde gebied bestaat uit natte beemden, beekbegeleidend bos, houtkanten en op de hogere gronden diverse graslandtypes, bossen, heide en vennen. In het gebied zijn meer dan 250 poelen en een 15-tal vennen aanwezig. De focus in het beheer ligt op het herstel en beheer van een historisch, kleinschalig, agrarisch landschap met een hoge biodiversiteit. De variatie aan biotopen, zowel voedselarm als voedselrijk, samen met een gericht beheer, verklaren de libellenrijkdom van het gebied. In dit artikel bespreken we de libellensoorten van het Merkske aan de hand van de verschillende leefgebieden. Op deze manier willen we het regionaal belang van het gebied voor deze soortgroep benadrukken.

Het onderzoeksgebied

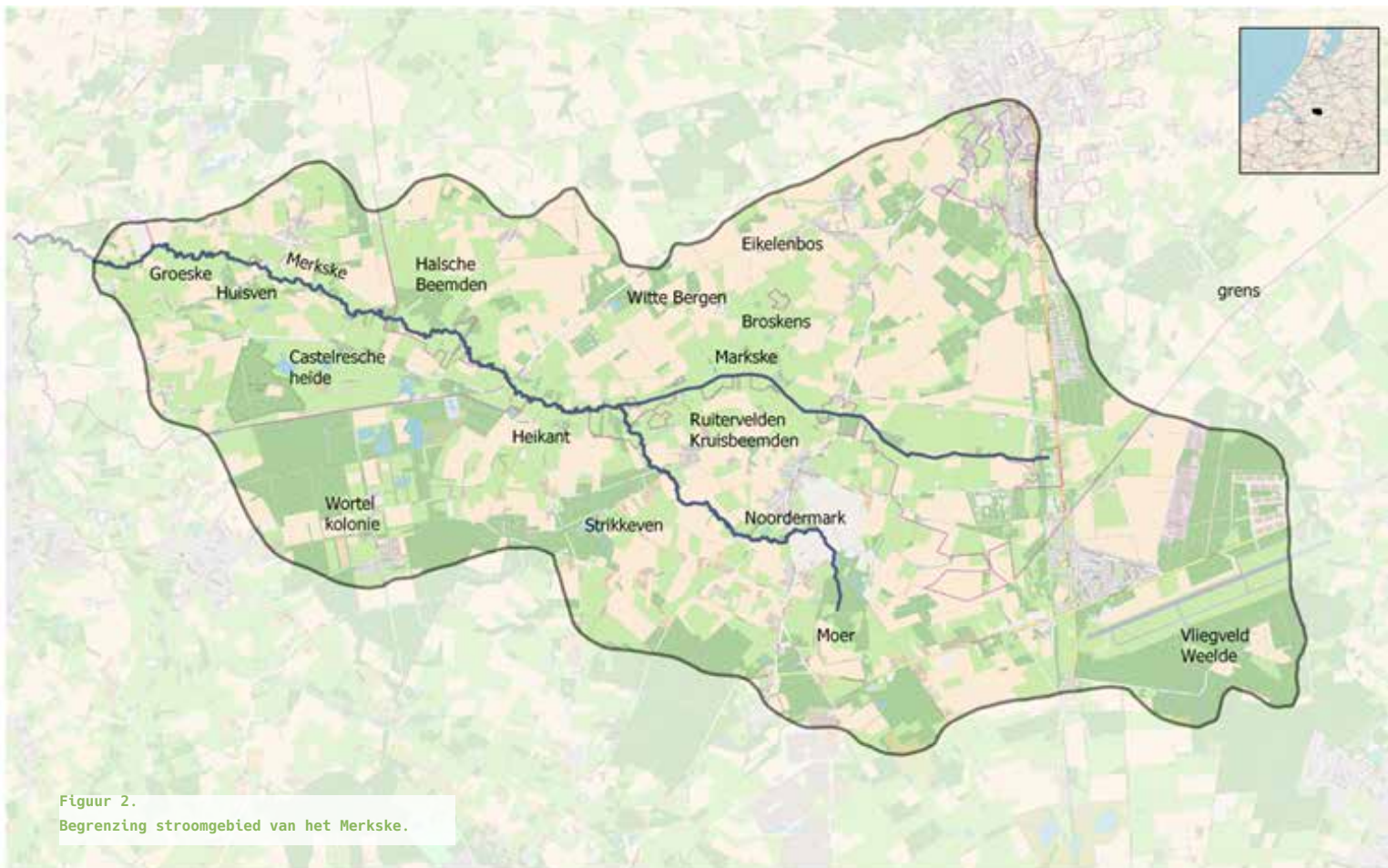
In de vallei van het Merkske vinden we vooral veel libellen die kenmerkend zijn voor beken, vennen en laagveen. Hier bespreken we de belangrijkste biotopen die voor die libellensoorten van belang zijn.

Stromend water

Beken: De belangrijkste beek in het gebied is het Merkske zelf. Dit grensriviertje ontstaat waar de Noordermark en het Markske samenvloeien ter hoogte van Vorstersschoor. Het Merkske is een Kempense beek op zandgrond. Deze matig stromende beek is regenwater gevoed. Het water is van een vrij goede kwaliteit, zuurstofrijk, matig zuur en kalkarm. Grootste bedreigingen voor de beek zijn de constante toevoer van voedselrijk landbouwwater en een, tot op heden, vrij rigoureuze beheer in het kader van waterafvoer. Jaarlijks wordt de beek geschoond over een groot deel van de lengte. De laatste jaren worden er door de waterbeheerders veel inspanningen gedaan om het beheer te extensiveren. Bijvoorbeeld door beek-begeleidend begroeiing te stimuleren, het verwerven van aanpalende gronden en bepaalde trajecten niet meer te schonen. Ook wordt er meer structuur in de beek gebracht door dood hout in de beek toe te laten, het aanbrengen van takken en het graven van wielen.

Figuur 1.
Ligging van het onderzoeksgebied.

Figuur 2.
Begrenzing stroomgebied van het Merkske.

Dit komt vooral de macrofauna, alle zichtbare waterbeestjes, ten goede. Daar waar de beek door meer open landschap stroomt, is al veel meer water- en oevervegetatie aanwezig. In het meer stroomafwaartse traject gaat de beek over in een drijfblad- en waterplantenvegetatie met onder andere gele plomp, *Nuphar lutea* en pijlkruid, *Sagittaria sagittifolia*. De beek stroomopwaarts volgend zijn er trajecten die volledig gedomineerd worden door riet, *Phragmites australis*. Libellensoorten die karakteristiek zijn voor de meer zonnige trajecten zijn blauwe breedscheenjuffer, *Platycnemis pennipes* vuurjuffer, *Pyrrhosoma nymphula* en weidebeekjuffer, *Calopteryx splendens*. Een vrij groot deel van de beek stroomt door een bosrijke omgeving, vooral valleibos van het elzen-vogelkers verbond inclusief rompgemeenschappen. Door de beschaduwing en relatief hoge stroomsnelheid ontstaat een zuurstofrijker systeem met vrij weinig waterplanten. De meest kenmerkende soort hier is de bosbeekjuffer, *Calopteryx virgo*.

Kwelstroompjes: In het gebied zijn slechts enkele kleine kwelstroompjes aanwezig. Het betreft vaak ondiepe grachtjes in het beemdenlandschap. Mogelijk zijn deze geschikt voor een soort als beekoeverlibel, *Orthetrum coerulescens* die in het gebied met een kleine populatie aanwezig is en de bandheidlibel, *Sympetrum pedemontanum* die zeer sporadisch als zwerver wordt waargenomen. De oppervlakte geschikt habitat is klein, wat een duurzame vestiging van deze soorten moeilijk maakt.

Vennen

Het merendeel van de vennen ligt in de omgeving van Wortelkolonie en de Castelrèse heide. Het betreft hier vrij zure (pH tussen 5 en 6), voedselarme vennen op een zandige bodem. In het water vindt veenmosontwikkeling plaats met waterveenmos, *Sphagnum cuspidatum*. Plaatselijk zijn structuurrijke oevers met pijpenstrootje, *Molinia caerulea* en pitrus, *Juncus effusus* aanwezig. Op de zandigere oevers komen soorten als snavelzegge, *Carex rostrata*, dopheide, *Erica tetralix* en kleine zonnedauw, *Drosera intermedia* voor. Sommige vennen ontvangen naast regenwater ook wat kalkhoudend grondwater waardoor ze zwak gebufferd zijn met soorten als moerashertshooi, *Hypericum elodes* en pilvaren, *Pilularia globulifera*. In Wortelkolonie vinden we oude historische vennen die, tot eind 20ste eeuw volledig door bos, oude Corsicaanse dennen, omgeven waren. Het bos is in 2000 gekapt in het kader van heideontwikkeling, waardoor de vennen opnieuw licht kregen. Plaatselijk zijn de venoevers geplagd. Het gebied is opnieuw vernat in 2004 door de omliggende grachten te dempen met een deel van het plagsel van de werken. De vennen in de Castelrèse heide zijn allen aangelegd in het kader van een landinrichting in de periode 2008-2009. De vegetatie op de oevers en in het water ontwikkelde zich mooi met verschillende typische plantensoorten zoals dopheide, kleine zonnedauw, moerashertshooi, moeraswolfsklauw, *Lycopodiella inundata* en gesteed glaskroos, *Elatine hexandra*. Deze mooie venflora wordt bedreigd door de invasieve exoot watercrassula, *Crassula helmsii*, het is onduidelijk

of het veelvuldig voorkomen deze plantensoort negatieve effecten op de libellenfauna met zich meebrengt. Wel een bedreiging voor de libellenfauna vormen het voorkomen van grote aantallen ganzen in winter en zomer (overbegrazing, vertrapping en vermisting van de vegetatie) en de aanwezigheid van vis waaronder de invasieve exoot zonnebaars, *Lepomis gibbosus*.

Matig voedselrijk water/laagveen

In de vallei van het Merkske komt slechts een beperkte oppervlakte met laagveen voor. Vrij grote 'laagveengebieden' ontbreken nagenoeg volledig. Verspreid over het gebied liggen verschillende kleinere 'vijvers' die bij gebrek aan beheer verlanden. Vooral in de depressie van het Moer is al laagveen aanwezig met ontwikkeling in de natte delen van graslanden, kleine plasjes en grachten. De beste kansen voor het ontwikkelen van bijkomend laagveen, met bijhorende soorten, liggen aan de depressie van het Moer en langs het Merkske. Door de landinrichtingswerken die onderdeel waren van de ruilverkaveling Zondereigen zijn er in de periode 2012-2015 veel gronden verworven en ingericht. Een ruilverkaveling is een instrument (uitvoerder Vlaamse Land Maatschappij) waarbij door grondruil een betere verdeling van het grondgebruik op het platteland gerealiseerd wordt, bovendien worden de ruilgronden ingericht in functie van het toekomstige grondgebruik (landbouw, natuur, ...). Op deze manier is in de omgeving van het dorp Zondereigen een duidelijke afbakening ontstaan met landbouw en natuurgronden. Ook zijn er gerichte werken uitgevoerd in het kader van het realiseren van natte, matig voedselrijke natuur. De instandhoudingsdoelen Natura2000 bepalen dat er aan het Moer goede kansen zijn voor de ontwikkeling van het habitatype laagveen. Intussen heeft het ANB gerichte maatregelen genomen om de ontwikkeling van laagveen in de depressie van het Moer te bevorderen. Bij de landinrichtingswerken is er in het deelgebied Ruitervelden een voedselrijke waterplas aangelegd (winter 2012-2013) van 2500m² die met een sluis verbonden is met het Markske. Op deze manier kan het water droog gezet worden. Het water is voor een groot deel grondwater gevoed (kalk- en mineralenrijk) en is vrij helder. Waterplanten zoals diverse fonteinkruiden en Waterviolier, *Hottonia palustris* verschenen al het eerste jaar na aanleg. De bodem is bedekt met kranswieren van het geslacht *Chara* (zogenaamde *Chara* weide). Deze vijver biedt kansen aan libellensoorten als vroege glazenmaker, *Aeschna isoceles* en algemenere soorten zoals kleine roodoogjuffer, *Erythromma viridulum*.

Pioniermilieus

Door landinrichtingswerken die kaderen in de ruilverkaveling Zondereigen werden een 40-tal nieuwe poelen aan de Vlaamse zijde van het gebied aangelegd bij Wortel Kolonie, Heikant, Noordermark, Ruitervelden, Kruisvelden en depressie van het Moer. Het betreft een grote variatie aan stilstaande wateren, variërend van groot (1500 m²) tot klein (250 m²), ondiep (enkele dm) tot vrij diep (maximaal 150 cm). De wateren zijn aangelegd op voedselrijke en voedselarme locaties,

zowel zandig als venig. Sommige poelen bevatten permanent water, andere vallen periodiek droog. Deze poelen hebben voor een tijdelijke opleving van pioniersoorten gezorgd zoals als tengere grasjuffer, *Ischnura pumilio* en meer algemene soorten als platbuik, *Libellula depressa* en gewone oeverlibel, *Orthetrum cancellatum*.

Intussen zijn de poelen 'gerijpt' en zijn ze minder geschikt voor pionier soorten. Wel maken ze onderdeel uit van het grote poelennetwerk dat in het gebied aanwezig is. In totaal betreft het meer dan 250 poelen die regelmatig onderhoud behoeven, zoals leegpompen, kruidruimen, verlanding tegengaan...). Hierdoor blijft er altijd voldoende habitat aanwezig voor de typische pioniersoorten.

Resultaten

Het Merkske is de laatste jaren goed geïnventariseerd en er is een uitgebreide databank met waarnemingen van meer dan 20 jaar. Om een zo goed mogelijk beeld te krijgen van de historische en huidige libellenfauna zijn ook oude waarnemingen opgenomen in bijgaande soortenlijst (tabel 1). Tot op heden is er in het gebied alleen gekeken naar imago's. Onderzoek naar larven en/of vervellingshuidjes zou een fikse meerwaarde betekenen.

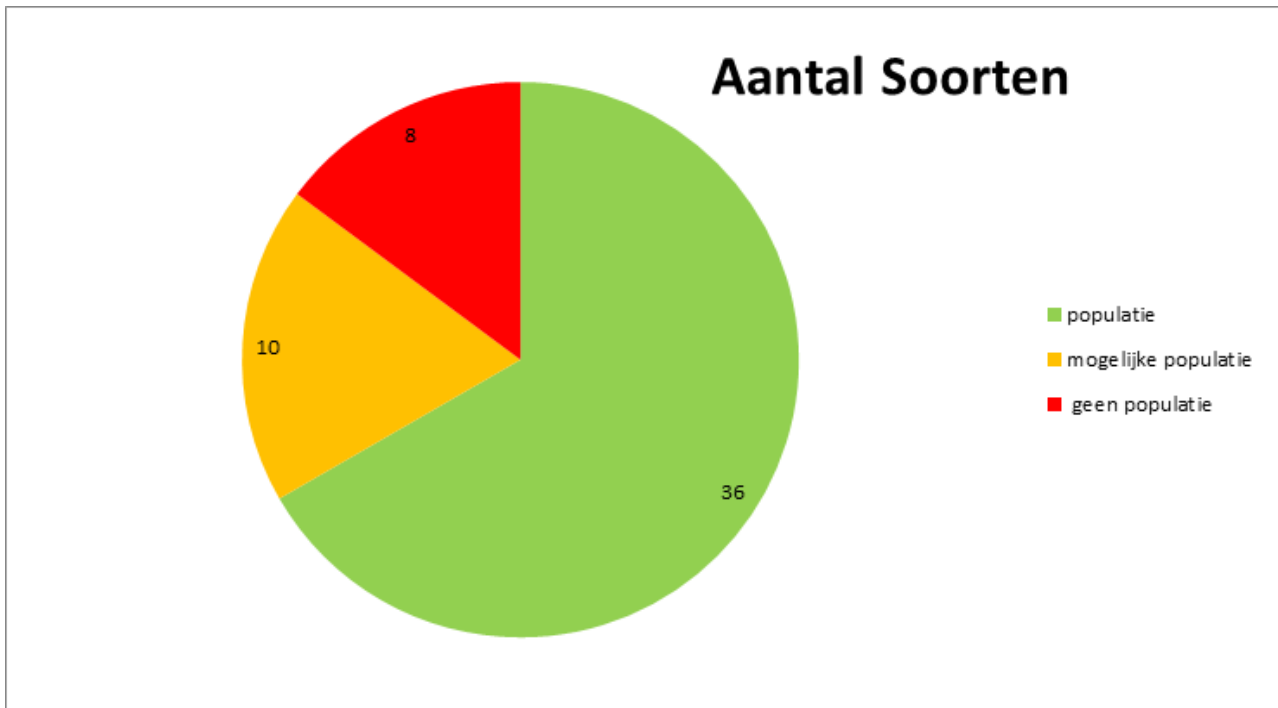
Tabel 1. Lijst van de libellen die tot en met 2023 in de vallei van het Merkske zijn waargenomen,

Rode lijststatus Vlaanderen (De Knijf 2021) en Nederland (Termaat & Kalkman 2012), en jaar waarin de soort voor het laatst is waargenomen.

X = zekere populatie, ? = mogelijke populatie, U = uitgestorven, Z = zwerver, geen populatie in het gebied. Rode lijst Vlaanderen: NT= bijna in gevaar, Vu= Kwetsbaar, EN= bedreigd, CR= Ernstig bedreigd, RE= regionaal uitgestorven.

Rode lijst Nederland: G = Gevoelig, K = Kwetsbaar, B = Bedreigd.

	<u>Species</u>	<u>Soort</u>	<u>Populatie</u>	<u>Rode Lijst VL (2021)</u>	<u>Rode Lijst NL (2011)</u>	<u>Jaar</u>
1	Calopteryx splendens	Weidebeekjuffer	X			2023
2	Calopteryx virgo	Bosbeekjuffer	X		B	2023
3	Lestes barbarus	Zwervende pantserjuffer	X			2023
4	Lestes dryas	Tangpantserjuffer	X			2023
5	Lestes sponsa	Gewone pantserjuffer	X			2023
6	Lestes virens	Tengere pantserjuffer	X			2023
7	Lestes viridis	Houtpantserjuffer	X			2023
8	Sympecma fusca	Bruine winterjuffer	X			2023
9	Platycnemis pennipes	Blauwe breedscheenjuffer	X			2023
10	Coenagrion puella	Azuurwaterjuffer	X			2023
11	Coenagrion pulchellum	Variabele waterjuffer	?			2022
12	Coenagrion scitulum	Gaffelwaterjuffer	X			2023
13	Erythromma lindenii	Kanaaljuffer	Z			2021
14	Erythromma najas	Grote roodoogjuffer	?			2023
15	Erythromma viridulum	Kleine roodoogjuffer	X			2023
16	Pyrrhosoma nymphula	Vuurjuffer	X			2023
17	Ischnura elegans	Lantaarntje	X			2023
18	Ischnura pumilio	Tengere grasjuffer	X			2023
19	Enallagma cyathigerum	Watersnuffel	X			2023
20	Ceriatrion tenellum	Koraaljuffer	X			2023
21	Aeshna affinis	Zuidelijke glazenmaker	X			2023
22	Aeshna cyanea	Blauwe glazenmaker	X			2023
23	Aeshna grandis	Bruine glazenmaker	?			2020
24	Aeshna isoceles	Vroege glazenmaker	X			2023
25	Aeshna juncea	Venglazenmaker	?	EN	K	2020
26	Aeshna subarctica	Noordse glazenmaker	U	RE	K	voor 1950
27	Aeshna mixta	Paardenbijter	X			2023
28	Anax imperator	Grote keizerlibel	X			2023
29	Anax parthenope	Zuidelijke keizerlibel	?			2023
30	Anax ephippiger	Zadellibel	Z			2019
31	Brachytron pratense	Glassnijder	X			2023
32	Gomphus pulchellus	Plasrombout	?	NT		2021
33	Gomphus vulgatissimus	Beekrombout	Z	Vu	B	2012
34	Cordulia aenea	Smaragdlibel	X			2023
35	Somatochlora metallica	Metaalglanslibel	X			2023
36	Somatochlora flavomaculata	Gevlekte glanslibel	Z		B	2020
37	Libellula depressa	Platbuik	X			2023
38	Libellula fulva	Bruine korenbout	X			2023
39	Libellula quadrimaculata	Viervlek	X			2023
40	Orthetrum brunneum	Zuidelijke oeverlibel	tot 2015?		G	2016
41	Orthetrum cancellatum	Gewone oeverlibel	X			2023
42	Orthetrum coerulescens	Beekoeverlibel	X			2023
43	Crocothemis erythraea	Vuurlibel	X			2023
44	Sympetrum danae	Zwarte heidelibel	?	EN		2023
45	Sympetrum flaveolum	Geelvlekheidelibel	U			2006
46	Sympetrum fonscolombii	Zwervende heidelibel	X			2023
47	Sympetrum pedemontanum	Bandheidelibel	Z			2014
48	Sympetrum sanguineum	Bloedrode heidelibel	X			2023
49	Sympetrum striolatum	Bruinrode heidelibel	X			2023
50	Sympetrum vulgatum	Steenrode heidelibel	?	Vu		2023
51	Sympetrum meridionale	Zuidelijke heidelibel	?			2023
52	Leucorrhinia dubia	Venwitsnuitlibel	X	Vu	K	2023
53	Leucorrhinia pectoralis	Gevlekte witsnuitlibel	X	CR	K	2023
54	Leucorrhinia rubicunda	Noordse witsnuitlibel	?	EN		2021

Bespreking van de libellenfauna

We bespreken de belangrijkste libellensoorten van de vallei van het Merkske gegroepeerd volgens de hierboven besproken leefgebieden uit het onderzoeksgebied.

Stromend water

Beken

Vanaf 1995 wordt de bosbeekjuffer jaarlijks in heel lage aantallen waargenomen langs het Merkske. Vanaf begin 2000 stijgen de aantallen en worden er jaarlijks enkele tientallen dieren waargenomen. De huidige populatie bedraagt minimaal 100 imago's. Vanaf de jaren 90 nemen de aantallen weidebeekjuffers toe en werden er jaarlijks op verschillende plekken tientallen dieren gezien. Nu is de weidebeekjuffer langs het Merkske een zeer algemene soort met een zeer grote populatie van ettelijke honderden dieren. Van de beekrombout zijn oude waarnemingen voorhanden uit het Nederlandse deel uit de periode 1950-1979. In 2012 werd er in het deelgebied de Broskens een imago gezien. Waarschijnlijk betrof het een zwerver. Na 2012 is er tevergeefs naar deze soort gezocht waarvan we verwachten dat deze zich in de toekomst kan vestigen.

Kwelstroompjes

Een kleine populatie (maximaal vijf dieren op één teldag) van de zuidelijke oeverlibel, *Orthetrum brunneum*, had zich gevestigd in de omgeving van de Heikant. Eiafzet van deze soort werd vastgesteld in de zandige oevers van een graslandgrachtje dat gevoed wordt door grondwater. Tevens werd ook een uitsluitend mannetje gevonden. Ter plekke heerst een warm microklimaat. De soort is er in 2016 niet meer terug gevonden en is waarschijnlijk weer verdwenen. Intussen zijn de oevers van het grachtje meer begroeid waardoor het ideale leefgebied is verdwenen.

Toekomst stromend water

Voor de libellenfauna die afhankelijk is van beken, zijn de vooruitzichten gunstig. Er worden veel inspanningen geleverd om de waterkwaliteit en structuurkenmerken van de beken te verbeteren. Voor de waterkwaliteit is dat het oplossen van een puntlozingen vanuit Wortel-Kolonie (gevangenis) via de Staakheuvelse loop. Maatregelen voor een betere en gevarieerdere morfologie zijn het inbrengen van dood hout, takken en beplanting langs de beek voor beschaduwing en minder schonen. De populaties van kenmerkende stroomminnende soorten als weidebeekjuffer en bosbeekjuffer zijn groot. De kroon op het werk zou zijn dat de beekrombout het gebied weet terug te vinden.

Bosbeekjuffer
(Foto: Wim Verschraegen)

Vennen

Tabel 2 biedt een overzicht van de libellensoorten die voorkomen in de vennen in de vallei van het Merkske. Van de 25 door Termaat (2010) geselecteerde soorten werden 22 soorten waargenomen, waarvan in 2017 nog 20 soorten met zekere populatie, en één met een mogelijke populatie en één uitgestorven. In 2023 zijn er nog 17 soorten met een zekere populatie, de noordse witsnuitlibel en venglagenmaker zijn recent uitgestorven. Van de zwarte en steenrode heidelibellen worden nog maar sporadisch imago's waargenomen waardoor voortplanting van deze soorten niet meer zeker is. De Noordse glazenmaker (*Aeshna subarctica*) is al een eeuw uitgestorven en drie soorten werden nog nooit waargenomen.

Tabel 2. Overzicht van de libellensoorten die typisch zijn voor vennen (naar Termaat 2010). X = zekere populatie, ? = mogelijk populatie, U = uitgestorven, - = niet aanwezig.

NEDERLANDSE NAAM	SOORT	POPULATIE 2017	POPULATIE 2023
Zwervende pantserjuffer	<i>Lestes barbarus</i>	X	X
Tangpantserjuffer	<i>Lestes dryas</i>	X	X
Gewone pantserjuffer	<i>Lestes sponsa</i>	X	X
Tengere pantserjuffer	<i>Lestes virens</i>	X	X
Bruine winterjuffer	<i>Sympecma fusca</i>	X	X
Koraaljuffer	<i>Ceriagrion tenellum</i>	X	X
Speerwaterjuffer	<i>Coenagrion hastulatum</i>	-	-
Maanwaterjuffer	<i>Coenagrion lunulatum</i>	-	-
Aguurwaterjuffer	<i>Coenagrion puella</i>	X	X
Watersnuffel	<i>Enallagma cyathigerum</i>	X	X
Vuurjuffer	<i>Pyrrhosoma nymphula</i>	X	X
Bruine glazenmaker	<i>Aeshna grandis</i>	X	?
Venglagenmaker	<i>Aeshna juncea</i>	?	U
Noordse glazenmaker	<i>Aeshna subarctica</i>	U	U
Grote keizerlibel	<i>Anax imperator</i>	X	X
Smaragdlibel	<i>Cordulia aenea</i>	X	X
Oostelijke witsnuitlibel	<i>Leucorrhinia albifrons</i>	-	-
Venwitsnuitlibel	<i>Leucorrhinia dubia</i>	X	X
Noordse witsnuitlibel	<i>Leucorrhinia rubicunda</i>	X	U
Vierulek	<i>Libellula quadrimaculata</i>	X	X
Gewone oeverlibel	<i>Orthetrum cancellatum</i>	X	X
Zwarte heidelibel	<i>Sympetrum danae</i>	X	?
Zwervende heidelibel	<i>Sympetrum fonscolombii</i>	X	X
Bruinrode heidelibel	<i>Sympetrum striolatum</i>	X	X
Steenrode heidelibel	<i>Sympetrum vulgatum</i>	X	?

Tangpantserjuffer, *Lestes dryas*, heeft populaties in Wortel Kolonie en de Castelrése heide, maar in beide gebieden lijkt de soort achteruit te gaan. In 2004 werden in Wortel Kolonie een 50-tal dieren waargenomen; momenteel is de populatie gestabiliseerd en worden er jaarlijks tussen de 10 en 40 dieren waargenomen.

De soort heeft in eerste instantie heel positief gereageerd op het aanleggen van nieuwe vennen op de Castelrése heide. In 2010 en 2011 werd de populatie op meer dan 100 dieren geschat, maar vanaf 2012 werd een heel sterke daling vastgesteld tot maximaal tien dieren. Sinds 2015 wordt de soort er niet meer jaarlijks waargenomen en dit steeds in erg lage aantallen.

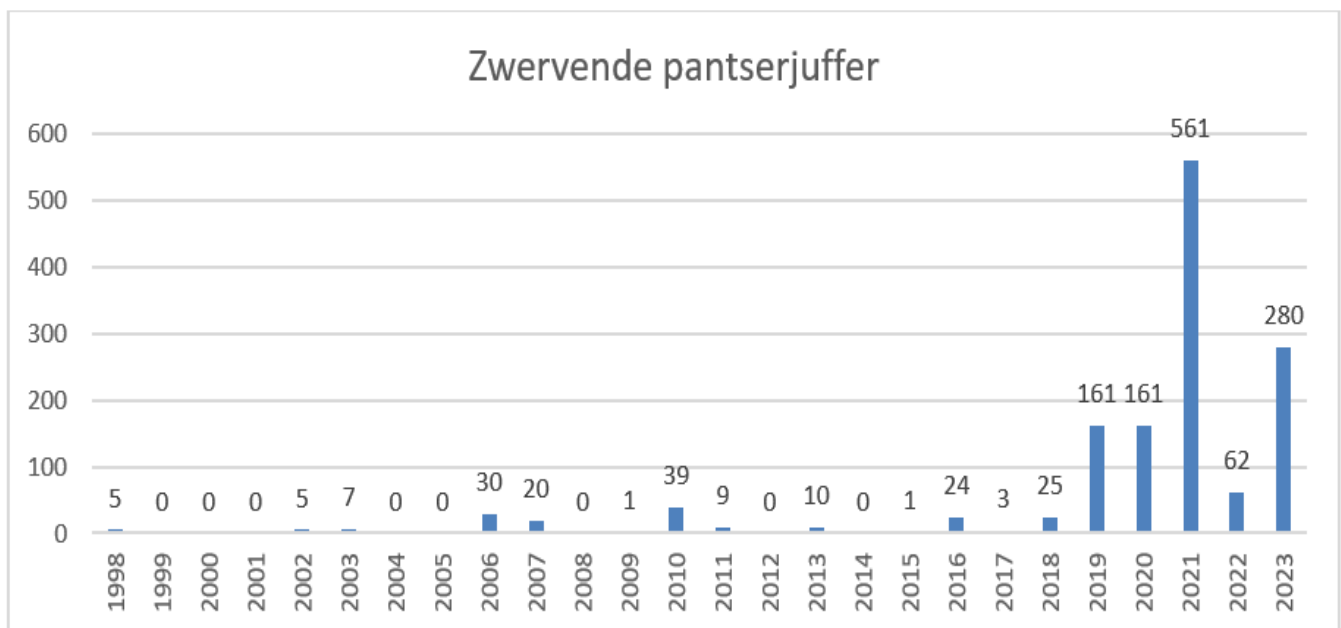
Kleine populaties (en zwervers) worden waargenomen rond verschillende vennen en (grote) poelen verspreid over het gebied.

De **tengere pantserjuffer**, *Lestes virens*, was tot het einde van de vorige eeuw zeer zeldzaam in Nederland en België met slechts enkele populaties in de Kempen (provincies Antwerpen, Limburg en Noord Brabant). Hierna heeft de soort landelijk een spectaculaire toename gekend. De eerste waarneming voor het gebied is afkomstig uit Wortel Kolonie in 2003. Hier is nu een zeer grote populatie aanwezig van honderden dieren.

De vennen van de Castelrése heide werden onmiddellijk na aanleg gekoloniseerd door de tengere pantserjuffer. Op 9 september 2021 werden er in het gebied in totaal 550 imago's geteld (geschat).

Intussen is de tengere pantserjuffer in het gehele gebied een algemene soort en is ze aan te treffen rond ieder (visvrij) ven en poel, vaak in mooie aantallen.

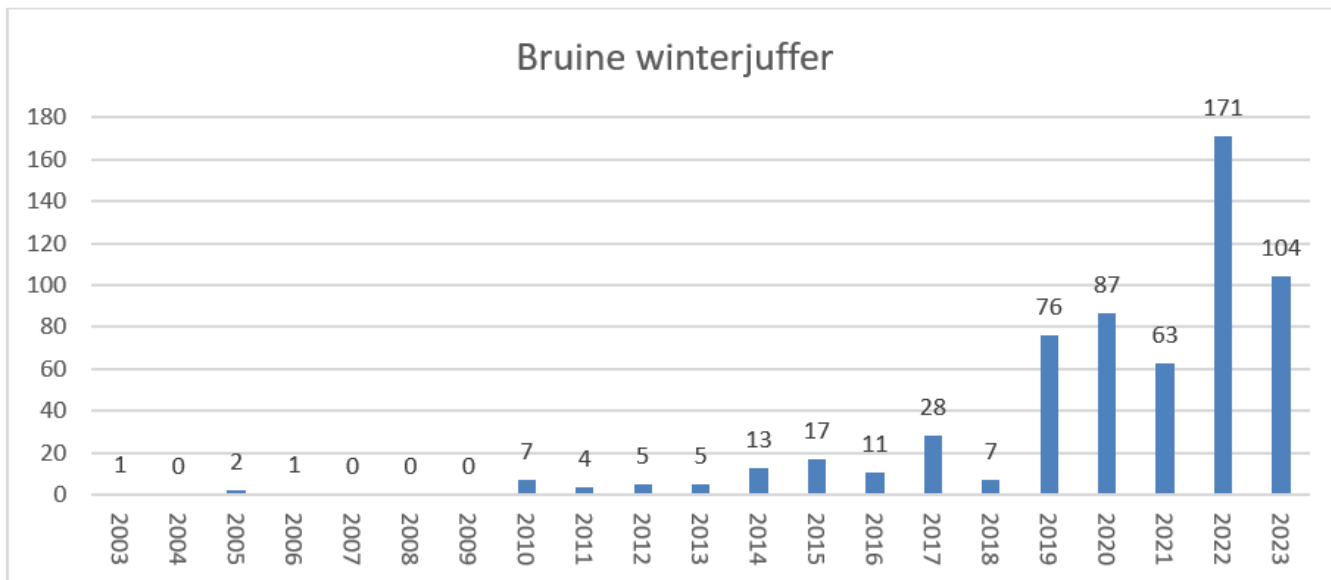
De **zwervende pantserjuffer**, *Lestes barbarus*, is voor het eerst in 1998 in het gebied waargenomen aan het Huisven, waar ze zich ook heeft gevestigd. Hierna heeft de soort kleine populaties gehad in de Halsche Beemden (maximaal 5 exemplaren) en Wortel Kolonie (maximaal 20). Tussen 2008 en 2018 werd de soort zeer sporadisch waargenomen. Na de droge en warme zomer van 2018 heeft de soort een grote vlucht genomen. Intussen is de soort overal in het Merkske waar te nemen en vaak in mooie aantallen (>10 imago's per water). In 2022 zien we een dip in de aantallen wat waarschijnlijk te verklaren is door de natte zomer van 2021. Als dat klopt dan verwachten we in 2024 opnieuw lagere aantallen. In ieder geval is het duidelijk dat de zwervende pantserjuffer één van de winnaars is van de klimaatverandering.

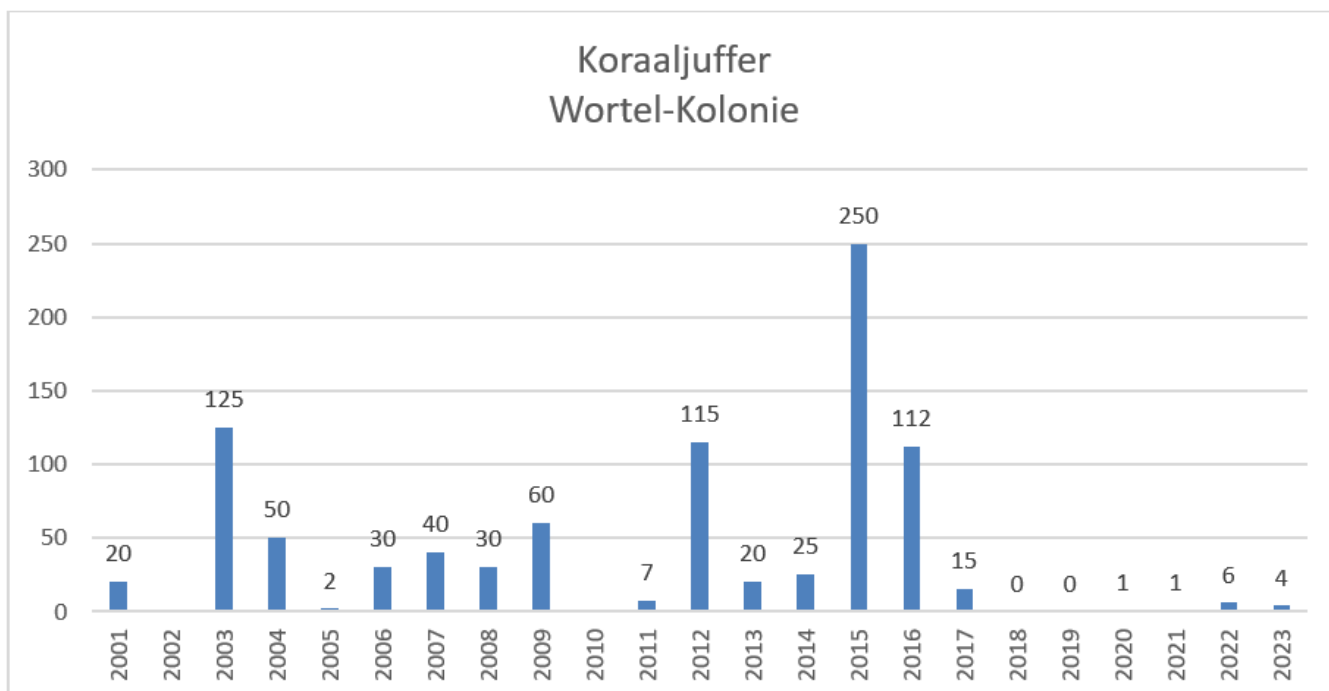

Net zoals de tengere pantserjuffer was de **bruine winterjuffer** (*Sympecma fusca*) voor de eeuwwisseling zeer zeldzaam in Nederland en België. De bruine winterjuffer kwam beperkt voor in de Antwerpse en Limburgse Kempen en in zandig Noord-Brabant. Voor 1950 is de soort alleen aan de Vlaamse zijde van het Merkske waargenomen. Na 2000 kende de soort een spectaculaire gebiedsuitbreiding waarbij snel geschikt habitat werd gekoloniseerd. Tot 2019 bleven de aantallen aan de lage kant. Waarschijnlijk heeft ook de bruine winterjuffer kunnen profiteren van de droge en warme zomer van 2018. Sinds 2019 is het aantal ingevoerde bruine winterjuffers niet meer onder de 60 gedaald.

De belangrijkste leefgebieden in het Merkske zijn de vennen van Wortel-kolonie en de Castelrèse heide maar ze is ook goed vertegenwoordigd in de talrijke poelen in de vallei zelf. Hier heeft ze een voorkeur voor grotere, vegetatierijke en visvrije poelen.

De **koraaljuffer**, *Ceragrion tenellum*, was voor 2000 een zeldzame soort in de vallei van het Merkske. De soort heeft onmiddellijk geprofiteerd van natuurherstelwerken die rond 2000 in Wortel-Kolonie werden uitgevoerd. Hierbij werden verschillende vennen vrijgesteld van bos. Vanaf 2001 werd de soort voor het eerst in Wortel-Kolonie waargenomen (20 exemplaren), in 2003 werd de populatie al geschat op meer dan honderd imago's. De soort heeft in de periode 2004-2006 in Wortel Kolonie wel een dip gekend, vermoedelijk door vernattingswerken. Hierbij verdween de soort bijna volledig, omdat een grote oppervlakte pijpenstrootje onder water kwam te staan en begon te rotten. Nadien heeft de populatie zich hersteld tot een grote populatie van meer dan 250 imago's in 2015. Daarna is de populatie opnieuw ingestort en worden er jaarlijks nog maar enkele koraaljuffers geteld. De reden van deze achteruitgang is niet duidelijk.

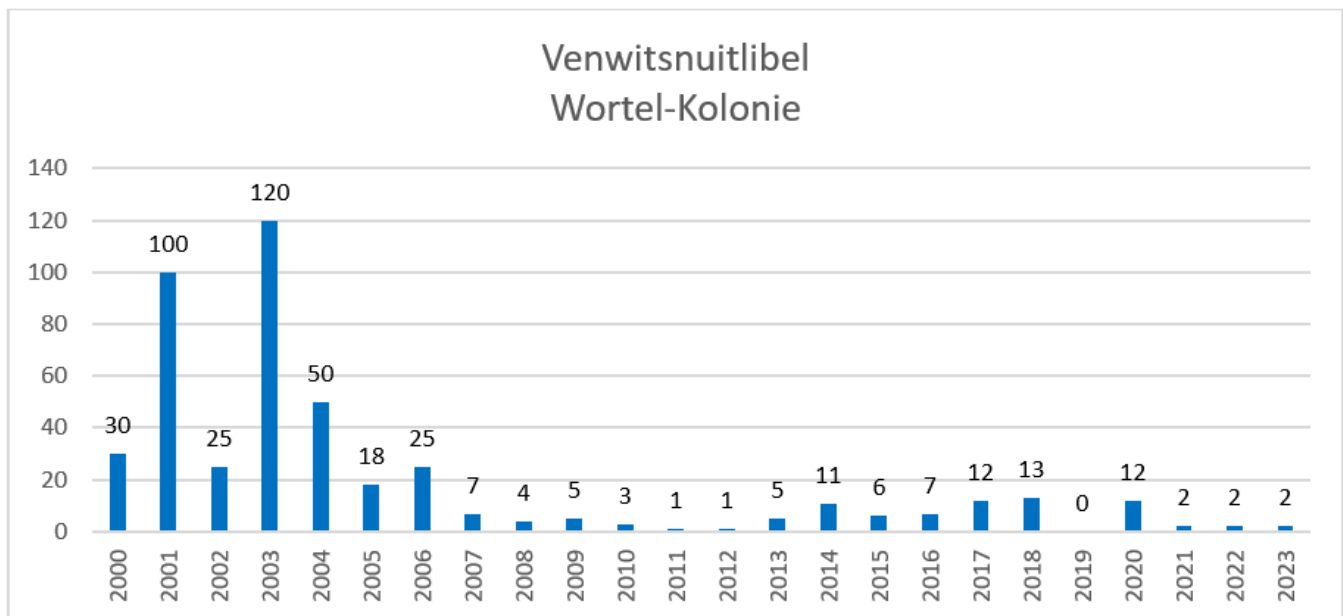

De soort wordt ook jaarlijks, in lage aantallen, verspreid over het gebied waargenomen. De beste plekken (waar de aanwezigheid van voortplanting aannemelijk is) zijn de Castelrèse heide, de Broskens en de depressie van het Moer.

De laatste waarneming van de **venglazenmaker**, *Aeshna juncea*, dateert uit 2017. Voordien werd de soort in lage aantallen waargenomen in Wortel-Kolonie en het vliegveld van Weelde. Aangezien de landelijke trend van de soort zeer negatief is en recente waarnemingen ontbreken is het aannemelijk dat de soort niet meer in het gebied voorkomt. Waarschijnlijk heeft de venglazenmaker problemen met de klimaatverandering.

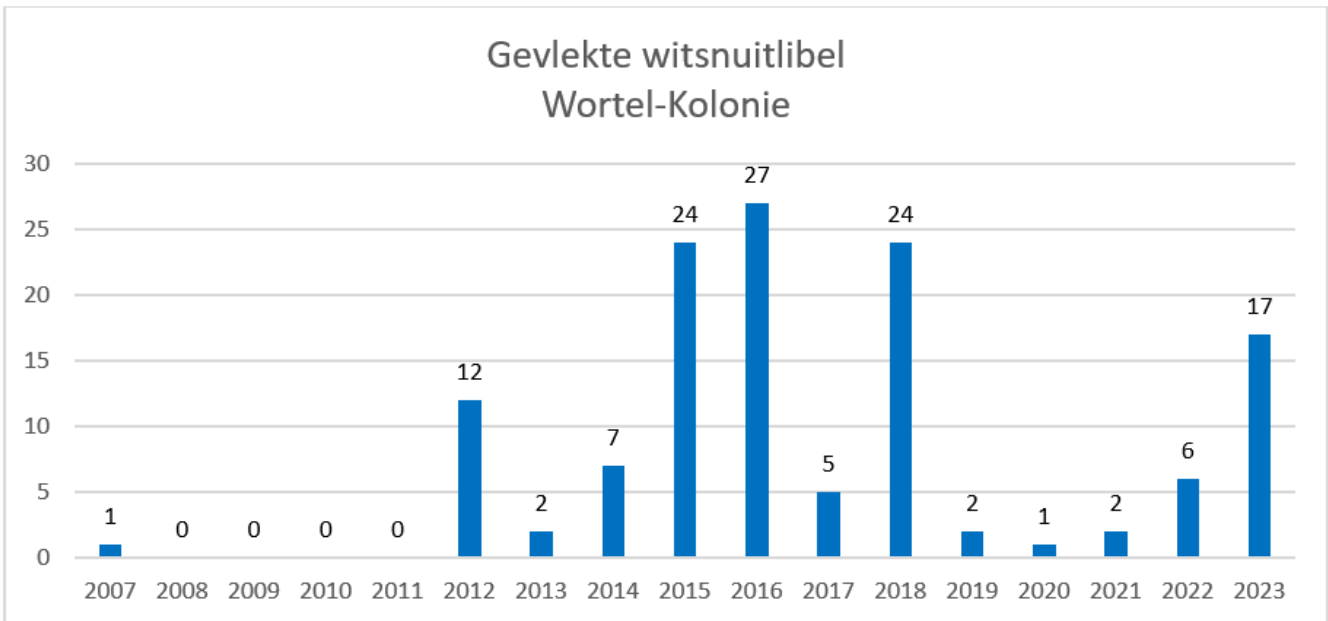
Ook van de **noordse witsnuitlibel**, *Leucorrhinia rubicunda*, ontbreken recente waarnemingen. De soort had een mooie populatie in Wortel-Kolonie waarbij er jaarlijks minimaal 10 imago's waargenomen werden. De soort heeft duidelijk afgezien van de droge en warme zomer van 2018. Na 2018 zijn er nog maar 4 noordse witsnuitlibellen gezien waarvan de laatste in 2021. Ook deze soort doet het landelijk erg slecht en heeft het vermoedelijk moeilijk met de klimaatverandering.

Voor 1950 werd de **venwitsnuitlibel**, *Leucorrhinia dubia*, in het gebied waargenomen, maar tussen 1950 en 2000 werd de soort er niet meer gezien. De Venwitsnuitlibel heeft snel gereageerd op de herstelwerken die zijn uitgevoerd in Wortel Kolonie. Nadat het naaldbos rond de vennen gekapt was, heeft de soort het gebied weten te koloniseren, of heeft een zeer kleine populatie zich snel hersteld. In 2000 werden 30 exemplaren geteld, tussen 2001 en 2004 werd de populatie geschat op 50 à 100 dieren. De populatie is omstreeks 2005 weer ingestort (mogelijk door vernattingswerken, zie Koraaljuffer) waarna de aantallen zijn blijven dalen. De huidige populatie is zeer klein, jaarlijks worden er maar enkele imago's waargenomen.

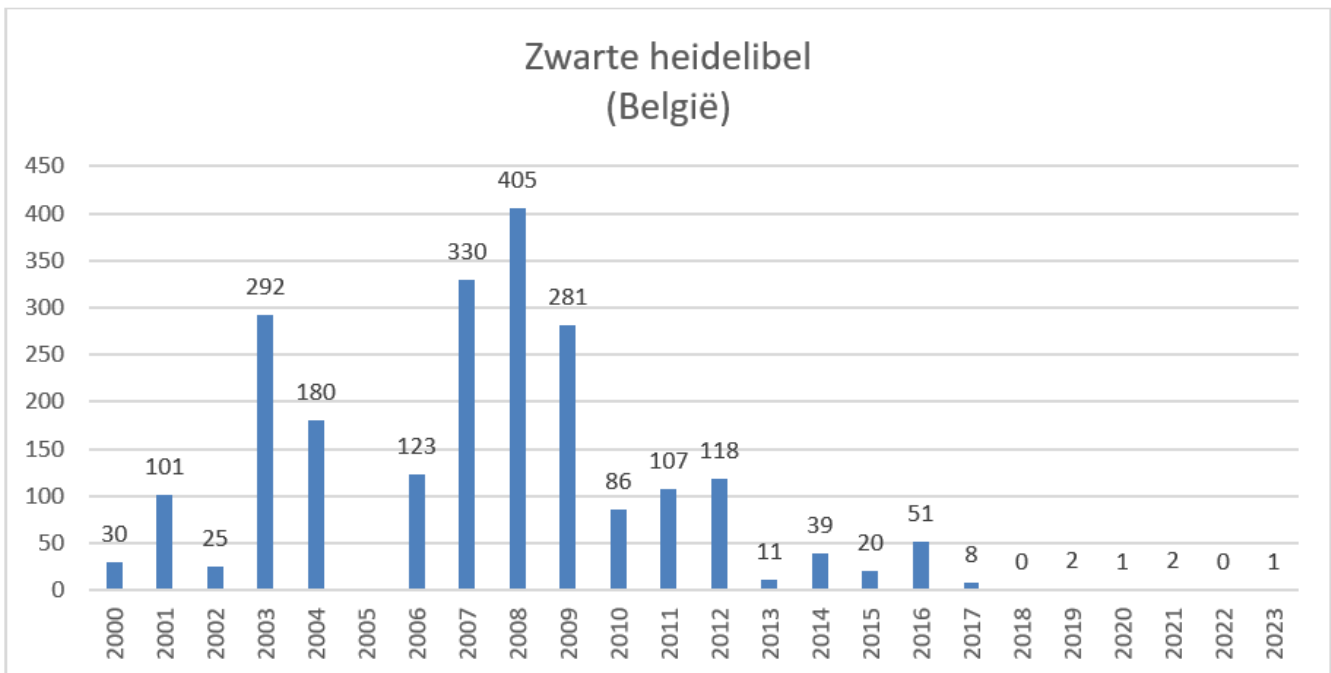

Van de **gevlekte witsnuitlibel**, *Leucorrhinia pectoralis*, zijn geen historische waarnemingen uit het gebied voor handen. De gevlekte witsnuitlibel is niet echt een soort van heidevennen maar eerder een soort van laagveen of voedselrijke vennen. Toch komt er in Wortel-Kolonie een kleine, maar stabiele, populatie voor. In 2007 werd het eerste mannetje waargenomen, waarvan werd aangenomen dat het een zwerver betrof. In 2012 was er een grote influx vanuit het oosten (Beckers et al. 2014), en sindsdien worden er jaarlijks, in wisselende aantallen, dieren waargenomen. Het betreft zowel mannetjes als vrouwtjes, en in copula. Er is nog niet gezocht naar larven of vervellingshuidjes. In Wortel-Kolonie worden er gerichte maatregelen genomen speciaal voor deze soort, mede omdat ze Europese bescherming geniet (Bijlage II en IV van de Habitatrictlijn). Zo werden er enkele vennen hersteld (slibruimen, visvrij maken) en of aangelegd.

De gevlekte witsnuitlibel wordt ook op andere plaatsen in het Merkske waargenomen maar vermoedelijk plant deze zich slechts op 2 locaties regelmatig voort zijn de Wortel-Kolonie en het Huisven. De soort wordt tevens in sterk fluctuerende aantallen waargenomen wat te maken heeft met regelmatig terugkerende influxen vanuit het oosten. Of deze soort zich duurzaam kan handhaven zonder deze periodieke aanvullingen blijft een vraagteken.

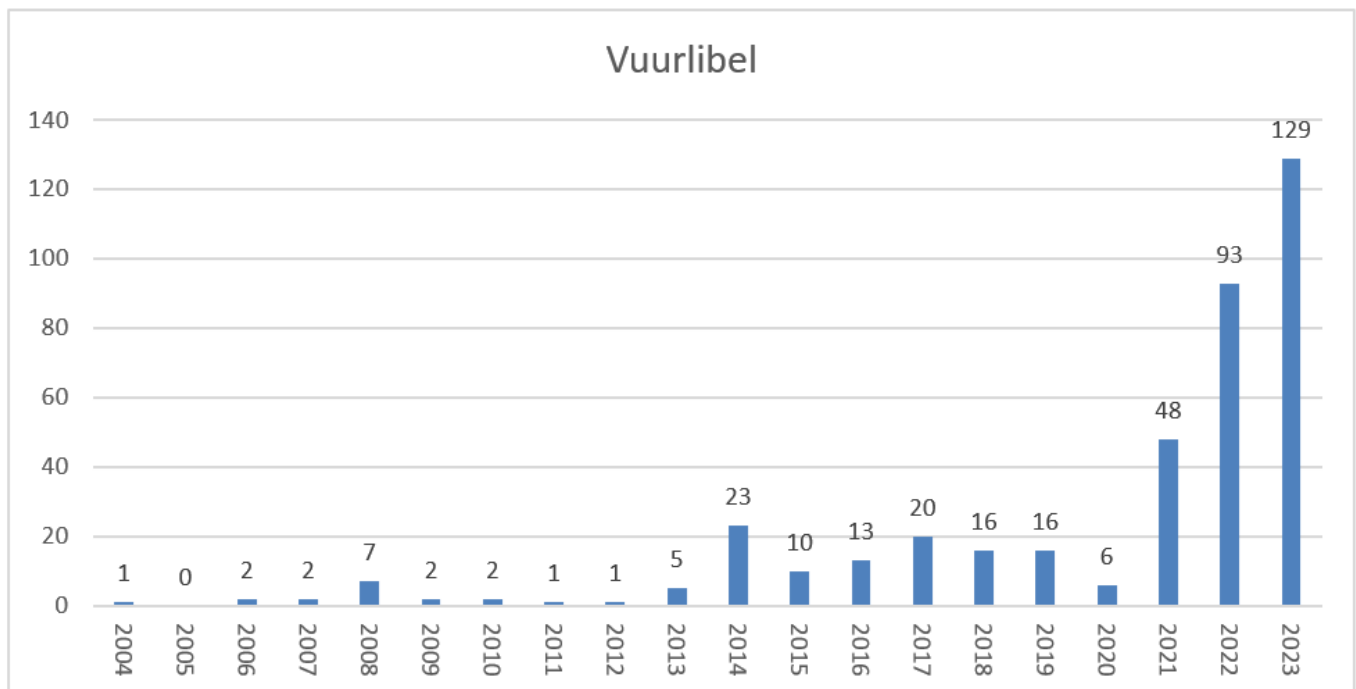

De **zwarte heidelibel**, *Sympetrum danae*, was tot voor kort een zeer algemene soort van heidevennen. Haar talrijke voorkomen werd zelfs gezien als een mogelijks teken van verzuring. Deze voorheen zeer algemene soort laat intussen overal een zeer negatieve trend optekenen en is intussen een zeldzame verschijning. Onderstaande grafiek toont een sterk neerwaartse trend vanaf 2010 en het zo goed als verdwijnen van de soort sinds 2013. Wat de reden van deze sterke daling is, is niet geheel duidelijk. Waarschijnlijk heeft deze (toch meer noordelijke) soort problemen met de klimaatsverandering en de frequenter voorkomende droogtes en hittegolven die ermee gepaard gaan.

De **vuurlibel**, *Crocothemis erythraea*, staat niet in de lijst van Termaat maar bespreken we toch kort bij het leefgebied vennen aangezien de soort in het Merkske het talrijkst in dit leefgebied voorkomt. De vuurlibel is een relatief nieuwe soort die blijkt te profiteren van de klimaatverandering. In 2004 werd deze soort voor het eerst, in Wortel-Kolonie, waargenomen. De soort is tot 2021 vrij schaars gebleven maar de aantallen zijn vooral in 2022 en 2023 spectaculair gestegen.

Intussen is het een algemene soort die in de ganse vallei te vinden is en een voorkeur heeft voor vennen en andere stilstaande (bij voorkeur visvrije) wateren van enige omvang.

Vuurlibel
(Foto: André Van Hecke)

Ook de **oostelijke witsnuitlibel**, *Leucorrhinia albifrons*, wordt niet vermeld in de lijst van Termaat, wat komt omdat de soort ten tijde van het opstellen van deze lijst was verdwenen uit Nederland. In 2005 werd een kleine populatie ontdekt in Friesland. Echter, de afgelopen jaren wordt deze kritische witsnuitlibel op steeds meer plekken in Nederland weer aangetroffen, waaronder twee locaties in 2023 in Oost-Brabant. Met de huidige uitbreiding is de kans zeker aanwezig dat deze soort op relatief korte termijn opduikt in de vallei van het Merkske.

De **sierlijke witsnuitlibel**, *Leucorrhinia caudalis*, is misschien nog meer een kandidaat om in het gebied te verschijnen dan de Oostelijke witsnuitlibel. In 2023 was er een duidelijke toename van waarnemingen van deze libel in België. Wie weet, mocht deze trend zich doorzetten is het zelf mogelijk dat ze talrijker wordt dan de andere witsnuiten.

Toekomst vennen

In Wortel-Kolonie zijn enkele mooie vennen aanwezig die zeer geschikt zijn voor libellen. Dit is ook te merken aan het aantal soorten dat zich er weet voort te planten. In totaal zijn er maar een tiental kleine tot middelgrote vennen aanwezig. In 2008 en 2009 zijn er in de Castelrése heide enkele grote vennen aangelegd. In eerste instantie hebben verschillende typische soorten, zoals Tengere pantserjuffer en Koraaljuffer, hier goed op gereageerd, maar na enkele jaren zijn de aanwezige populaties ingestort. Mogelijk is het massaal voorkomen van vis een probleem. Ook de massale aanwezigheid van tussen de 100 en 200 ruiende Canadese ganzen in de zomer en de grote aantallen winterganzen kunnen door eutrofiëring een negatief effect hebben op de waterkwaliteit.

Het gebied Wortel Kolonie/Castelrése heide is groot genoeg, met minimaal vijftien verschillende, geschikte, vennen om de typische libellenfauna duurzaam te behouden. Een goede opvolging en gericht beheer blijven echter noodzakelijk.

Brandven, Wortel-Kolonie
(Foto: Geert Brosens)

Voedselrijk water/laagveen

Een overzicht van de typische libellensoorten die voorkomen in voedselrijk water (laagveen) in het gebied van het Merkske wordt gegeven in tabel 3. Van de 17, door de Vlinderstichting (Termaat 2010) geselecteerde soorten zijn er 14 waargenomen in de vallei van het Merkske waargenomen. Van tien soorten komt er een populatie voor in het gebied, van 3 soorten is er mogelijk een populatie aanwezig en één soort (de gevlekte glanslibel, *Somatochlora flavomaculata*, is tot nu toe enkel als zwerver waargenomen.

De drie soorten die nog nooit zijn waargenomen in het Merkske (Noordse winterjuffer, *Sympecma paedisca*, Donkere waterjuffer, *Coenagrion armatum*, en Groene glazenmaker, *Aeshna viridis*) komen niet in de nabije omgeving voor.

Tabel 3. Lijst van de kenmerkende libellensoorten voor laagveen (naar Termaat 2010). X = populatie aanwezig, ? = mogelijk populatie, Z = zwerver - = niet aanwezig. *Noordse winterjuffer, Donkere waterjuffer en Groene glazenmaker zijn nog nooit in België waargenomen.

NEDERLANDSE NAAM	SOORT	POPULATIE
Houtpantserjuffer	<i>Chalcolestes viridis</i>	X
Noordse winterjuffer *	<i>Sympecma paedisca</i>	-
Grote roodoogjuffer	<i>Erythromma najas</i>	?
Kleine roodoogjuffer	<i>Erythromma viridulum</i>	X
Donkere waterjuffer *	<i>Coenagrion armatum</i>	-
Variabele waterjuffer	<i>Coenagrion pulchellum</i>	?
Vuurjuffer	<i>Pyrrhosoma nymphula</i>	-
Bruine glazenmaker	<i>Aeshna grandis</i>	?
Vroege glazenmaker	<i>Aeshna isocetes</i>	X
Groene glazenmaker *	<i>Aeshna viridis</i>	-
Glassnijder	<i>Brachytron pratense</i>	X
Smaragdlibel	<i>Cordulia aenea</i>	X
Geulekte glanslibel	<i>Somatochlora flavomaculata</i>	Z
Geulekte witsnuitlibel	<i>Leucorrhinia pectoralis</i>	X
Bruine korenbout	<i>Libellula fulva</i>	X
Vierulek	<i>Libellula quadrimaculata</i>	X
Steenrode heidelibel	<i>Sympetrum vulgatum</i>	?

De eerste waarnemingen van de **Variabele waterjuffer**, *Coenagrion pulchellum*, in het Merkske dateren uit de periode 1990-1997. Nadien zijn er geen waarnemingen meer tot in 2012, toen twintig imago's werden gezien in de omgeving van Baarle Brug. De waarneming is toen als onzeker beoordeeld, omdat de habitat niet helemaal klopte. Bijna jaarlijks worden er enkele variabele waterjuffers in de vallei van het Merkske gezien. Gezien het feit dat de soort 'overall' gezien wordt en het steeds een enkel dier betreft gaan we ervanuit dat deze soort zich in het Merkske niet voortplant.

De **Grote roodoogjuffer**, *Erythromma najas*, is zeldzaam in de vallei van het Merkske en op verschillende locaties is er mogelijk een kleine populatie aanwezig zoals in de Halsche Beemden en de Heikant. Daar komt de soort voor in matig voedselrijke, grote poelen met weinig waterplanten. Langs de oevers is er een emerse vegetatie aanwezig bestaande uit Gewone waterbies, *Eleocharis palustris*, grote zegges en Riet.

Van **kleine roodoogjuffer**, *Erythromma viridulum*, zijn verschillende kleinere populaties (max. enkele 10-tallen) verspreid over het gebied aanwezig, vaak in heidevennen of oligotrofe poelen op zand (Wortel-Kolonie, Kromme Hoek, Ruitervelden, depressie van het Moer, Broskens, verbinding met Withagen, ...). Een grote populatie (>100 imago's) heeft zich ontwikkeld in het deelgebied Ruitervelden na aanleg van een grote poel. De grootste populatie in het gebied komt voor in de Castlérése heide waar er in 2016 op één dag meer dan 500 imago's werden waargenomen.

De **bruine glazenmaker**, *Aeshna grandis*, kan verspreid over de vallei van het Merkske waargenomen worden, maar nergens in grote aantallen. Het is een soort die haar eitjes graag afzet op dood hout in het water, hierdoor is ze gebonden aan min of meer door houtige begroeiing omgeven water. De soort wordt voornamelijk waargenomen in de omgeving van Heikant (aan vijvers omgeven door bos), de depressie van het Moer, Broskens en Wortel-Kolonie. Aangezien de soort in lage aantallen vliegt wordt deze wel eens over het hoofd gezien.

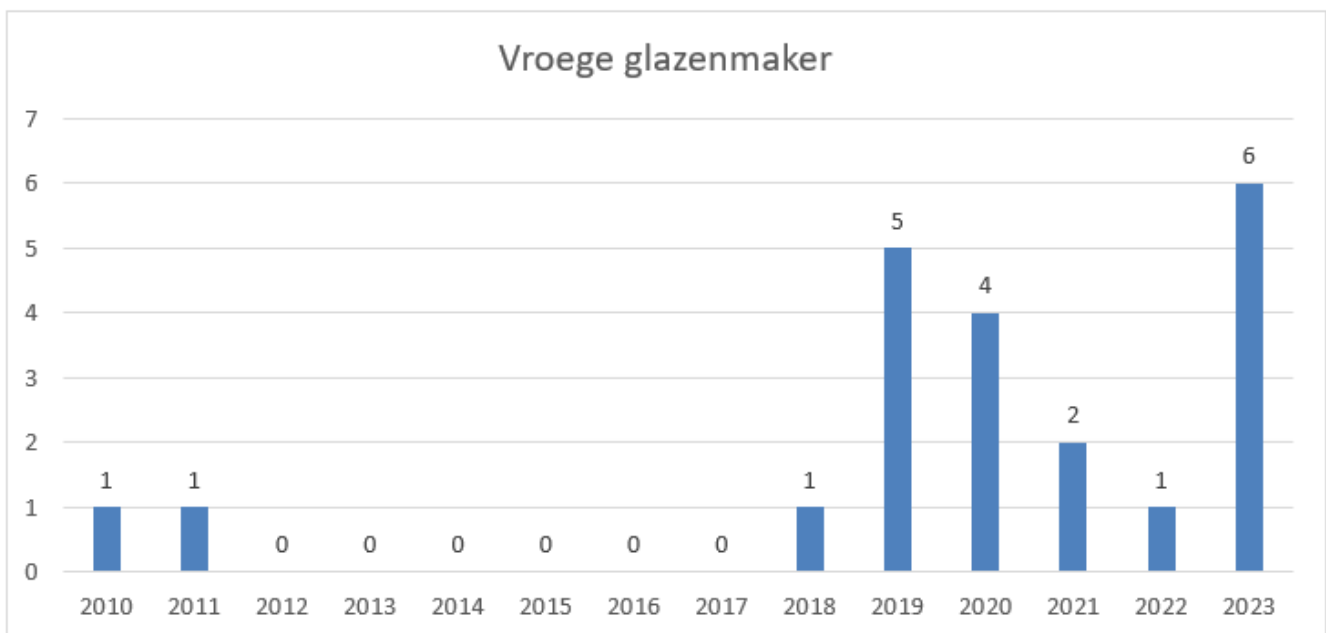
De bruine glazenmaker is wel een soort die de laatste jaren flink achteruitgaat, waarschijnlijk, door de gevolgen van klimaatverandering en langdurige droogtes.

De laatste waarneming van de bruine glazenmaker dateert alweer van 2020 waardoor het niet zeker is of ze zich in het gebied voortplant. Er zijn nog wel recentere waarnemingen van de soort uit de directe omgeving.

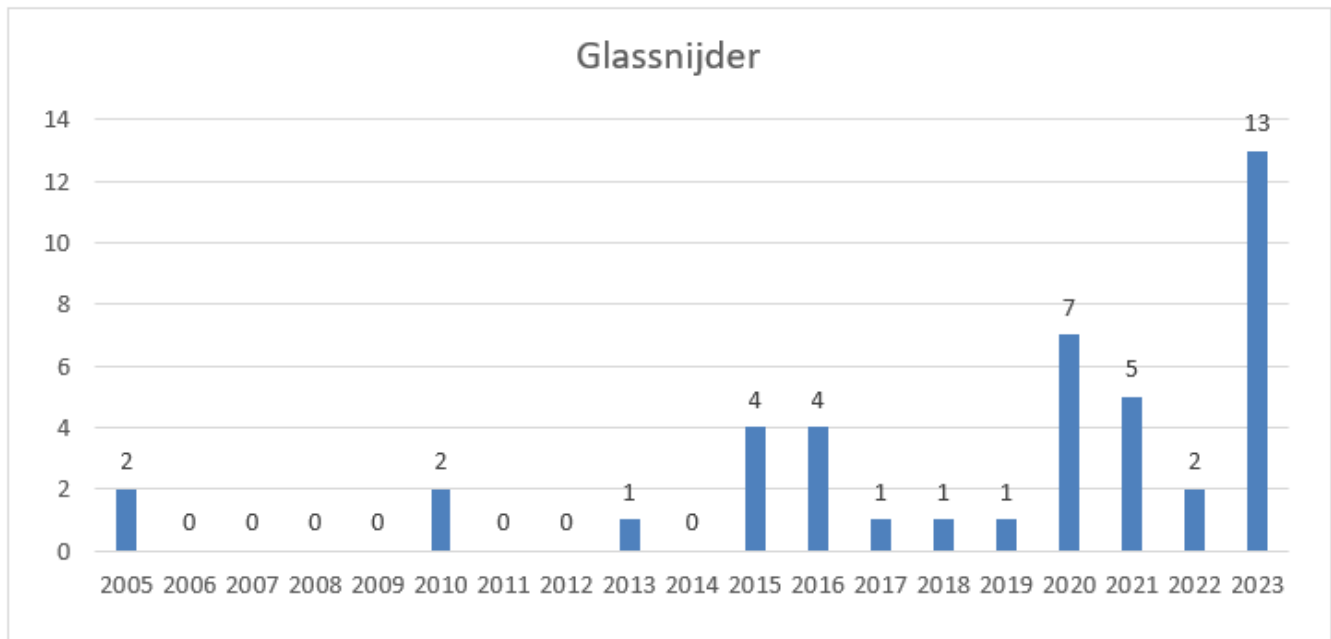
De **vroege glazenmaker**, *Aeshna isocetes*, is een echte laagveensoort waar geen historische waarnemingen uit het gebied bekend zijn. De eerste waarnemingen van zwervers dateren uit 2010 en 2011. Ook in 2015 werd de soort in het gebied waargenomen maar pas vanaf 2018 wordt de soort jaarlijks, in lage aantallen, waargenomen.

De vroege glazenmaker doet het landelijk erg goed en een duurzame vestiging ligt voor de hand.

Vooraf aan het Moer, Ruitervelden, de Broskens en Heikant zijn er goede kansen voor de vroege glazenmaker.

De **glassnijder**, *Brachytron pratense*, is in de periode 1950-1979 in het Vlaamse deel van het Merkske waargenomen. De soort werd daarna niet meer gezien tot 2005, toen twee exemplaren werden waargenomen in de depressie van het Moer. De soort wordt nu jaarlijks, in toenemende aantallen, verspreid over de vallei van het Merkske waargenomen. Kleine populaties zijn waarschijnlijk aanwezig in het Moer, Wortel-Kolonie en de Broskens. Kansen voor een duurzame vestiging vinden we bij Heikant, Ruitervelden en Kruisbeemden.

Glassnijder
(Foto: Dirk Eysermans)

De evolutie van het voorkomen van **gevlekte witsnuitlibel** is besproken bij de vennen. Er zijn nog extra kansen voor deze soort bij uitbreiding/ goed beheer van laagveenhabitat, kruidenrijke mesotrofe plassen/poelen ter hoogte van het Moer, Ruitervelden en Broskens.

Gaffelwaterjuffer, *Coenagrion scitulum*, is niet opgenomen in de lijst van Termaat maar bespreken we toch onder soorten van voedselrijk water en laagveen. Deze soort is aan een opmerkelijke opmars vanuit het zuiden bezig en ze is in het Merkske voornamelijk te vinden in goed ontwikkelde poelen met helder water en een goed ontwikkelde vegetatie. Op deze plaatsen kan deze soort talrijk voorkomen waarbij ze plaatselijk de meest algemene soort is.

De eerste waarnemingen dateren uit 2016 en werden er 6 imago's geteld, in 2018 werden er al meer dan 500 imago's ingegeven. Hierna lijken de aantallen weer een beetje in te zakken maar dit kan te maken hebben met een waarnemerseffect waarbij algemene soorten minder worden ingegeven dan schaarse. Het is in ieder geval zeker dat de soort vaste voet heeft gekregen in het Merkske en zich in talrijke poelen voortplant.

Toekomst voedselrijk water/laagveen

In het gebied zijn veel kenmerkende soorten voor matig voedselrijk water aanwezig. Van de 17 door de Vlinderstichting als kenmerkend voor laagveen aangeduide soorten (waarvan drie nog nooit in België zijn waargenomen) zijn er 14 waargenomen in de vallei van het Merkske. Minimaal tien soorten hebben er een duurzame populatie. Bij gericht en goed beheer (gericht op uitbreiding van laagveenomstandigheden) van de depressie van het Moer zijn er nog andere soorten te verwachten, bijvoorbeeld de Gevlekte glanslibel.

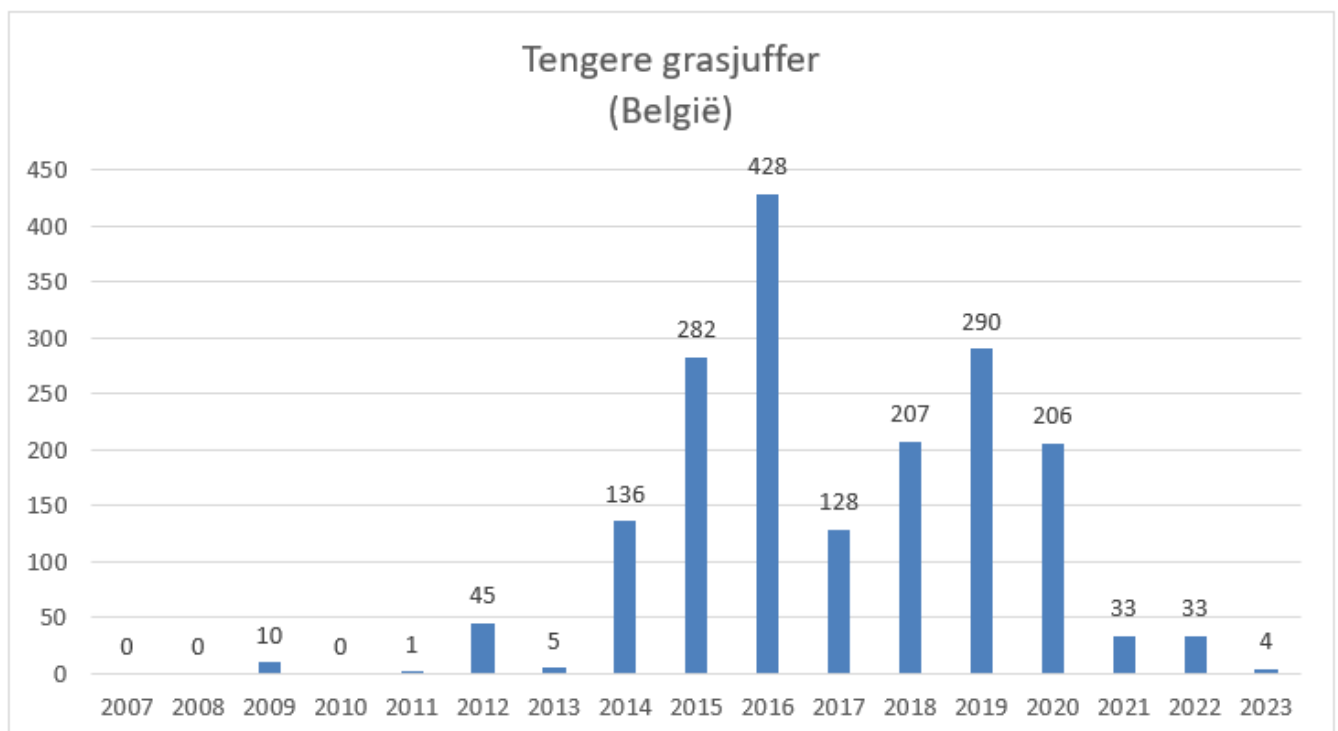
Pioniermilieus

De **Tengere grasjuffer** is een uitgesproken pionier en duikt onmiddellijk op wanneer er nieuw geschikt habitat ontstaat. De soort heeft een voorkeur voor ondiep water, dat snel opwarmt en een zandige oever heeft. Het is normaal dat de soort na een tijd, waarin ze zeer talrijk kan zijn, verdwijnt als de successie toeneemt.

Zo werd ze na de inrichtingswerken aan de Castelrése heide (2008-2009) er snel een algemene soort maar was ze er na 2012 al zo goed als verdwenen.

In de periode 2012 – 2015 zijn er aan Vlaamse zijde 40 poelen aangelegd die vrijwel onmiddellijk door de tengere grasjuffer werden gekoloniseerd. In 2016 werden er rond deze poelen meer dan 400 imago's geteld. Rond de getelde poelen werden er tussen de 10 en 75 imago's geteld. Intussen zitten deze poelen niet meer in de pioniersfase en zien we de aantallen van tengere grasjuffer terug sterk dalen.

Onderstaande grafiek geeft een duidelijk beeld van de snelle kolonisatie van nieuw leefgebied en het snelle instorten van de populatie na de aanleg van diverse poelen.

De tengere grasjuffer heeft in de vallei van het Merkske echter een zekere toekomst aangezien een deel van de poelen en laagtes periodiek droogvallen waardoor er altijd een 'pioniersmilieu' blijft bestaan. Ook bij het beheer van de poelen (droog zetten en kruidruimen) ontstaan er kansen voor deze pionier.

Uitgestorven soorten

Uit de vallei van het Merkske zijn minstens twee soorten al geruime tijd verdwenen.

De enige en tevens laatste waarneming van de **Noordse glazenmaker**, *Aeshna subarctica*, in de vallei van het Merkske dateert van 1918. Deze soort is typisch voor hoogveen, een habitatype dat volledig uit de vallei van het Merkske is verdwenen en bijna niet meer voorkomt in Vlaanderen. In de vallei van de Mark, waar het Merkske een zijrivier van is, lagen enkele mooi ontwikkelde hoogveentjes, onder andere Koeberg in Meerle en Hesputten in Meer. Waarschijnlijk kwam de soort op die locaties voor. Deze hoogveentjes zijn momenteel verdwenen of de kwaliteit ervan is sterk achteruit gegaan; ze liggen ook zeer geïsoleerd van elkaar. Bijzonder opmerkelijk is de waarneming van een mannetje noordse glazenmaker op de Kampina in 2015 (van Leur 2015), wat op een goede 30 km van ons onderzoeksgebied ligt. De kansen voor het terugkeren van de noordse glazenmaker zijn evenwel uitgesloten, zeker als we rekening houden met de negatieve trends die de andere, meer noordelijke soorten laten zien.

De **geelvlekheidelibel**, *Sympetrum flaveolum*, werd tot 2006 op verschillende plaatsen waargenomen. De geelvlekheidelibel is een eerder oostelijke soort die bepaalde jaren massaal kan voorkomen in onze contreien om zo de lokale populaties te versterken. De laatste decennia namen de populaties in Nederland en België zeer sterk af, waardoor er de laatste jaren geen populaties meer gekend zijn. Mogelijk weet de soort de vallei van het Merkske opnieuw te vinden en enkele jaren voort te planten, na een volgende influx. Populaties waren terug te vinden aan het Huisven, Halsche Beemden en Wortel-Kolonie. In Wortel-Kolonie was ze vrij talrijk, in 2006 werden er nog een dertigtal exemplaren geteld. Waarschijnlijk was de soort tot begin 21ste eeuw overal aanwezig in de vallei van het Merkske. De geelvlekheidelibel plant zich voort in allerlei soorten plassen en poelen. Daarbij bestaat een voorkeur voor wateren met een brede vegetatiegordel die regelmatig droog vallen. In het Merkske werd de soort hoofdzakelijk waargenomen in de buurt van plassen met een brede vegetatiegordel van Pitrus.

Recent zijn de **venglazenmaker** en de **noordse witsnuitlibel** ook uit het gebied verdwenen. Deze soorten zijn hogerop beschreven bij het leefgebied vennen. Meer dan waarschijnlijk volgt de zwarte heidelibel op termijn dit voorbeeld. Het is duidelijk dat dit leefgebied onder druk staat. Meer dan waarschijnlijk betreft het hier een combinatie van factoren waarvan klimaatsverandering, langdurige droogval, verzuring en vermessing de belangrijkste zijn.

Dankwoord

Graag wil ik Jurgen van der Schans, Ted Overmeer, Frans Vermeer, Stijn Leestmans, Wim Verschraegen, Dirk Eysermans en alle andere vrijwilligers/waarnemers bedanken voor het aanleveren van de gegevens en nauwkeurig invoeren van de waarnemingen. Zonder jullie zouden we nooit zo'n goed beeld hebben van de rijke libellenfauna van het Merkske.

Bronnen:

- Beckers G., K. Janssen & T. Verschraegen 2014. Opmars van Gevlekte witsnuitlibel in Limburg. Verkenning van het habitatgebruik en suggesties voor beheer. *Natuur.focus* 13: 11-21.
- De Knijf G. 2006. De Rode Lijst van de libellen in Vlaanderen. In: De Knijf G., A. Anselin, P. Goffart & M. Tailly (eds.) *De libellen (Odonata) van België: verspreiding - evolutie - habitats*. Libellenwerkgroep Gomphus ism Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel. 241-257.
- De Knijf G., A. Anselin, P. Goffart & M. Tailly (eds.) 2006. *De libellen (Odonata) van België: verspreiding - evolutie - habitats*. Libellenwerkgroep Gomphus i.s.m. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Termaat T. 2010. Beken, leefgebied van libellen. De Vlinderstichting
- Termaat T. 2010. Laagveen, leefgebied van libellen. De Vlinderstichting
- Termaat T. 2010. Vennen, leefgebied van libellen. De Vlinderstichting
- Termaat T. & V.J. Kalkman 2012. Basisrapport Rode Lijst Libellen 2011 volgens Nederlandse en IUCN-criteria. *Brachytron* 14: 75-186.
- van Leur L. 2015. Waarneming van een Noordse glazenmaker (*Aeshna subarctica*) in de Kampina (Zuid-Nederland). *Brachytron* 17: 24-25.
- De Knijf G., Wils C., Maes D. (2021). IUCN Rode Lijst van de libellen (Odonata) in Vlaanderen. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2021 (59). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel. DOI: doi.org/10.21436/inbor.67358994

WAARGENOMEN LIBELLEN- SOORTEN 2023

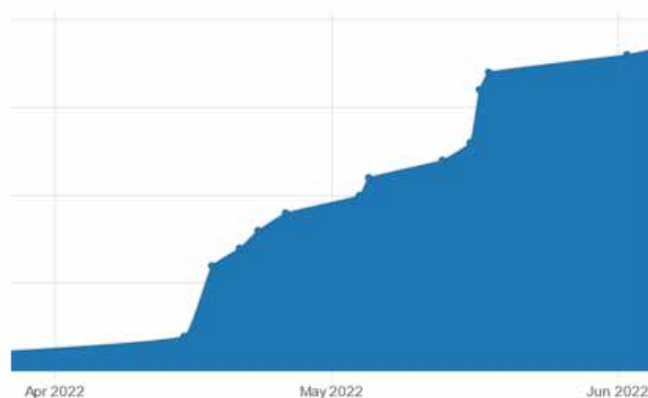
Jurgen van der Schans

Een jaar vol extremen...

Voor de libellen was het een moeilijk jaar. Ondanks de zachte winter was het voorjaar geen gemakkelijk jaar voor de vroege libellen soorten. Was het in april te koud, in mei veel te nat, maar wat dan wel weer als voordeel had dat de poelen vol met water stonden voor de komende zomer.

De eerste soorten die gemeld werden waren uiteraard de

Vuurjuffer (*Pyrrhosoma nymphula*) en **Viervlek** (*Libellula quadrimaculata*) maar voedsel zoeken en voortplanten in het slechte weer was niet makkelijk. Na de weersomslag half mei begonnen de libellen pas echt te vliegen en kon de zomer beginnen. Dit is mooi in de onderstaande grafiek terug te zien in de vergelijking met 2022 waar half april de uitsluiting massaal begon.

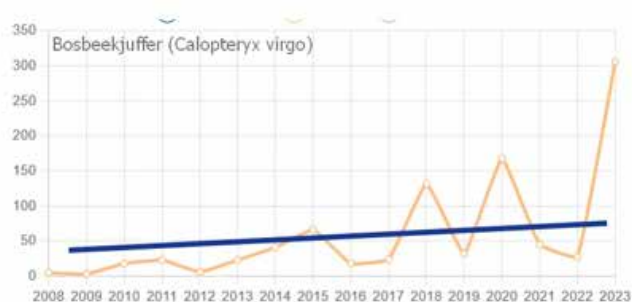
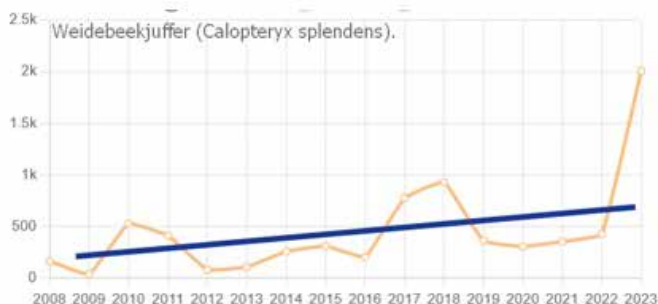
De weersomslag gaf meteen erg droog weer met hoge temperaturen wat een explosie van libellen veroorzaakte. Soorten als **Azuurwaterjuffer** (*Coenagrion puella*), **Gaffelwaterjuffer** (*Coenagrion scitulum*), **Smaragdlibell** (*Cordulia aenea*) en **beekjuffers** (*Calopteryx*) werden dan ook meteen veelvuldig waargenomen. Ook de Glassnijder (*Brachytron pratense*) die twee tot drie keer overwintert als larve kwam meteen uit het water.

De **Gevlekte witsnuitlibel** (*Leucorrhinia pectoralis*) was voorgaande jaren bijna uit het Merkske verdwenen, nu is er echter een terugkeer met maar liefst 60 waargenomen imago's. Ondanks het waarnemers effect toch een prachtig aantal! Lijkt de habitat zich hiervoor te herstellen? De

Venwitsnuitlibel (*Leucorrhinia dubia*) blijft nog een zorgenkindje en de **Noordse witsnuitlibel** (*Leucorrhinia rubicunda*) lijkt helemaal verdwenen.

Door Staatsbosbeheer is er begin juni een inventarisatie geweest van de **Bosbeekjuffer** (*Calopteryx virgo*) en **Weidebeekjuffer** (*Calopteryx splendens*). Hiervoor is een Nederlands deel van het Merkske onderzocht wat prachtige aantallen beekjuffers opleverde. De getallen dit jaar zijn 2093 Weidebeekjuffers en 463 Bosbeekjuffers. Een mooi resultaat wat het juiste beekbeheer bevestigt.

De onderstaande grafieken van het Nederlandse deel van het Merkske bevestigen de langzaam stijgende lijn van de beekjuffers.

De **Bruine korenbout** (*Libellula fulva*) lijkt zich nu ook definitief gevestigd te hebben in een klein deel van het Merkske met meer waarnemingen dan in de zomer van 2022.

Ook het pareltje (deelgebied) Moer/Kerkemoer deed het dit jaar weer goed met 27 soorten waaronder een kleine populatie **Beekoeverlibellen** (*Orthetrum coerulescens*)

Opvallend zijn ook de grote aantallen **Tengere pantserjuffers** (*Lestes virens*). Deze zijn veelvuldig geregistreerd en zelfs meer als de veel voorkomende **Azuurwaterjuffer** (*Coenagrion puella*).

Ondanks de zorgen van vorig jaar dat de poelen uitgedroogd waren tijdens de voortplantingsperiode blijkt dat de natuur hier weinig last van heeft, uiteraard is dit voor de langere termijn niet te overzien als dit meerdere jaren achter elkaar gebeurt. Dit jaar was er in ieder geval weer voldoende water.

Door de veelvuldige regen maar een relatief warm najaar werden er nog veel soorten tot in oktober gezien. De laatste waarneming was er zelfs nog op 7 november van een **Bruinrode heidelibel** (*Sympetrum striolatum*).

Samen zijn in het Nederlandse en Belgische deel van onze beekvallei dit jaar 41 verschillende soorten waargenomen. De **Variabele waterjuffer** (*Coenagrion pulchellum*) is dit jaar niet gezien maar wel weer een **Zuidelijke keizerlibel** (*Anax parthenope*).

De tabel op de volgende pagina geeft de waargenomen soorten:

Zuidelijke keizerlibel
(Foto: Jurgen van der Schans)

1	Weidebeekjuffer - <i>Calopteryx splendens</i>		22	Paardenbijter - <i>Aeshna mixta</i>	
2	Bosbeekjuffer - <i>Calopteryx uirgo</i>		23	Grote keizerlibel - <i>Anax imperator</i>	
3	Zweruende pantserjuffer - <i>Lestes barbarus</i>		24	Zuidelijke keizerlibel - <i>Anax imperator</i>	
4	Tangpantserjuffer - <i>Lestes dryas</i>		25	Glassnijder - <i>Brachytron pratense</i>	
5	Gewone pantserjuffer - <i>Lestes sponsa</i>		26	Smaragdlibel - <i>Cordulia aenea</i>	
6	Tengere pantserjuffer - <i>Lestes uirens</i>		27	Metaalglanslibel - <i>Somatochlora metallica</i>	
7	Houtpantserjuffer - <i>Chalcolestes viridis</i>		28	Vuurlibel - <i>Crocothemis erythraea</i>	
8	Bruine winterjuffer - <i>Sympecma fusca</i>		29	Venuwitsnuitlibel - <i>Leucorrhinia dubia</i>	
9	Koraaljuffer - <i>Ceriagrion tenellum</i>		30	Geulekte witsnuitlibel- <i>Leucorrhinia pectoralis</i>	
10	Azuurwaterjuffer - <i>Coenagrion puella</i>		31	Platbuik - <i>Libellula depressa</i>	
11	Gaffelwaterjuffer - <i>Coenagrion scitulum</i>		32	Bruine korenbout - <i>Libellula fulva</i>	NL
12	Watersnuffel - <i>Enallagma cyathigerum</i>		33	Vierulek - <i>Libellula quadrimaculata</i>	
13	Grote roodoogjuffer - <i>Erythromma najas</i>	NL	34	Gewone oeverlibel - <i>Orthetrum cancellatum</i>	
14	Kleine roodoogjuffer - <i>Erythromma viridulum</i>	B	35	Beekoeuvelibel - <i>Orthetrum coerulescens</i>	B
15	Lantaarntje - <i>Ischnura elegans</i>		36	Zwarte heidelibel - <i>Sympetrum danae</i>	B
16	Tengere grasjuffer - <i>Ischnura pumilio</i>		37	Zuidelijke heidelibel - <i>Sympetrum meridionale</i>	NL
17	Vuurjuffer - <i>Pyrrhosoma nymphula</i>		38	Zweruende heidelibel - <i>Sympetrum fonscolombii</i>	
18	Blauwe breedscheenjuffer <i>Platycnemis pennipes</i>		39	Bloedrode heidelibel - <i>Sympetrum sanguineum</i>	
19	Zuidelijke glazenmaker - <i>Aeshna affinis</i>		40	Bruinrode heidelibel - <i>Sympetrum striolatum</i>	
20	Blauwe glazenmaker - <i>Aeshna cyanea</i>		41	Steenrode heidelibel - <i>Sympetrum vulgatum</i>	NL
21	Vroege glazenmaker - <i>Aeshna isoceles</i>	B			

Soorten onder embargo zijn niet getoond of meegenomen in dit overzicht.

B – soort uitsluitend in België waargenomen

NL – soort uitsluitend in Nederland waargenomen

VET- rode lijst

Bronnen: Waarneming.nl en Waarnemingen.be, Stichting Observation International en lokale partners.

ONGEWERVELDEN UIT DE VALLEI VAN HET MERKSKE

Dirk Eysermans

Libellen en waterjuffers

2023, weerkundig een raar jaar waarbij het ofwel te warm dan weer te lang koud was. Om vervolgens over te gaan naar veel te warm en droogte om daarna extreem nat te eindigen wat grote stukken van het Moer onder water zette. Deze schommelingen zijn niet altijd goed voor de waarnemingen van allerlei beestjes, wat dan ook een beetje te zien is aan de waargenomen soorten en aantallen. Bij libellen zie je de effecten van een lange hittegolf en droogte snel. Naarmate de hittegolf aanhoudt vallen de aantallen sterk terug. Ook bij aanhoudende regen zie je hetzelfde effect maar dan veroorzaakt door de nattigheid.

Ook in 2023 zijn er door mij 34 soorten libellen/waterjuffers gezien in het gebied. Dus het aantal soorten is gelijk gebleven ten opzichte van 2022, maar er zijn wel een paar wijzigingen van soorten die niet meer of opnieuw waargenomen zijn.

De afvallers in 2023 waren de zuidelijke heidelibel en steenrode heidelibel. In tegenstelling tot sommige andere gebieden wil het de zuidelijke heidelibel maar niet lukken om zich echt in de vallei van het Merkske te vestigen en blijft het hier voorlopig bij enkelingen of zwervers.

Tangpantserjuffer

Alle vijf soorten pantserjuffer werden in het gebied waargenomen. Tangpantserjuffer en zwervende pantserjuffer in zowel de depressie van het Moer als in Wortel-kolonie. Houtpantserjuffer heb ik enkel in het Moer gezien.

Bruine winterjuffer liet zich enkel in Wortel-kolonie zien alsook koraaljuffer welke het de laatste jaren duidelijk moeilijk heeft om stand te houden. Gaffelwaterjuffer doet het goed en duikt op vele plaatsen in het gebied op.

Bij de glazenmakers was de zuidelijke glazenmaker weer van de partij in de depressie van het Moer. De vroege glazenmaker lijkt het landelijk wat beter te doen en liet zich zien in Wortel-kolonie. De bruine glazenmaker daarentegen gaat landelijk sterk achteruit wat ook in het gebied te merken valt, waar hij verdwenen lijkt te zijn. In een aantal plaatsen rond het gebied word hij nog wel gespot.

Zuidelijke glazenmaker

Venwitsnuitlibel en gevlekte witsnuitlibel waren er ook nog bij in 2023 en overleefde weer een jaartje. Gevlekte witsnuitlibel deed het wel opvallend beter dan in 2022. Op 8 juni zag ik 13 mannetjes en 1 eileggend vrouwtje rond de heidevennen van Wortel-kolonie en 3 mannetjes op het Eendenven. Venwitsnuitlibel bleef net zoals in 2022 beperkt tot 2 mannetjes.

Sierlijke witsnuitlibel is misschien een kanshebber om één van de volgende jaren gespot te worden in het gebied. Van deze soort zijn er in België meerdere waarnemingen geweest in 2023 en gaat de soort er heel geleidelijk op vooruit. Als deze trend zich verder zet, zit de kans er misschien wel in dat ze in de toekomst de algemeenste witsnuit word. Blijkbaar is het ook uitkijken naar mogelijke zwervers van de oostelijke witsnuitlibel. Deze laatste soort rukt in Nederland steeds dichterbij de Belgische grens op en er was in 2023 ook een tweede waarneming van deze soort voor België, weliswaar aan de andere kant van het land in Ploegsteerd.

Venwitsnuitlibel

Beekoeverlibel overleefde het weer een jaartje in de depressie van het Moer maar de populatie blijft wel heel klein, wat ze erg kwetsbaar maakt.

Bij de heidelibellen was er dit jaar wel weer een waarneming van een mannetje zwarte heidelibel in de depressie van het Moer.

Eileggend vrouwtje gevlekte Witsnuitlibel

Kevers

Ook bij de kevers zien we dat het weer in 2023 voor mindere ogenblikken heeft gezorgd. Met 186 soorten in 2023 tegenover 174 in 2022 valt dit toch nog positief uit. Uit de totaal cijfers per deelgebied zie je wel dat het in Wortel-kolonie en de Heikant wat minder was. Het hogere aantal soorten uit de depressie van het Moer, die het totaal opkrikken, is deels te verklaren doordat er in het voorjaar gericht gezocht werd naar in en rond het water levende kevers. Ook bij de kevers zijn er voor het gebied nieuwe soorten waargenomen maar zijn er ook verschillende soorten die in 2023 niet gezien zijn maar nog wel aanwezig kunnen zijn.

Kleine spinnende watertor – *Hydrochara caraboides*

Hygrotus impressopunctatus

Bij de loopkevers valt enkel de blauwe baardloper weer op, de andere soorten zijn volgens waarnemingen.be algemeen.

Bij de wekschildkevers werd door een kever-validator één van mijn waarnemingen aangepast van *Cantharis pellucida* naar *Ancistronycha abdominalis*. Deze wekschildkever werd ook ingegeven in het deelgebied Baarle Brugse beemden en het blijkt een zeldzame verschijning te zijn.

Ook in 2023 ben ik weer larven van de vermiljoenkever tegen gekomen in de depressie van het Moer. De larven van vermiljoenkever leven als predator onder de schors van afstervende en/of recent afgestorven bomen, met een voorkeur voor populier. De soort lijkt zich in het Merkske goed gevestigd te hebben.

Oeversnelloper – Paranchus albipes en Ancistronycha abdominalis (wekschildkever)

Larve vermiljoenkever – Cucujus cinnaberinus en Vuurboktor – Pyrrhidium sanguineum

Boktorren werden minder gezien en ook geen nieuwe soorten. Wel kwam ik in 2023 opnieuw de minder algemene slanke smalboktor tegen.

Harlekijnliveheersbeestje – Harmonia quadripunctata en Meeldauwlieveheersbeestje – Halyzia sedecimguttata

Ook werden in 2023 opnieuw een aantal lieveheersbeestjes/kapoentjes gevonden waaronder met de gebruikelijke, maar niet zo algemene, soorten zoals het dertienstippelig lieveheersbeestje, negentienstippelig lieveheersbeestje (beide soorten van natte gebieden), het zwart lieveheersbeestje (een heidesoort) e.a..

Het gevlekt rietkapoentje heb ik in 2023 niet meer gevonden.

Kniptorren kom je ook regelmatig tegen en twee van de betere waarnemingen uit 2023 waren de Roodhalskniptor en *Sericus brunneus*. Beide soorten lieten zich bewonderen in Wortel-kolonie, zonnend op de halmen van pijpenstrootje.

Op 28 oktober was ik in de depressie van het Moer en door de veelvuldige regen stonden grote delen van het moer onder water. Toen ik daar aan het doorbaggeren was kwam ik verschillende zwemmende kevertjes tegen waaronder redelijk wat loopkevers en wat ook opviel was de aaskever *Silpha tristis* waarvan ik er wel een 25 tal op het droge heb gezet.

Sericus brunneus (kniptor)

Silpha tristis (aaskever)

Wantsen en cicaden

Ook hier speelden dezelfde weersfactoren een rol bij de waarnemingen als bij de kevers en libellen met ook bij deze groep afvallers, nieuwkomers en terugkerende soorten. Bij deze groep zie je het weerseffect het sterkst, vooral omdat je bij te warm of te nat weer weinig van deze insecten kunt waarnemen.

Met 81 soorten voor 2023 tegenover 107 soorten in 2022 was het eerder een mager jaar. Ook hier is het aantal soorten wat opgekrikt door het gericht zoeken in en rond het water.

Een opvallende soort bij dit zoeken was het zeldzame moslopertje in de depressie van het Moer. Het gaat hier om een redelijk klein wantsje welke vlug over het hoofd gezien wordt. Samen met het moslopertje kwam ik op dezelfde plaats een ander minuscuul wantsje tegen, het algemenere gewoon dwerglopertje.

Moslopertje – Hebrus pusillus en Gewoon dwerglopertje – Microvelia reticulata

Dwergbootsmannetje – Plea minutissima en Waterschorpioen – Nepa cinerea en Vlekmoerwants – Hesperocorixa sahlbergi

Om bij de dwergjes te blijven, het dwergbootsmannetje en zijn grote neef het gewoon bootsmannetje lieten zich ook vangen. Ook de platte waterwants en de waterschorpioen waren van de partij evenals een paar vertegenwoordigers van de duikerwantsen. Een moeilijke groep om te determineren met soorten die sterk op elkaar lijken.

Bij de niet in het water levende wantsen waren er twee soorten die er uit sprongen, de zeldzame duinrietsapwants en de reeds eerder waargenomen bloedpootschildwants. Van de familie van de sapwantsen werd nog een tweede vertegenwoordiger waargenomen, de algemene slaklijfsapwants.

Bij de cicaden werden geen uitschieters waargenomen en ze waren ook niet veel te zien door de weersomstandigheden.

Duinrietsapwants – *Dimorphopterus spinolae* en Slaklijfsapwants – *Ischnodemus sabuleti*

Vlinders

Niet alle dagvlinders die in 2022 voorbij fladderden kon ik in 2023 in het gebied bewonderen. Ik zag 23 soorten in 2023 tegenover 28 in 2022. Laten we het weeral op het weer steken.

In 2023 niet meer door mij gezien maar daarom nog niet uit het gebied verdwenen zijn de gele luzernevlinder, koninginpage, keizermantel, kleine parelmoervlinder, groentje en distelvlinder.

Wel nog gespot zijn de iepenpage, het zwartsprietdikkopje, de grote vos en ook het bruin blauwtje. Verder was nog de waarneming van een kleine ijsvogelvlinder in de depressie van het Moer de moeite. Voor het overige betrof het de gewone soorten.

Oranje zandoogje en Oranjetipje

Met maar 17 soorten in 2023 is de oogst wel heel mager voor een zeer soortenrijke groep als de nachtvlinders. Waarschijnlijk heb ik er ook wat minder naar gekeken en het word wat afgezaagd 'het weer'. Hier toch nog buiten de algemene soorten een paar uitblinkers genoteerd.

In de Heikant vond ik een rups van de windepijlstaart en in Wortel-kolonie spotte ik de zeer zeldzame wollige kortvleugelmot.

Windepijlstaart – *Agrius convolvuli* en Wollige kortvleugelmot – *Dasystema salicella*

OMGEVING 'DE SPIE'

Ted Overmeer (boswachter, Staatsbosbeheer)

Het grasland 'de Spie' is een klein graslandje dat wordt beheerd door Staatsbosbeheer. Het heeft een bijzondere ligging en een hoge natuurwaarde. In het zuiden ligt het grasland tegen de Belgische grens, de noordzijde van het grasland wordt bepaald door een oud zandpad. Ten noorden van deze zandweg ligt een mooi ontwikkelde bosrand die aansluit bij het Schootse Hoek bos.

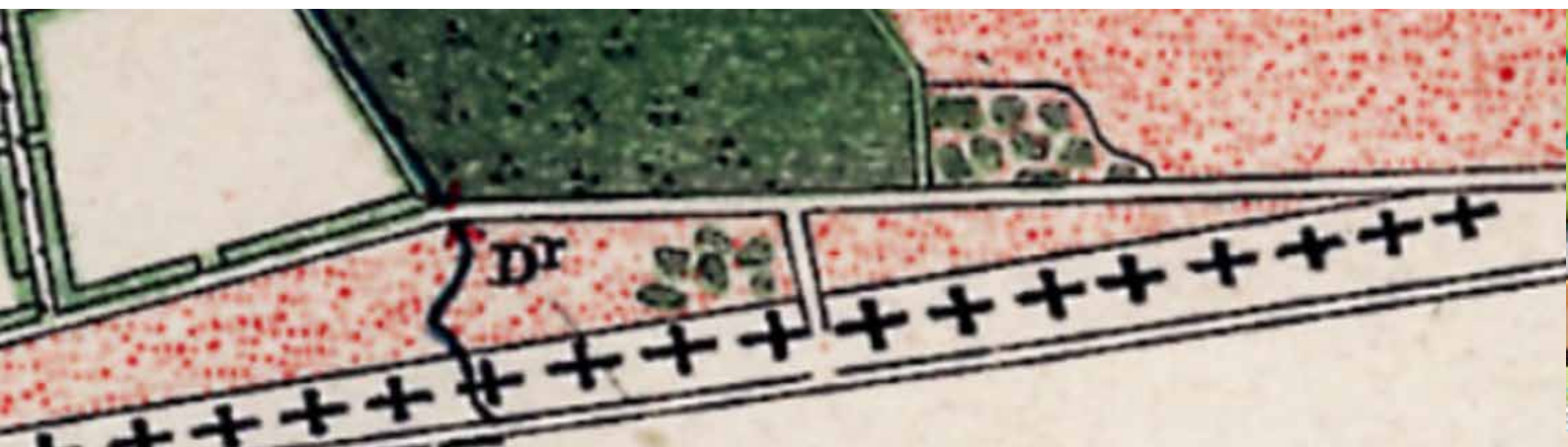
Het grasland start in het oosten smal en loopt richting het westen breder uit, vandaar de naam van het grasland.

Grasland de Spie is gelegen tussen het oude zandpad en de grens.

'De Spie' is, net als de rest van de Castelreese heide, al lang een open gebied. Het maakte onderdeel uit van een groot heide gebied dat we al op oude kaarten van rond 1800 terug vinden. Rond 1950 is een gedeelte van 'de Spie' bebost en het andere deel werd als akker in gebruik genomen. Het beboste deel werd al snel weer gekapt maar de akker is tot en met 2009 gebleven.

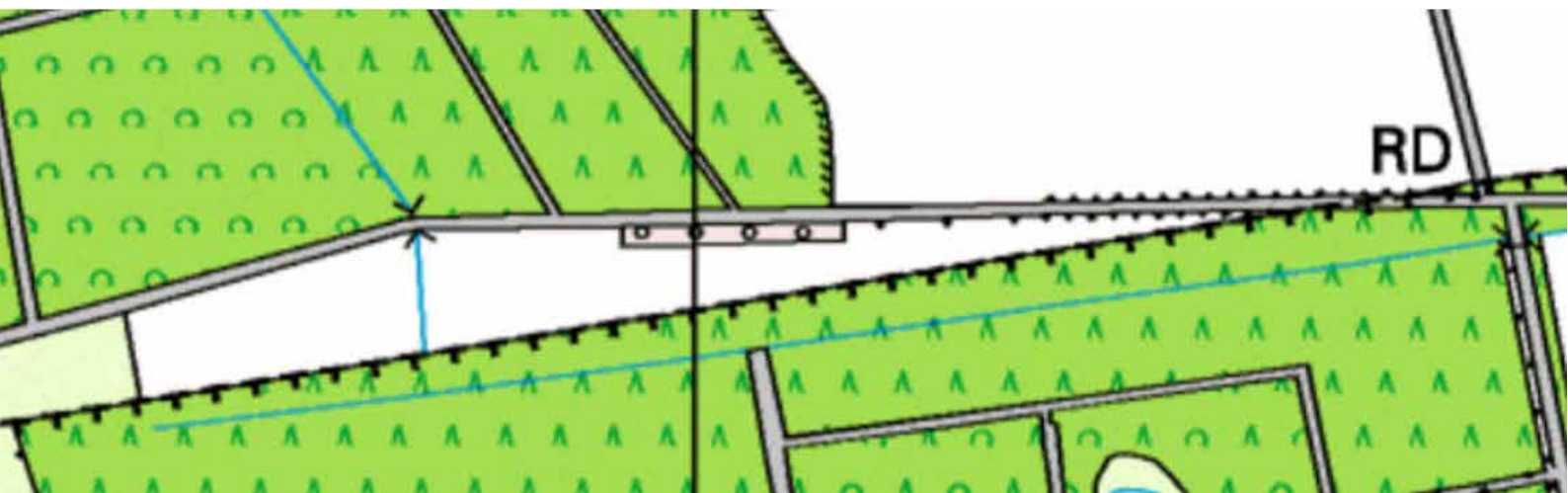
Nadien kwam het in bezit van Staatsbosbeheer waarbij er gekozen is om de akker om te vormen naar grasland, met als uiteindelijke doel het realiseren van een droog schraalgrasland. Schraal wil zeggen voedselarm. Voedselarme graslanden met open plekken geven meer kansen aan kruiden dan een voedselrijk grasland dat is gedomineerd door enkele grassoorten. Op termijn zou dit grasland dan kunnen evolueren richting een soortenrijke heide. Dit zal een lang traject vergen omdat 'de Spie', net als veel andere graslanden in natuurbeheer, in het verleden flink bemest is geweest. Het zal gepaard gaan met veel inspanning, geduld en een goede samenwerking met landbouwers uit de omgeving.

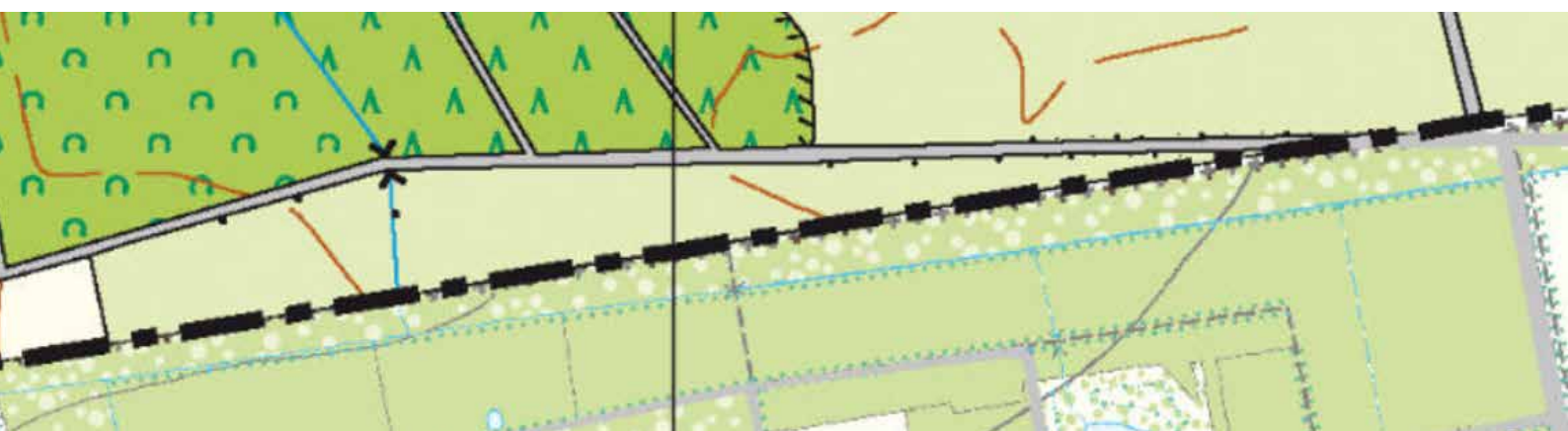
De Spie rond 1900, op dat moment ingekleurd als heide.

De Spie rond 1950, rond dit moment bos en akker

De Spie rond 2000, rond dit moment akker

De Spie in 2023, op dit moment grasland

De afgelopen 23 jaar is er vooral gemaaid en afgevoerd met een extensieve nabegrazing met koeien van een lokale landbouwer. We zien dat het grasland in positieve zin ontwikkeld. Zo komen er steeds meer kruiden in het grasland te staan wat op hun beurt weer insecten aantrekt. Wat de natuurwaarde in de omgeving van de Spie een extra boost geeft is het zandpad (met voldoende los zand) dat er naast gelegen is. Dit zandpad bestaat al zeer lang en vormde vroeger de weg tussen Baarle naar Hoogstraten (tegenwoordig is dit de Hoogstratensebaan geworden). Het pad is zelfs gebruikt door de beroemde Hugo de Groot toen hij uit slot Loevestein ontsnapte en hier in 1621 doorreisde naar Hoogstraten.

Het oude zandpad, met links de mooie bosrand van Agentschap natuur en bos (Foto: Ted Overmeer).

Van het vroege voorjaar tot laat in het najaar zijn er op dit zandpad verschillende soorten zandbijen te vinden zoals de vrij algemene **grijze zandbij**. Zij profiteren van het open losse zand waar ze hun nesten in maken. Maar ook de **blauwvleugelsprinkhaan**, **bastaardzandloopkever** en **levendbarende hagedis** zijn echte warmte aanbidder en zijn hierdoor aan het warme zandpad verbonden.

Grijze zandbij in het zandpad naast de Spie
(foto: Ted Overmeer)

Ook de schrale bermen langs het zandpad zijn erg waardevol. Deze bermen zijn nooit bemest geweest waardoor deze nog vrij voedselarm zijn. Je vind er om deze reden nog **brem** en **struikheide** maar ook **borstelgras** en **dwergviltkruid** zijn er aanwezig. Deze heideplanten zijn eigenlijk de relictten van het grote heideterrein dat de Castelreese heide was. Omdat dit één van de laatste relictten heide uit de omgeving is proberen we, samen met de vrijwilligersploeg van het Merkske, de bermen open te houden en worden jonge boompjes en bramen verwijderd. Van deze ingrepen profiteren tal van dieren waaronder de **blauwe ertsbij**. Deze bijensoort is erg zeldzaam en het is een echte soort van de hogere zandgronden. De soort werd een paar jaar geleden door Erik van der Spek ontdekt die hier zijn monitoringsroute voor bijen loopt. De soort heeft holle stengels nodig om haar nestjes in te maken en gebruikt bij voorkeur bramenstengels. Doordat de vrijwilligers gefaseerd de bramen afknippen blijven er elk jaar voldoende nestlocaties voor de blauwe ertsbij beschikbaar.

Mannetje blauwe ertsbij, (foto: Ted Overmeer)

Naast de goed ontwikkelde bermen is er ook een mooie opgaande bosrand aanwezig. Deze is in het beheer van het Agentschap Natuur en Bos. Doordat de bosrand erg open is en ze pas na een meter of dertig echt overgaat in bos, heeft deze bosrand erg hoge natuurwaarden. In het bijzonder omdat er veel staand dood hout aanwezig is en omdat de bosrand mooi aan de zonkant gelegen is. Dit alles trekt veel insecten aan en deze trekken op hun beurt weer vogels en zoogdieren aan. In de zomermaanden foerageert er langs deze bosrand regelmatig de **nachtzwaluw**, maar ook vleermuizen zoals de **laatvlieger**. Zij profiteren van de vele insecten die in de bosrand te vinden zijn.

Het grasland 'de Spie' ontwikkeld zich goed. Door het verschralingsbeheer ontstaan er steeds meer open plekken in het grasland waar kruiden hun kans zien om tot bloei te komen. Een aantal leuke plantensoorten die we in het grasland hebben aangetroffen zijn onder andere: **zandblauwtje**, **muskuskaasjeskruid**, **lathyruswikke**, **akkerviooltje** en het **klein tasjeskruid**. Deze soorten komen we in de rest van de Castelreese heide bijna uitsluitend in de bermen tegen, maar vaak ontbreken ze geheel. Op de plekken waar het echt schraal begint te worden vinden we steeds meer korstmossen op de bodem zoals het **soredieus leermos** en het **kronkelheidestaartje**. Ook **zandhaarmos** (geen korstmos) komt steeds meer voor.

Niet enkel de planten en (korst)mossenflora veranderd, we zien ook een positieve verandering in de soorten paddenstoelen die er voorkomen. Bepaalde graslandpaddenstoelen zijn erg gevoelig voor bemesting en verzuuring en geven hierdoor mooi de ecologische staat van een grasland weer. Jac Gelderblom vond onder andere de **spitse knotszwam**, de **wasplaatmycena** en het **sneeuwzwammetje**. Deze vrij algemene soorten zijn goede indicatoren die aangeven dat het grasland steeds waardevoller wordt en we, met ons beheer, op de goede weg zijn. Door vast te houden aan deze wijze van beheer zouden er op termijn misschien ook kritischere soorten kunnen opduiken.

Spitse knotszwam en sneeuwzwammetje in het grasland 'de Spie' (Foto's: Ted Overmeer)

Doordat het aantal kruiden in het grasland toeneemt neemt het aantal insecten toe. Een relatieve nieuwkomer bij ons in het beekdal is de **kleine parelmoervlinder**. Ze legt haar eitjes op akkerviooltje dat hier veel in de bermen en aan de rand van het grasland te vinden is. Daarnaast heeft de vlinder een voorkeur voor de nectar van het zandblauwtje. Dit mooie plantje, met blauwe bloempjes, is in het grasland talrijk aanwezig.

Ook het **bruin blauwtje** dat houdt van droge, zonnige en bloemrijke plekken, is hier steeds meer te zien.

Veel nachtvlindersoorten stellen hoge eisen aan hun leefgebied. Zo zijn er verschillende soorten die houden van kruidenrijke graslanden. Zo zagen Johan Schipperen en Piet van Son hier al een aantal keer de **gevlamde uil** en het **vlasbekuiltje**. Het vlasbekuiltje is een vrij zeldzame soort die, zoals de naam al zegt, als waardplant het vlasbekje heeft. We zien deze plant de afgelopen jaren steeds meer in het beekdal, waardoor we hopen dat het vlasbekuiltje ook algemener zal worden.

Voor insecten (en andere kleine fauna) is het van belang dat er delen niet mee gemaaid worden. We proberen er dan ook voor te zorgen dat er steeds stroken ongemaaid blijven.

Bruin blauwtje (Foto: Ted Overmeer) en
kleine parelmoervlinder (Foto: Joey Braat)

Rups van het vlasbekuiltje
(foto: Ted Overmeer)

Deze faunastroken voorkomen dat al het voedsel en schuilgelegenheid in een keer weg is. Op deze manier blijft altijd een deel van de insecteneieren en poppen behouden, ook blijft een deel van het leefgebied intact.

Deze faunastroken worden pas de volgende maaibeurt meegenomen. Als we een faunastrook maaien dan blijft er op een andere plaats een nieuwe faunastrook staan. Ook proberen we ervoor te zorgen dat een faunastrook niet langer dan een jaar gespaard blijft om verrijging van het grasland te voorkomen.

Door al deze soorten die in en rond 'de Spie' voorkomen begint het grasland zich richting een echt droog schraalgrasland te ontwikkelen. Aan de Nederlandse zijde van het Merkske is 'de Spie' het mooist ontwikkelde grasland van dit type (dat in de omgeving erg zeldzaam geworden is).

Omdat er in dit natuurstype veel natuurwaarden voorkomen, heeft Staatsbosbeheer in het Merkske de ambitie om meer graslanden in deze richting te laten ontwikkelen.

Op sommige percelen zal deze ontwikkeling vlotter verlopen dan op andere. Dit heeft met verschillende factoren te maken waaronder het uitgevoerde beheer, het historische gebruik, de grondsoort, de aanwezige voedingsstoffen en mineralen, de waterhuishouding en de ligging van het perceel.

We hebben nog een lange weg te gaan om dit natuurstype uit te breiden, maar er is alvast een mooi begin gemaakt op 'de Spie'.

Luchtfoto 1971
bron: www.geopunt.be

voor jou
mijn lief
mijn licht
mijn bron
voor jou
mijn leven
mijn groei
mijn zon
voor jou
mijn kracht
mijn niet
zo even
voor jou
ga ik gewillig
een bochtje om

foto: Wim Verschraegen
gedicht: Koen Verschueren

Colofon
Nieuwsbrief 'het Merkske'.
Nummer 11, maart 2024

De nieuwsbrief 'het Merkske' is een gratis nieuwsbrief voor alle geïnteresseerden.
De nieuwsbrief is een uitgave van het Agentschap voor Natuur en Bos, Staatsbosbeheer, Natuurpunt
Markvallei, waterschap Brabantse delta en Provincie Antwerpen.

Deze editie werd mede gevuld door bijdragen van onze vrijwilligers. Bedankt daarvoor!

Eindredactie door Bart Hoeymans (boswachter, Agentschap voor Natuur en Bos)
Vormgeving en lay-out door Geert Brosens (vrijwilliger, Natuurpunt Markvallei)
Opmerkingen, aanvullingen op deze nieuwsbrief of bijdragen voor de volgende nieuwsbrief kunnen gemaild
worden naar : bart.hoeymans@vlaanderen.be